

**ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ
ТА
БІОАРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ**

Випуск IV

МИХАЙЛО КУБЛІЙ

**БІОАРХЕОЛОГІЧНІ КОЛЕКЦІЇ
ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ**

КАТАЛОГ АРХЕОЗООЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

2024

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ТА БІОАРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ
Випуск IV

Михайло Кублій

**Біоархеологічні колекції
Інституту археології НАН України
Каталог археозоологічних матеріалів**

Київ 2024

УДК [562/569:902.2](477)"63/65"

K882

Головний редактор видання

І. Д. Потехіна, кандидат історичних наук, доцент НаУКМА

Відповідальний редактор

І. А. Готун, кандидат історичних наук

Редакційний колектив

М. К. Ліллі, професор археології університету м. Умео, Швеція

О. П. Моця, член-кор. НАН України, професор

Т. О. Рудич, доктор історичних наук

О. Д. Козак, кандидат історичних наук

Т. І. Слободян, кандидат історичних наук

Р. В. Терпиловський, доктор історичних наук, професор

Ю. В. Ушкова

Рецензенти

Л. В. Горобець, доктор біологічних наук

Ю. В. Болтрик, кандидат історичних наук, доцент НаУКМА

Затверджено до друку вченою радою

Інституту археології НАН України

(протокол № 9 від 25 червня 2024 р.)

Усі права збережено. Передрук можливий зі згоди автора.

ISBN 978-617-7810-48-2 (випуск IV)

ISBN 978-617-7810-14-7 (серія)

Кублій Михайло. *Біоархеологічні колекції Інституту археології НАН України. Каталог археозоологічних матеріалів.* – Київ: ІА НАН України, 2024. – 200 с. Історична антропологія та біоархеологія України, випуск IV.

Каталог репрезентує археозоологічні матеріали, які зберігаються у відділі біоархеології Інституту археології НАН України. Кісткові колекції за хронологією датуються від періоду мезоліту до XIX ст. Вони походять з різних регіонів України, зокрема з тих, на яких відбувалися бойові дії, або ж з тимчасово окупованих територій. Частина пам'яток, з яких походять кістки, зруйновані, у тому числі внаслідок війни.

Як науково-інформаційне видання, каталог містить короткі дані про археологічну пам'ятку, її розташування, експедицію і її керівників, час проведення археологічних розкопок, зазначено дослідника, який займався визначеннями кісток, перелік видів тварин, кількість кісток чи їхніх фрагментів, а також посилання на архівні джерела і публікації матеріалів.

Для істориків, археологів, археозоологів, антропологів, працівників музеїв, аспірантів, студентів, всіх, хто цікавиться стародавньою історією України.

Kublii Mykhailo. *Bioarchaeological collections of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Catalog of Archaeozoological Materials.* – Kyiv: Institute of Archaeology NAS of Ukraine, 2024. – 200 p. Historical Anthropology and Bioarchaeology of Ukraine. Issue IV.

The catalog represents the archaeozoological collections kept in the Department of Bioarchaeology of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Chronologically, bone collections date from the Mesolithic period to the 19th century. The materials originate from different regions of Ukraine, including those where hostilities took place, or from temporarily occupied territories. Some of these sites have been destroyed, as a result of the russian aggression.

As a scientific and informative publication, the catalog contains brief information about the archaeological site, its location, information about the expedition and its leaders, the time of the archaeological excavation, the researcher who was involved in the identification of the bones, a list of animal species, the number of bones or their fragments, as well as links to archival sources and publications of materials.

For historians, archaeologists, archaeozoologists, anthropologists, museum workers, graduate students, students, anyone interested in the ancient history of Ukraine

ISBN 978-617-7810-48-2 (випуск IV)

ISBN 978-617-7810-14-7 (серія)

© М. Кублій, 2024

© Інститут археології НАН України, 2024

ЗМІСТ

Передмова від головного редактора	7
Вступ	9
Історія досліджень кісткового матеріалу	11
Методичні рекомендації щодо розчистки, фіксації і підготовки тваринних кісток до археозоологічного опрацювання	17
Методика опрацювання кісток тварин	20
Перспективи вивчення кісткового матеріалу	28
Вінницька область	30
Вінниця (вул. Мури, 7)	30
Козлів-3	31
Северинівка	32
Семенки-I	34
Волинська область	35
Гірка Полонка	35
Городок	36
Дніпропетровська область	37
Башмачка	37
Завадські могили	38
Миколаївка	39
Огрінь-8	40
Чортомлик	43
Запорізька область	48
Відножине	48
Вовчанське	50
Володимирівка	55
Кам'янка-Дніпровська	57
Канфарка	58
Лиса Гора	59
Михайлівка	61
Пришиб	62
Червоне	63
Івано-Франківська область	64
Завалля	64
Курупатники	65
Київ	66
Десятинний провулок	66

Київська область	68
Віта-Поштова	68
Гребені	69
Лісники-Безодня	70
Лісники-Козин	72
Лісовичі	73
Соснова	74
Софіївська Борщагівка	76
Хлопків-І	77
Ходосівка-Козаків Яр	78
Ходосівка-Снігурове	80
Ходосівка-Фіалки	81
Юшків Ріг (Петрівське)	82
Кіровоградська область	83
Успенка	83
Фортеця Святої Єлизавети	84
Луганська область	85
Перебійне-І	85
Підгорівка-І	86
Сватове	87
Туба-І	90
Миколаївська область	91
Бейкуш	91
Бузьке-І	93
Виноградний Сад	94
Кам'янка	96
Козирка І	97
Ольвія	98
Петухівка-ІІ	102
Стара Богданівка-ІІ	103
Чорноморка-ІІ	104
Чортувате-ІІІ	106
Щуцьке-І	108
Одеська область	109
Вишневе	109
Кочкувате	110
Новоселиця	113
Тіра	114
Трапівка	115
Холмське	116
Полтавська область	117
Більськ, урочище Царина	117
Глинськ	119

Манжелія	120
Перещепинський могильник	121
Рівненська область	122
Дорогобуж	122
Пересопниця	124
Хрінники, ур. Шанків Яр	125
Сумська область	126
Басівське городище	126
Битиця-I	127
Боромля-II	128
Зелений Гай	129
Нищаха	130
Рябівка-3	131
Тернопільська область	132
Городище-I	132
Залісся	133
Окопи	134
Херсонська область	135
Верхньорогачинський могильник	135
Глибока Пристань (Софіївка 2)	136
Громівка	138
Кам'янська Січ	139
Любимівка	140
Садиба Литвиненка	141
Сивашівка	142
Скелька	143
Чорнянка	144
Широка Балка	145
Хмельницька область	146
Велика Слобідка	146
Жванець, ур. Щовб	148
Лука-Каветчинська	149
Полонне	151
Сокіл	152
Теремці	154
Черкаська область	155
Головківка	155
Гребенюків Яр (Майданецьке-II)	157
Завадівка-I	158
Медовуха	160
Монастирок	162
Пастирське городище	163

Синиця-I	165
Трахтемирівське городище (Великі Вали)	166
Чернівецька область	167
Василівка	167
Рашків-I	168
Рашків-III	170
Чернігівська область	171
Автуничі	171
Виповзів	172
Мена-5	174
Новгород-Сіверський	175
Роїще	176
Седнів	178
Підсумки	179
Алфавітний покажчик пам'яток	180
Алфавітний покажчик керівників розкопок	182
Література й архівні джерела.	184

ПЕРЕДМОВА ВІД ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

У цьому випуску наукового збірника «Історична антропологія та біоархеологія України» ми продовжуємо публікацію серії каталогів біоархеологічних колекцій Інституту археології НАН України. Представлений тут Каталог є другим у запланованій серії і водночас першим в Україні науково-інформативним виданням, що всебічно репрезентує археозоологічні колекції, які зберігаються у відділі біоархеології Інституту.

Збір і збереження археозоологічних матеріалів є необхідною умовою розширення джерелознавчої бази археологічних та історичних досліджень. Без даних археозоології неможливе вивчення питань економіки давніх суспільств, історії розвитку таких галузей господарства, як мисливство і рибальство, ці дані є ключовими для визначення домінуючих напрямів скотарства і землеробства. Археозоологічні матеріали є невичерпним джерелом вивчення дикої та культурної фауни, її походження і динаміки видового складу на території України впродовж тисячоліть. Википні фауністичні рештки з відомим археологічним контекстом дають інформацію про тогочасні соціокультурні та екологічні умови, особливості взаємодії людини і тварини, пов'язані з тваринами культу і ритуали, харчові стратегії та дієтичні вподобання носіїв давніх культур.

У процесі вивчення міграцій і соціоекологічних умов давнього населення перспективним є залучення інформації про зоонозні хвороби в популяції (чума, туберкульоз, бруцельоз, сказ, ехінококоз, трихінельоз), поширення яких залежить від клімато-географічних умов та особливостей тваринництва. Інтенсивність антропозоонозних інфекційних захворювань, спільних для людей і тварин, відрізняється в місцевих і прийдешніх груп, їхню появу і розповсюдження можна простежити завдяки палеопатологічній експертизі та аналізу бактеріальної ДНК у кістках диких і домашніх тварин.

Усвідомлюючи потенціальну інформативність археозоологічних матеріалів, науковці Інституту археології та інших вітчизняних археологічних установ надавали належну увагу фіксації та збору фауністичних решток з пам'яток широкого хронологічного діапазону. Кількома поколіннями українських археологів зібрано численні остеологічні колекції, які мають відповідну польову документацію, визначену культурну атрибуцію, частина з них надійно датовані. У минулі роки через брак фондів приміщень в Інституті археології тваринні кістки після їхнього визначення і публікації нерідко підлягали перепохованню. Наявність сьогодні у відділі біоархеології ІА НАН України фауністичних матеріалів є безумовною заслугою відомого українського археозоолога О. П. Журавльова, якому вдалося зберегти найбільш цінні колекції в умовах відсутності належних приміщень. Багато пам'яток, з яких походять ці кістки, наразі знищені, у тому числі через воєнні дії. Останнім часом усі тваринні рештки з розкопок Інституту передаються для зберігання і дослідження до відділу біоархеології, де проводиться систематизація і каталогізація старих і нових колекцій.

Каталог, підготовлений фахівцем у галузі археозоології М. В. Кублієм, включає інформацію про 107 колекцій, які сумарно налічують 33 786 тваринних кісток або їхніх фрагментів. Ці фауністичні рештки походять з археологічних пам'яток України, які за часовим проміжком датуються від мезоліту до модерного часу (X тис. до н. е. – XIX ст. н. е.). Представлені в Каталогі матеріали було отримано впродовж понад п'ятдесяти польових сезонів 1972-2023 рр.

Основою структури цього Каталогу є окремі для кожної археологічної пам'ятки статті з інформацією про місцезнаходження, зазначені на мапах, обставини і час дослідження,

експедиції, дослідників, епоху чи культурну атрибуцію. Як і більшість зарубіжних фондових каталогів, він не містить морфологічних і метричних даних, а є систематизованим описом колекцій із зазначенням кількості кісток, відділу скелету, наявності зубів, видового складу тварин, з посиланнями на публікації результатів дослідження та архівні джерела. Більш детально зі структурою каталогу автор знайомить у своєму вступі.

Створений Каталог надає дослідникам всебічну інформацію про кожен археозоологічний колекцій, а також полегшує пошук і безпосередній доступ до матеріалів для їхніх досліджень у світлі нових задач із застосуванням новітніх методик у разі відбору зразків для проведення аналізів тощо. У перспективі планується подальша робота щодо вдосконалення і розширення Каталогу за рахунок нових надходжень археозоологічних колекцій, а також за рахунок матеріалів, які зберігаються у фондах експедицій у регіонах і поступово передаються до Інституту археології на визначення чи зберігання.

*І. Д. Потєхіна,
головний редактор*

ВСТУП

Археологія, як і будь-яка галузь науки, перебуває в постійній трансформації, зміні підходів і вдосконаленні методів дослідження. Як і в будь-якій науці, в археології відбувається накопичення знань, на основі яких старі припущення можуть змінюватися або й взагалі відхилятися, натомість можуть з'являтися нові бачення і концепції. Проте, крім самих знань, в археології, як у науці, яка працює з матеріальними об'єктами, відбувається постійне накопичення робочого матеріалу, зокрема археозоологічного. У зв'язку з появою нових можливостей і методик у дослідженні кісткових тваринних решток з археологічних пам'яток постає гостра необхідність зберігати все, що було знайдено, щоб у майбутньому можна було до нього повернутися і по-новому його опрацювати. Для зручності доступу і роботи з великим масивом археозоологічних матеріалів постала необхідність їхньої систематизації і каталогізації. Саме з цією метою і почалася робота над створенням каталогу археозоологічних колекцій, які зберігаються у відділі біоархеології Інституту археології НАН України.

Раніше опрацьовані археозоологічні матеріали здебільшого підлягали перезахороненню. Єдиною можливістю включити їх до сучасних досліджень було використання опублікованих результатів, часто обмежених конкретною програмою і метою попередніх дослідників. Сучасним вченим залишалося або повністю і беззаперечно довіряти визначенням чи висновкам своїх попередників, або ж, в разі їхньої критичної оцінки, не приймати їх, що обмежувало джерелознавчу базу досліджень, через неможливість повторного вивчення цих матеріалів.

Попри прийняттю в минулому загальну практику захоронення тваринних решток після їхнього вивчення, київський археозоолог Олег Петрович Журавльов з власної ініціативи зберігав більш цінні на його погляд частини колекцій в Інституті археології НАН України в непризначених для цього приміщеннях. Цей дослідник також здійснив і першу спробу каталогізації частини археозоологічних матеріалів, датованих періодом неоліту (Журавлев, Котова 2002). Як зазначено на сторінках цього каталогу, в ньому здебільшого містяться дані про матеріали, які не збереглися.

Влітку 2022 року збережені О. П. Журавльовим колекції було переміщено до фондосховища при відділі біоархеології Інституту археології НАН України. З того часу почалося планомірне впорядкування і каталогізація цих та інших археозоологічних матеріалів з розкопок на території України.

Оскільки наука – це постійна перевірка гіпотез і ревізія давніших поглядів, усі ці матеріали повинні бути доступними іншим дослідникам для їхнього повторного вивчення. І якщо в минулому існували певні підходи, пов'язані з важливістю зберігання фауністичних решток, світова практика наших днів передбачає їхнє повне збереження, оскільки будь-яке сучасне дослідження лише тоді береться до уваги, якщо є можливість іншим фахівцям звернутися до першоджерел цього дослідження.

Створений каталог загалом включає 107 колекцій, які на даний час зберігаються у відділі біоархеології Інституту археології НАН України. За кількістю кісток вони досить нерівнозначні. Колекції, отримані в минулі роки, можуть мати кількісну диспропорцію з відповідними архівними даними і містити меншу кількість тваринних решток, ніж це зазначено у відповідних археологічних звітах з розкопів. Колекції останніх років значно більші чисельно, оскільки містять абсолютно всі знахідки, навіть найдрібніші фрагменти кісток.

Важливість каталогу полягає в тому, що він дає можливість досить легко знайти необхідний матеріал з пам'ятки та отримати основну інформацію про нього. Цей довідник каталогізованих остеологічних колекцій необхідний фахівцям не тільки для потенційного перевизначення тваринних решток, але й для відбору зразків на різноманітні аналізи – радіокарбоніві, ізотопні, ДНК, гістологічні або ж ті, які будуть запроваджені в майбутньому.

У каталозі пам'ятки розміщено за областями в алфавітному порядку. Для зручності пошуку в кінці каталогу містяться покажчики за назвою пам'ятки й іменем дослідника. В описі до кожної колекції зазначається найближчий до пам'ятки населений пункт, додається карта з позначенням пам'ятки, коротка характеристика пам'ятки, вказано роки, коли було знайдено кістки, передані до колекції, надається інформація про експедицію, керівника досліджень, датування матеріалу, дослідника, який здійснив визначення кісток, а також посилання на публікацію результатів археозоологічних досліджень, археологічний звіт про дослідження пам'ятки і на літературу про саму пам'ятку.

Для кожної пам'ятки в таблицях вказано шифр і Інвентарний номер колекції, її загальну чисельність і видовий склад із зазначенням кількості кісток краніального і посткраніального скелетів для кожного виду тварин. У графі кількості фрагментів кісток краніального скелету символ «*» вказує на наявність у колекції зубів, які можуть бути потрібними для відбору на аналізи.

Оскільки щорічно на визначення до Інституту археології надходять нові колекції, створений каталог з певною періодичністю буде доповнюватися.

Публікація підготовлена в рамках стипендіальної програми
«Documenting, Recording and Saving Ukrainian Archaeological Heritage»,
запровадженої Німецьким археологічним інститутом (Берлін, Німеччина).

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ КІСТКОВОГО МАТЕРІАЛУ

Археозоологія бере свій початок із двох наук – археології і палеонтології. Звичайно, що представників кожної із цих наук при вивченні кісткового матеріалу з археологічних розкопок цікавив свій аспект дослідження. Палеонтологів, а точніше палеозоологів, кістки тварин цікавили з точки зору волюції, морфологічних змін у процесі еволюції. Представники цієї науки вивчають рештки тварин, які досить складно буває виявити через випадковість таких знахідок, особливо це стосується крупних ссавців. Їх цікавить будь-який кістковий матеріал тварин, а археологічні розкопки для них є місцем, де такі знахідки вдається виявити. Палеозоологи займалися комплексним дослідженням тваринних кісток, визначаючи їхню видову приналежність, кількість і анатомічну частину скелету, проводили вимірювання матеріалу. Проте такі дослідження часто були відірвані від археологічного контексту. Археологи в той самий час проявляли менше зацікавленості тваринними кістками. Вони не здійснювали комплексного вивчення кісток, лише зазначали наявність їх у розкопі. Зацікавленість археологів кістками тварин можна вважати справжнім початком археозоології. Археозоологи перейняли від палеонтологів практичні вміння, методику досліджень кісток тварин, розглядаючи суто біологічні результати досліджень в археологічному і культурному аспекті.

Одним із перших європейських вчених, який почав займатися археозоологією, був Людвіг Рютімейєр (Rutimeyer 1861). Він опублікував працю, присвячену археозоологічній тематиці, таким чином сформувавши новий науковий напрям. Учений був багатопрофільним фахівцем, серед напрямів його зацікавлень були біологічні: палеонтологія, зоологія та анатомія. Ще одним європейським ученим, який, крім природничих зоології і ботаніки, цікавився археологією, був Япетус Сенструп. Назву нової наукової галузі «зооархеологія» ввів Джон Лаббок (Lubbock 1865, р. 169; 1913, р. 174). До кола його інтересів входили як природничі науки, так і археологія. Крім того, дослідник ввів ще терміни, якими археологи послуговуються до цього часу – «палеоліт» і «неоліт». Його зацікавленість кістками тварин полягала в бажанні відстежити еволюційні зміни і таким чином підтвердити теорію еволюції Чарльза Дарвіна, з якою Лаббок був знайомий ще з молодих років.

На території України зацікавленість тваринними кістками з археологічних розкопок також припадає на середину XIX століття. Об'єктами перших досліджень були кістки мамонта, які фахівці природничих галузей вивчали раом з археологами. Так, у 1839 році поблизу села Кулішівка нинішньої Сумської області було виявлено кістки мамонта, вивченням яких займався Іван Йосипович Калениченко, лікар і біолог з Харківського університету. Дещо пізніше при розкопках стоянки Гінці в 1871-1878 роках археологом Федором Івановичем Камінським було виявлено кістки мамонта, за вивчення яких взявся професор Київського університету, геолог Костянтин Матвійович Феофілактів (Маркевич, Підоплічко 1956, с. 6).

Одними з перших на кістки голоценової теріофауни звернули увагу представники Імператорської археологічної комісії наприкінці XIX століття, досліджуючи кургани українських степів (Отчет... 1891). Проте ця увага була досить незначною – поряд із детальним описом будови курганів і знайденого в них інвентаря про присутність кісток тварин лише згадується.

У дослідженнях Вікентія Хвойки початку XX століття кістки тварин стають джерелом важливих спостережень. При вивченні слов'янських пам'яток Середнього Подніпров'я на основі тваринних матеріалів вчений робить висновок, що у давнього населення було добре

розвинене скотарство, наявність решток диких тварин вказує на високу роль мисливства, а риб – рибальства (Хвойка 1913).

У першій половині XX століття, як і раніше, фахівцями, які займалися вивченням кісткового матеріалу викопних тварин, були палеонтологи і зоологи. Проте зацікавленість в археозоологічному матеріалі була в них не більшою, ніж у матеріалі палеонтологічному. На основі викопних кісток тварин вчені простежували морфологічну мінливість і еволюцію видів.

Одним із таких вчених був Олександр Олександрович Браунер. Він вивчав скелетні рештки домашніх і диких тварин, його особливо цікавили питання одомашнення і породоутворення (Браунер 1916a, 1916b, 1919, 1923). Основний матеріал вчений брав на теренах Північного Причорномор'я. Його дослідження торкнулися як археозоологічних матеріалів, так і палеонтоологічних і зоологічних. Археозоологічний матеріал походив із курганних поховань, вивчення стосувалося кінських кісток. Для виокремлення різних типів коней вчений приділив увагу їхній товстоногості. Також його дослідження стосувалися великої рогатої худоби і її відмінностей від дикого тура. Проте, будучи насамперед зоологом, більшість своїх досліджень О. О. Браунер присвятив дикій фауні, не пов'язаній із господарською діяльністю людини в минулому.

Зоолог Микола Васильович Шарлемань до кола своїх наукових зацікавлень включав як сучасну фауну, так і її представників у минулому. Йому належать праці з зоогеографії і охорони фауни. Зокрема, він досліджував орнітофауну околиць Києва. Також дослідник встановлював закономірні зв'язки між рослинним покривом і дикими тваринами, які населяли ці території. Великою мірою давня фауна, яку досліджував вчений, стосувалася саме періоду Київської Русі на території Києва і поруч із Києвом (Шарлемань 1938).

Крім безпосередньої роботи з тваринним матеріалом, вчений-зоолог вивчав писемні джерела і стінопис Софіївського собору, щоб дослідити фауну і флору періоду Київської Русі. Таким чином, із зоологічної і ботанічної точки зору М. В. Шарлемань провів дослідження, яке має величезне значення в археологічній науці також. Як зазначає вчений, у «Слові о полку Ігоревім» згадується 8 видів ссавців, 14 видів птахів і 1 вид плазунів. Практично всі ці види є дикими, що у свою чергу демонструє тих тварин, на яких здійснювалося полювання, які використовувалися в полюванні, а також траплялися київським мисливцям (Шарлемань, 2014, с. 155). Як зазначає дослідник, автори «Слова» не розрізняли турів і зубрів, і обидва види позначали як тур, хоч на той час кількість саме цих тварин була досить малою, на відміну від зубрів. Відштовхуючись від досліджених видів тварин, з якими стикалися кияни під час полювань, набагато простіше стає оперувати остеологічним матеріалом, знаючи на які види насамперед треба звернути увагу.

Досліджуючи слово «пардус», яке часто траплялося в літописах, зокрема «Повісті врем'яних літ», М. В. Шарлемань дійшов висновку, що це не рись, з якою асоціював цю тварину І. Г. Підоплічко, а мисливський леопард чи гепард. Доказом цього вчений вважав низку зображень цієї тварини на різних предметах побуту, а також фресках із Софіївського собору, де можна чітко простежити виражені риси саме гепарда. Тварину, яку в літописах називали «лютим звіром» М. В. Шарлемань вважав левом, залишки кісток якого досить часто трапляються на низці стоянок, а також цих тварин зображували на скіфських предметах побуту і фресках із Софії. Обидва види тварин зоолог відносить до представників дикої фауни України періоду Київської Русі. Таким чином, важлива в палеозоологічному плані робота, виконана вченим, багато в чому допомагає і при археозоологічних визначеннях.

Проте до робіт зоолога, пов'язаних із давніми фаунами, не входило вивчення остеологічного матеріалу, що не применшує його внеску в дослідження давньої фауни, зокрема, поширеної в період Київської Русі.

Фундатором палеозоологічної школи, яка в результаті переросла в археозоологічну, був видатний київський вчений Іван Григорович Підоплічко. До кола його наукових інтересів входили питання розвитку тваринного світу території України в різні історичні періоди. Крім цього, вчений займався й проблемою походження людини. Низка його робіт присвячена фауні терен України часів палеоліту, неогеновим хребетним і четвертинній фауні. Вчений розробив методику визначення віку кісток хребетних тварин, які належать до антропогенового періоду. Зокрема, для дослідження віку він використовував фторовий і колагеновий методи, а також метод прожарювання. Важко переоцінити внесок вченого в дослідження викопних фаун лісової зони, Карпат, Новгород-Сіверська, південних регіонів України. Його роботи дали можливість з'ясувати низку геологічних і стратегічних питань і визначення віку геологічних шарів. Дослідження І. Г. Підоплічка стосувалися й тварин Києво-Руського періоду. Свої дослідження він опублікував у монографії, яка вийшла друком у 1938 році (Підоплічко, 1938). У 1956 році після нових досліджень він зробив певні доповнення до монографії (Підоплічко 1956). Важливе місце в роботах І. Г. Підоплічка відводилося підрахункам як кількості кісток, так і кількості особин.

Крім усього, І. Г. Підоплічко досліджував різноманітні питання, які стосувалися вимерлих і реліктових видів гризунів, відмінностей між сучасними видами гризунів, а також їхнього впливу на сільське господарство (Підоплічко, 1930 а, б). За видовим складом дикої фауни вчений почав визначати еколого-кліматичні особливості пам'яток в історичний період. Наприклад, таких звірів, як лось, а також частково олень і козуля, вчений пов'язав із болотистими лісами, ховраха і хом'яка – з вологими луками, бобра і водяного щура – з наявністю неподалік води (Підоплічко 1937 а, с. 100-101). Дослідник звернув увагу на те, що гризуни в археологічних розкопках відіграють важливу роль для встановлення умов навколишнього середовища, в яких проживало давнє населення.

При дослідженнях остеологічного матеріалу з пам'яток І. Г. Підоплічко вважав за потрібне досліджувати повністю весь матеріал, незалежно від стану його збереженості, а також зберігати весь матеріал для подальшого його порівняння з іншими пам'ятками для встановлення породистого складу стада (Підоплічко 1937 б, с. 112). Крім підрахунку загальної кількості кісток, вчений проводив також визначення кількості особин. Зважаючи на складність підрахунку особин у випадку з гризунами, для більшої точності рахувалися лише черепи (Підоплічко 1930а, с. 136-137). Щоб більш точно встановити місце того або іншого виду тварин у системі господарювання, дослідник за кількістю індивідів вираховував абсолютну кількість живої маси щодо кожного виду і відсоток відносно до інших видів. Так, наприклад, для тварин із трипільських пам'яток Халеп'я, Андріївка і Усатове було визначено, що маса корови становить 500 кг (а в Усатовому – 600), коня – 400 кг, осла – 250, вівці – 50, свині – 150-200, собаки – 10, курки – 1, лося – 300, оленя – 250, кулана – 200, козулі – 30, дикого кабана – 250, вовка – 25, зайця – 8, бобра – 15, черепахи – 0,5, сома – 40, осетра – 30 кг (Підоплічко 1937б, с. 112, 114-116).

Крім видових визначень, остеологічний матеріал з археологічних пам'яток у дослідженнях І. Г. Підоплічка піддається також аналізу на приналежність його до кухонних решток. Так, наприклад, при дослідженні палеолітичної стоянки в с. Журавці вчений зазначав, що знайдені там кістки бабака мають сліди дії вогню, що є свідченням вживання їх у їжу. Крім усього, сліди перепилювання крем'яними знаряддями праці вчений відносить до

ознак виготовлення предметів побуту з кісток. І. Г. Підоплічко вважав, що на приналежність кісток тварин до кухонних решток може вказувати і їхнє розташування за межами жител на периферії площадок, а також сильне їхнє фрагментування (Підоплічко 1937а, с. 101, 1937б, с. 111). Таким чином, дослідник комплексно підійшов до вивчення остеологічного матеріалу не лише із зоологічної точки зору, а й із археологічної.

Одним з учнів палеонтологічної школи І. Г. Підоплічка був Вадим Олександрович Топачевський. Йому належать дослідження давньої фауни, зокрема гризунів (Топачевський 1961). Проте і тваринним решткам з археологічних пам'яток вчений приділив значну увагу.

Роботи вченого відіграють важливу роль для дослідження породистого складу стада в давнину. Він узагальнив дані попередніх авторів, а також вивів на основі власних спостережень характеристики для визначення порід за відмінностями співвідношень промірів кісток.

При визначенні економічної ролі кожного виду тварин В. О. Топачевський, будучи учнем І. Г. Підоплічка, крім мінімальної кількості особин, насамперед розраховував живу масу тварин. Так, скажімо, при кількісній перевазі малої рогатої худоби над великою, велика рогата худоба за масою займала перше місце в Ольвії, таким чином відіграючи більшу роль в економічному житті поселення. Проте при підрахунках маси тварин вчений отримав власні, дещо відмінні від встановлених І. Г. Підоплічком, дані щодо маси. Наприклад, замість ваги 500 кг бика домашнього за визначенням І. Г. Підоплічка, В. О. Топачевський вказує 452 кг, а замість 50 кг вівці й кози – 60 кг. Таку різницю можна пояснити тим, що досліджувані І. Г. Підоплічком тварини з трипільських пам'яток відрізнялися за породним складом, а також за розмірами від досліджуваних тварин з Ольвії.

Вивчаючи викопну фауну з Ольвії, вчений провів детальний аналіз знайдених там тварин, визначивши їхній породний склад на основі співвідношень різних параметрів кісток. Зокрема, такі дослідження були проведені щодо променевої кістки і І фаланги коня (Топачевський 1956, с. 68-69).

Порівнюючи матеріал з Ольвії і з інших пам'яток, В. О. Топачевський дійшов до висновку, що ольвійська сіра степова порода була дуже подібною до поширених у більш пізні часи порід, у тому числі, згадуваних у роботах О. О. Браунера і знайдених у Києві на Киселівці. Проте, як зазначає вчений, ця порода порівняно з ольвійським періодом дещо зменшилася в розмірах, що було простежено за роговими стрижнями. Так, якщо в Ольвії найбільша кривизна рогових стрижнів становила 295-377 мм, то вже в теперішній час вона становить в середньому 221 мм (Топачевський, 1956, 64 с.). Проте ця ж сіра степова порода схожа на породу з усатівських пам'яток, але в Ольвії вона дрібніша. Тому, як видно із спостережень вченого, протягом часу порода змінювалася в напрямку до зменшення розмірів, що можна вважати ознакою одомашнення. Та, як зазначав І. Г. Підоплічко, навіть на усатівських пам'ятках ця порода має менший розмір, ніж дикий тур, від якого, на думку вченого, і походить сіра степова худоба. У свою чергу це вказує на те, що domestикація відбулася значно раніше за період існування усатівських пам'яток.

Зв'язок між європейським туром та усатівською і ольвійською сірою степовою породою вчений встановив і за пласкою формою поверхні лоба. Також В. О. Топачевський намагався простежити взаємозв'язок між пропорціями нижньої щелепи корови – її найбільшою довжиною і довжиною діастеми – і аналогічними ознаками тура, від якого відбулося одомашнення – від тура європейського чи тура азійського.

Стосовно комолої породи, то щодо неї В. О. Топачевський встановив взаємозв'язок відсутності рогів з іншими параметрами тіла, такими, як співвідношення довжини ряду

кутніх зубів до довжини щелепи, яке становить 40-42%, що є досить великим показником порівняно з рогатими породами. Дослідник схарактеризував також коротконогість цих тварин, яка проявлялася для променевих кісток у 13,5-14,6% ширини діафіза до її загальної довжини, 14,7-17,2% для п'ясткових та 10,8-12% для плюсневих. Проте ці дані не є універсальними, їх не можна використовувати в дослідженні всього остеологічного матеріалу, зокрема, з Києва, і робити за ними висновки про наявність чи відсутність рогів у бика домашнього періоду Київської Русі, бо такі зміни простежені лише на окремій пам'ятці і не взято до уваги матеріал з інших пам'яток щодо комолої породи. Також, як вказує сам автор дослідження, висновки робилися на основі малої вибірки – на 7 екземплярах променевої кістки, 12 екземплярах п'ясткової і 11 плюсневих кісток.

Відомою дослідницею, яка працювала з І. Г. Підоплічком, була Валентина Іванівна Бібікова (Бибикова 1950; 1963; 1967). До кола її наукових інтересів входило дослідження хребетних тварин Східної Європи в голоценовому періоді, вивчення домашньої і дикої фауни за матеріалами археологічних пам'яток. Вченій належать роботи зі зняття промірів з остеологічного матеріалу досліджуваних пам'яток і встановлення розмірів тварин. Це дає змогу провести порівняльний аналіз розмірів і порід тварин. Вчена враховувала індивідуальну мінливість, надаючи цьому питанню вагомого значення. На основі індивідуальних вимірів самців і самиць дослідниця розробила методику визначення статі за довжиною і співвідношеннями довжини до ширини кісток. Так, наприклад, вона вивчила п'ясткові кістки зубрів і вказала критерії визначення статі за їхніми параметрами. Також вчена звернула увагу на те, що той самий вид у різних популяціях може досить сильно варіювати за тією самою ознакою.

Проведені В. І. Бібіковою дослідження домашніх і диких тварин з пам'ятки Лука-Райковецька мають все ж більш археологічний характер, ніж зоологічний чи палеонтологічний. Основну увагу вчена приділила призначенню використовуваних тварин. Так, у відсотковому співвідношенні встановлено кількість диких тварин до домашніх, а також співвідношення диких тварин, яких використовували за різним призначенням. Дослідниця звернула увагу на те, що такі тварини, як вовк, куниця, тхір та інші представлені в більшості цілими кістками, а ведмідь і борсук роздробленими та обгорілими фрагментами, що є свідченням вживання в їжу других і не використання для м'яса перших. На основі наявності великої кількості видів, притаманних для лісових масивів, вчена робить висновки про еколого-кліматичні зміни, які відбувалися навколо території пам'ятки, таким чином всебічно використовуючи результати зоологічних досліджень. Крім наявних видів, В. І. Бібікова наводить також породний склад стада тварин. Так, для пам'ятки Лука-Райковецька зазначається, що свині мали досить малі розміри, натомість бик домашній навпаки був крупних порід. За її спостереженнями, таких тварин, як собаки і коні, населення не вживало в їжу.

Вченою також встановлено співвідношення між віком домашніх тварин і їхнім призначенням. Так, наприклад, велику кількість кісток молодих тварин дослідниця пояснює суто використанням тварин на м'ясо. Досліджуючи остеологічний матеріал, вчена звертала увагу на наявність насічок, таким чином роблячи висновки про обробку туші при зрізанні м'яса.

Окремою темою зацікавлення вченої є дослідження одомашнення коней на території Східної Європи.

Крім ссавців, до кола наукових інтересів В. І. Бібікової належали птахи, остеологічні рештки яких вона досліджувала з археологічних пам'яток, порівнюючи їх із сучасними представниками виду. На основі визначення віку знайдених решток птахів, а також

шкарлупи яєць, вчена робила висновки про час їхньої загибелі. Звісно, викопні птахи цікавили дослідницю передусім із зоологічної і палеонтологічної точки зору, проте знайдені матеріали мають прив'язки до археологічних пам'яток, що дає можливість робити також і археологічні висновки. Дослідження охоплювало як домашні форми, так і дикі, на які навіть не практикувалося полювання. За кількістю кісток встановлювалася також мінімальна кількість особин, яким вони могли належати. Крім того, було проведено остеометричні дослідження і зроблено узагальнюючі висновки щодо основних відмінностей між різними близькоспорідненими видами.

На початку 70-х років XX століття Наталія Григорівна Тимченко проводила дослідження остеологічних матеріалів з розкопів давньоруських пам'яток Середнього Подніпров'я (Тимченко 1972). Ці роботи вченої значно сприяли розвитку археозоології, оскільки вони базувалися на нових методиках обробки матеріалу, в результаті чого стали можливими більш точні визначення вікового, статевого і породного складу стада, а також встановлення відмінностей між різними групами диких тварин (Журавльов 2010, 485). У своїй роботі вчена провела якісний порівняльний аналіз досліджуваних нею остеологічних матеріалів з низки археологічних пам'яток Середнього Подніпров'я, порівнявши отримані результати з даними літератури щодо інших пам'яток із сусідніх кліматичних зон, а також з даними щодо більш ранніх періодів і культур. У її дослідженнях наводяться порівняння розмірів кісток різних видів тварин, співвідношення їхніх параметрів і визначення середньостатистичних розмірів як окремих кісток, так і цілої тварини по кожній кліматичній зоні, а також їхнє порівняння з даними з більш ранніх археологічних пам'яток. Вчена провела кількісне і відсоткове порівняння співвідношень домашніх і диких тварин, а також кожного виду окремо по різних пам'ятках досліджуваного ареалу.

Визначаючи масу тварин, Н. Г. Тимченко, на відміну від І. Г. Підоплічка, користувалася поняттям корисної ваги, тобто безпосередньо масою м'яса, яку можна було добути з тварини для харчування. Так, наприклад, для домашнього бика корисна вага становила 150 кг, малої рогатої худоби – 20 кг, коня – 122 кг, свині – 80 кг, оленя – 125 кг, косулі – 25 кг, дикого кабана – 125 кг, лося – 150 кг. При цьому вчена також посиалася на результати за видами, отримані І. Г. Підоплічком, В. Д. Херувимовим, Г. Г. Мюллером, Ю. Ф. Лискуном і В. П. Устьянцевим. Порівнюючи наведені числа і праці вчених, виходить, що Тимченко рахувала корисну вагу тварини як половину її загальної ваги (Тимченко 1972, с. 145-146).

Великий внесок у дослідження тваринництва зробив Олег Петрович Журавльов. У своєму дисертаційному дослідженні вчений вивчав тваринництво і мисливство Нижнього Побужжя в античний час. Йому належать визначення кісток з неолітичних пам'яток території України, бронзового періоду лісостепу, пам'яток трипільської, черняхівської, зрубної та багатьох інших культур. Олег Петрович провів безліч визначень остеологічного матеріалу з різноманітних пам'яток Київської Русі (Журавлев 1988; Журавльов 2008), опублікував результати порівнянь археозоологічних комплексів цього періоду (Журавльов 2010, с. 484-489), а також дослідження матеріалів сусідніх територій і різних періодів з території лісостепу (Журавлев 2001). Вченому також належать роботи, присвячені визначенню і розрізненню кісток тварин (Журавлев 1982). Важлива роль у його дослідженнях відводиться встановленню ознак одомашнення тварин.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗЧИСТКИ, ФІКСАЦІЇ І ПІДГОТОВКИ ТВАРИННИХ КІСТОК ДО АРХЕОЗООЛОГІЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Рештки тварин – один з видів масових матеріалів, які трапляються під час археологічних розкопок. Причиною цього є активне використання тварин впродовж усієї історії людства. Тваринні ресурси відігравали одну з провідних ролей в економіці давніх суспільств, людина активно користувалася тваринними продуктами – як прижиттєвими, так і отриманими після забою. Серед решток тварин, які трапляються дослідникам, найкраще зберігаються у ґрунті кістки. На основі їхнього вивчення можливо реконструювати господарчу модель пам'ятки, економічні зв'язки, стан продуктового забезпечення давнього населення, а також провести екологічні реконструкції навколишнього середовища тощо.

Якість археозоологічних визначень залежить від багатьох факторів. Важливим є рівень відповідної підготовки археологів, які проводять археологічні розкопки. На жаль, кількість археозоологів на теперішній час в Україні недостатня для того, щоб кожна археологічна експедиція була забезпечена фахівцем із визначення кісток тварин. Тому найчастіше археологам самим доводиться розчищати, фіксувати і збирати тваринні рештки. Археологам варто пам'ятати насамперед, що нема «непотрібного» кісткового матеріалу. Навіть найдрібніші фрагменти кісток, які на перший погляд видаються незначущими, можуть нести інформацію. Специфічне розташування живильних отворів, зовнішня або внутрішня структура трубчастих кісток, рельєфність – такі ознаки можуть з точністю вказувати на належність кістки до певної анатомічної частини і до виду тварини. У найгіршому випадку археозоолог позначить фрагмент як невизначений. Дуже часто серед дрібних кісток, які на думку археолога не важливі або ж просто не були взяті до уваги через відсутність спеціальних методів відбору матеріалу, трапляються кістки дрібних ссавців, птахів, рептилій, земноводних, риб або інших живих організмів. А саме такі тварини найчастіше є індикаторами стану навколишнього середовища, клімату і сезонності. Тому, чим ретельніше археологи зберуть увесь кістковий матеріал, тим досконалішим і точнішим буде визначення кісток.

При розчистці скелетних решток важливо дотримуватися наступних методичних рекомендацій. Зокрема, слід користуватися інструментами, які не завдадуть пошкоджень поверхні кістки. Під час проведення розкопок кістковий матеріал варто починати розчищати від місця його виявлення. Здебільшого методика і результат розчистки залежить від стану збереженості кістки, який у свою чергу залежав від умов перебування у ґрунті. Якщо кістка має хорошу збереженість, вона буде легше піддаватися очистці, для здійснення якої можна використовувати жорсткі щітки, скальпель, ніж. Якщо ж стан збереженості кістки поганий, тверді інструменти можуть легко пошкодити поверхню, що призведе до втрати фрагментів кістки, дроблення її або подряпин на поверхні.

Тваринні рештки, як і будь-який інший археологічний матеріал, важливий контекстом знахідки. За контекстом розміщення кісток можливо інтєпретувати обставини, за яких вони опинилися в досліджуваному об'єкті. Залежно від особливостей використання тварин давньою людиною і від способу потрапляння в культурний шар чи об'єкт останки тварин можна розділити на кілька категорій: кухонні рештки, відходи або вироби косторізного ремесла, ритуальні рештки, санітарні захоронення. Також трапляються кістки, потрапляння яких на пам'ятку не пов'язане з діяльністю людини. Виокремити кожну з цих категорій матеріалу можливо за комплексними характеристиками. Тому забирати кістку із розкопу можна лише після детальної її фіксації – позначення на плані, замальовування чи фотофіксації з прив'язкою до інших супутніх археологічних знахідок. У випадку, якщо було

відкрито групу кісток, їх необхідно комплексно зафіксувати. Ці кістки необхідно скласти до одного пакета. При документуванні треба обов'язково зазначати, чи лежали кістки хаотично, чи в анатомічному порядку, від цього залежить контекст знахідки і наступні інтерпретації. Важливими також є супровідні археологічні матеріали, які лежали поруч із кістками.

У жодному разі не можна пробувати витягати кістку, яка не до кінця очищена від ґрунту. Якщо ж кістка при розчистці пошкодилася, треба ретельно зібрати всі фрагменти і скласти до одного пакета. За кольором зламу при подальших дослідженнях матеріалу вдасться встановити, чи він утворився недавно, чи в давнину. Фрагменти кістки, які відламалися в процесі розкопування, чистки чи транспортування, археозоолог може стикувати, і в такому випадку фрагменти варто враховувати за одну кістку. Не можна в полі склеювати відламані фрагменти. Після такого нефахового «ремонту» з кістки неможливо буде знімати проміри, і вона стане непридатною для низки аналізів.

Відбір кісток треба проводити чітко за об'єктами і шарами. При відборі необхідно дотримуватися точності, всі пакети з матеріалом мають бути з відповідними підписами. У випадку, якщо об'єкт невеликий, кістки з нього можна відбирати до одного пакета. Якщо ж об'єкт великий, його заповнення могло відбуватися впродовж довгого періоду, носіями навіть кількох різних культур, які послідовно мешкали на тій самій території. Через це відбір треба робити відповідно до стратиграфії заповнення такого об'єкту, якщо ж стратиграфія не простежується, відбирати матеріал треба послідовно по шарах, зазначаючи при цьому глибину залягання кісток.

Заповнення культурного шару відбирається по квадратах, але з урахуванням особливостей знахідок. Якщо, наприклад, на межі двох квадратів виявлено скелет тварини, розбивати його на окремі пакети недоцільно. Цінними є ті кістки, які можна чітко датувати. За ними можливо дати характеристику тваринництва для конкретного періоду. Об'єднувати в одне порівняння кістки з різних періодів без зазначення їхнього датування нелогічно і неправильно. Висновки, зроблені за змішаними кістками з різних періодів, не мають наукового сенсу. Такі кістки можуть знадобитися хіба для первинного ізотопного аналізу, тобто, для встановлення ізотопного складу певної місцевості.

Якщо планується передати кістки на радіовуглецеве датування або ж які-небудь інші аналізи, варто дотримуватися чітких правил їхньої розчистки. Розчистку треба проводити використовуючи рукавички і медичні маски, щоб біологічні тканини дослідника не потрапили до зразків, які відбирають на аналізи. У такому випадку кістки потребують обережної сухої очистки і якісного пакування.

Очистку кісток від ґрунту можна здійснювати або в сухому вигляді (особливо у випадку відбору зразків на аналізи), або мити водою. У будь-якому варіанті очистку рекомендується виконати якомога швидше, бо деякі ґрунти при пересушуванні стають твердими і важко знімаються. Суху очистку можна здійснити, якщо кістки перебували в легкоочищуваному ґрунті і його можливо зняти за допомогою пензлика або зубної щітки. Також суху чистку варто робити для погано збережених кісток. При митті такі кістки ще більше зазнають пошкодження і можуть розсипатися. За допомогою миття водою поверхня кістки все ж якісніше очищається. Добре очищена поверхня важлива для визначення матеріалу, оскільки розрізнення деяких видів здійснюється за важкопомітними морфологічними ознаками. Також на очищеній поверхні помітно сліди впливу людини або тварин: сліди від гострих предметів, зубів тварин, плями, залишені після обпалення вогнем. Перед тим, як мити кістки, на нетривалий час їх треба викласти з пакетів і дати можливість їм підсохнути. Миття кісток треба проводити у великому об'ємі води за допомогою щіток різного ступеня жорсткості,

залежно від стану кісткової поверхні. Якщо миття проводиться в проточній воді, варто використовувати сито або подібні предмети, щоб не втратити дрібні кістки чи зуби. Сушіння кісток проводиться в захищеному від сонця і добре провітрюваному місці.

Після завершення сушіння матеріал за можливості треба прошифрувати. Шифрування проводиться водонерозчинним маркером або тушшю на гладкій поверхні кістки без будь-яких слідів або особливостей. Розмір підпису має бути невеликим, у ньому має міститися вся необхідна інформація – аббревіатура експедиції, рік, назва пам'ятки, об'єкт, квадрат, шар, глибина, номер поховання тощо. Супровідну інформацію також необхідно написати на бірці, яка вкладається до пакета разом із кістками. Для кращої надійності таких бірок до одного пакета можна покласти кілька.

Передача матеріалів від археолога на визначення археозоологові відбувається за актом передачі встановленої форми, в якому вказується кількість матеріалу і основна інформація про його археологічний контекст.

Окремо варто розглянути питання відбору дрібних кісток або інших тваринних решток. До таких можна віднести дрібні кістки птахів, шкаралупу яєць, кістки або луску риби, рештки плазунів, земноводних, молюсків тощо. При проведенні розкопок більшість з них можуть бути загубленими. Звісно, такі рештки можуть бути будь-де на розкопі, проте найбільш ймовірно їх виявити в заповненнях об'єктів, які є сміттевими ямами. З таких об'єктів треба відібрати ґрунт для наступної його промивки або просіювання. Між цими двома методами краще все ж вибирати метод промивки ґрунту, оскільки при просіюванні крихкі тваринні рештки можуть сильно пошкодитися. Проте промивка в польових умовах можлива, якщо поруч із пам'яткою є значні водні ресурси. Для обох методів потрібна міліметрова сітка достатнього розміру. У випадку просіювання ґрунт насипають невеликими порціями на сітку і протрушують, поки вся дрібна фракція не висипеться із сітки. При промивці сітку з ґрунтом опускають у резервуар з водою або проточну воду, вміст прополоскують до моменту вимивання всієї дрібної фракції. Після промивки матеріал просушують за тими ж правилами, що й решту кісток. Серед промитого матеріалу можуть траплятися дрібні камінці, коріння рослин тощо. Краще їх залишити разом із кістками, археозоолог сам відсортує тваринні рештки від непотрібних часточок. Пакети з таким матеріалом мають бути чітко підписані, археологи мають передати інформацію про об'єкти, з яких походять знахідки.

МЕТОДИКА ОПРАЦЮВАННЯ КІСТОК ТВАРИН

Як уже зазначалося вище, кістки тварин можна поділити на категорії залежно від використання тварин за різним призначенням. Їхнє розрізнення надзвичайно важливе, оскільки це перший крок до інтерпретації господарського типу, економіки, культів і вірувань давнього населення.

Найчастіше на поселенських пам'ятках трапляються кістки, які є кухонними рештками. Кухонні рештки мають вигляд фрагментованих кісток, на частині з яких можливо виявити сліди від гострих предметів. Такі кістки трапляються як у заповненні об'єктів, так і в культурному шарі. До складу кухонних решток можуть входити кістки різних видів тварин. Серед класичних для України видів тварин, кістки яких входять до складу кухонних решток, є корова, дрібна рогата худоба, свиня, кінь (але не в усі періоди), дикі копитні (лось, олень, козуля, кабан), ведмідь і бобер. Проте за різних обставин могли вживати в їжу і м'ясо інших тварин.

Іншою категорією є відходи або вироби косторізного ремесла. Вони виділяються серед усього кісткового матеріалу характерними слідами обробки: розпилювання, зрізування, шліфування або свердління. Кістки з обробкою мають статус індивідуальних знахідок і зазвичай не передаються на визначення археозоологові. Хоч і такі кістки важливо визначати. У випадку виробу з кістки важливо знати не лише про його призначення, спосіб виробництва, але й про сировину, з якої він виготовлений – яка частина скелета і якого виду тварин використовувалася для косторізної справи. Часто сліди обробки трапляються на фрагментах рогів тварин родини оленевих, нижніх щелепах, трубчастих чи таранних кістках, зокрема дрібної рогатої худоби або свині чи тварин подібного розміру.

Ритуальні рештки тварин можуть виявлятися або на похованнях, або в місцях святилищ. При поховальних ритуалах разом з покійником могли класти цілу тварину, тоді її кістки розташовуватимуться в анатомічному порядку. Або ж це могла бути тризна, тоді такі кістки за виглядом не відрізнятимуться від кухонних залишків, вони можуть бути фрагментованими і зі слідами від гострих предметів на поверхні. Відрізнити такі кістки від кухонних решток можливо за археологічним контекстом знахідки.

Санітарні захоронення можна відрізнити тим, що кістки в них лежать в анатомічному порядку, кістки зберігаються цілими, на них немає слідів ділення туші. Такі тварини могли загинути від хвороб, тож люди не вживали їх у їжу, це могли бути і неїстівні види домашніх тварин, або ж хутрянні звірі, з яких зняли шкуру, а тушу викинули. Останні, як правило, не трапляються на пам'ятках, з них знімали шкуру на місці полювання, хоч винятки все ж бувають. На кістках дистальних кінцівок хутрянних звірів можуть бути надрізи, залишені при зніманні шкіри. До тварин, яких не вживали в їжу, можна віднести домашні види – собак і котів, хутрянні види – лисицю, вовка, а також більшість представників родини куницевих.

Кістки тварин, які потрапили до культурного шару не в результаті діяльності людини, також лежатимуть в анатомічному порядку. Це можуть бути дрібні тварини, які самостійно потрапили до смітєвих ям, поховальних камер тощо, і там загинули. Проте, якщо ці тварини опинилися у об'єкті в археологічний період, вони можуть бути індикаторами санітарних умов, клімату і екології, тому вони також варті уваги археологів.

Також можуть траплятися кістки з перевідкладеного шару, які могли походити з будь-якої перерахованої вище категорії.

Проте при подібній класифікації нема шаблонних методів визначення категорії кісток. Їхня інтерпретація залежить від сукупності інформації, яку можна отримати і з контексту

знахідки, і при вивченні кісткового матеріалу. Прикладом може бути знахідка скелету тварини в анатомічному порядку в об'єкті, призначенням якого було зберігання продуктів. За зовнішнім виглядом знахідку можна інтерпретувати як санітарне захоронення. Проте давнє населення могло в теплий сезон року покласти тушу тварини на зберігання в більш прохолодне місце, проте з низки причин не скористатися збереженим м'ясом.

При опрацюванні кісткових решток важливо встановити стан збереженості кісток. Він оцінюється за 5-бальною шкалою, де найвищий бал встановлюють тим кісткам або їхнім фрагментам, які мають міцну поверхню, на якій легко можна розпізнати будь-які сліди пошкоджень на кістці. Бал 4 встановлюють для кісток, у яких поверхня має незначні пошкодження, спричинені саме зберіганням у ґрунті. На такій поверхні можливо простежити пошкодження кісток, зроблені в археологічний період. Бал 3 встановлюють для кісток, поверхня яких відлущується і може розпадатися, проте сама кістка тримається цілою. На таких кістках ще можливо встановити сліди пошкоджень, якщо вони були глибокими, наприклад, сліди від розрубання. Бал 2 встановлюють для кісток, які розсипаються, на поверхні неможливо що-небудь визначити, проте за формою кістки можливо ще встановити її анатомічну приналежність і вид тварини. 1 бал – для тих кісток, які розпадаються, за ними неможливо проводити будь-які визначення.

Таке оцінювання при описі кісткового матеріалу важливе, оскільки воно дає можливість зрозуміти, чи слідів від гострих предметів, погризів звірами тощо на кістках не було взагалі, чи вони могли бути, проте через стан збереженості їх не вдалося зафіксувати.

Сліди від гострих предметів можна розрізняти залежно від того, чим вони були нанесені. Сліди могли залишитися від знарядь, подібних до ножа. Такі сліди мають різний вигляд, залежно від того, яка була мета їхнього нанесення. Вони мають вигляд прямих ліній різної довжини, як правило, не сильно заглиблених. Їх могли наносити поодинокі або групами. Такі сліди можна виявити на кістках нижніх частин кінцівок – метаподіальних кістках, суглобових кістках, фалангах пальців. Сліди в таких місцях можна інтерпретувати як ті, які залишилися в результаті знімання шкіри з туші забитої тварини. Особливо, якщо вони нанесені довкола кістки. Також сліди порізів, залишені після знімання шкіри, можна знайти на кістках краніального скелету – нижній щелепі, на зовнішній стороні кутів щелепи, а також поруч із роговими стрижнями. Проте сліди порізів біля рогових стрижнів могли залишитися і внаслідок від'єднання рогових чохлів. Порізи можуть траплятися на епіфізах довгих трубчастих кісток або біля них – їх залишали внаслідок поділу туші на частини. Порізи на середині діафізів, найімовірніше, залишені при розрізуванні м'яса. Порізи на хребті також вказують на відділення частин туші. На ребрах такі сліди свідчать вже про кухонний поділ на дрібніші частини при приготуванні їжі. Дуже часто наносився незначний надріз, після чого в місці надрізу кістка доламувалася вручну. Також на кістках можуть траплятися сліди від зрізів – невеликі площини стесаної кістки. Їх могли залишити, коли м'ясо зрізалось з кістки ще до його варіння.

У тих же місцях, де трапляються сліди різання на кістках, залишені при поділі туші, можуть траплятися і сліди рубання. Їх наносили предметами, подібними до сокири. Вони мають вигляд прямих заглиблених і досить широких слідів або досить великих зрубаних площин. Також сліди від рубання можна знайти на черепі біля основи рогових стрижнів або на самій основі рогового стрижня. Їх наносили при зніманні рогового чохла.

На кістках можна виявити сліди від погризів тваринами – собаками або мишами. Вважається, що сліди від погризів собаками вказують на належність кісток до кухонних решток (Хамайко, Яніш 2018, с. 200).

При виявленні місць обпалення за кольором можна визначити температуру горіння. У випадку, якщо колір кістки чорний – температура горіння досягала 300-400° С, сірий – 500-600° С, білий чи біло-блакитний – вище 700° С (Голубович 2020, с. 11). Чорний колір може утворитися при приготуванні над вогнем, якщо частина кістки була звільнена від м'яких тканин. В інших випадках кістки мали потрапити у вогонь як паливо.

На основі морфологічних відмінностей кістки тварин визначають до видової і анатомічної приналежності. Серед домашніх видів тварин, характерних для України, є корова, два види дрібної рогатої худоби – вівця і коза, свиня, кінь, собака і кіт. Зрідка можуть траплятися інші домашні види тварин – віслук, верблюдо тощо. Дикі види представлені більшою варіативністю видів. До них можна віднести диких копитних – лось, олень, козуля, кабан, тур, зубр, сайгак, тарпан. Серед представників ряду хижих трапляються кістки ведмеда, вовка, лисиці, звірі родини мустелових – росомаха, борсук, видра, по два види тхорів і куниць, ласка, норка. Також можуть бути кістки бобра, зайця, сліпака, білки, дрібних гризунів, їжака, крота тощо. На специфічних пам'ятках можуть траплятися кістки звірів, привезені з-за кордону. Вони могли опинитися або внаслідок ввезення сюди самої тварини, або вже фрагментів її скелету (Сергєєва 2011, с. 18, 43-44).

Кістки деяких близьких видів дуже складно відрізнити між собою. Серед домашніх видів така проблема найчастіше трапляється щодо кісток вівці і кози. Для її подолання археозоологи напрацьовували порівняльні атласи і наукові праці (Андреева 1933; Громова 1953; Schramm 1967; Журавлев 1982, с. 205-216; Davis 1987, р. 32-34; Lasota-Moskalewska 2008, s. 88-102; Zedda et al. 2017). Для розрізнення цих видів необхідно, щоб кістка збереглася цілою, або ж хоча б збереглися характерні для визначення виду ознаки. У випадку неможливості такого виокремлення ці види записуються як дрібна рогата худоба.

Визначати вікові характеристики тварин можна за більшістю кісток скелету. Досить умовним методом, завдяки якому можна визначити, належить кістка дуже молодій чи дорослій особині, є метод оцінки зовнішнього вигляду поверхні. У молодих особин поверхня кістки буде пориста, не щільна. Проте за цим методом неможливо встановити точний вік. Такою ж умовною є й характеристика віку за роговими стрижнями корови, вівці або кози.

Іншим методом є визначення віку за станом зрощення різних кісток або їхніх елементів. Це стосується зрощення кісток черепа або тазу, або ж у трубчастих кістках – стану приростання епіфізів. Для основних домашніх тварин розроблено таблиці, які містять інформацію про вік приростання епіфізів різних кісток (Silver, 1969; Lasota-Moskalewska 2008, s. 138). Проте і такий спосіб є не дуже точним. Насамперед тому, що він базується лише на факті приростання епіфізів і не враховує його ступінь чи інші вікові характеристики. У тому випадку, якщо епіфіз ще не приріс, вік тварини буде молодшим від табличного часу приростання. Якщо епіфіз вже прирослий, тварина старша зазначеного віку, вона досягла максимального зросту. Коли всі епіфізи приросли до діафізів, настає повна скелетна зрілість тварини. Більш точно цей метод працюватиме не для кухонних решток, де кістки фрагментовані і зразок здебільшого матиме тільки один із двох кінців, представлений епіфізарною частиною. Точніше можна визначити вік, якщо кістки тварини належать до санітарних захоронень, коли є група кісток в анатомічному порядку, щодо яких точно можна сказати, що вони належали одній особині. Тоді визначення можна проводити за багатьма кістками, епіфізи у яких прирастають у різний час. Ще одним недоліком цього методу може бути індивідуальна мінливість, через яку час приростання епіфізів може бути відмінним від стандартного. Крім того, встановлення вікових ознак за приростанням епіфізів проводилося на основі живих тварин шляхом рентгенографії, а візуально прирослі епіфізи на

рентгенівському знімку не завжди відповідають дійсному їхньому приростанню. А сучасні породи в сучасних умовах утримання можуть мати терміни приростання епіфізів, відмінні від тих, які були в давнину (Silver 1969, p. 287; Davis 1987, p. 39).

Проте навіть після приростання епіфізів продовжуються зміни в кістках, але встановити за ними вік стає значно складніше. Чим старіша тварина, тим чіткіше проявляються сліди від кровоносних судин (Silver 1969, p. 286), сильніше проявляється м'язовий рель'єф у місцях кріплення м'язових волокон до кістки (Chaplin 1971, p. 90). Але краще ознаку м'язового рель'єфу використовувати не для визначення віку, а для встановлення, чи виконувала тварина важку фізичну роботу.

У старих тварин відбувається вимивання кальцію з кісток, через що компактна кісткова тканина тоншає, а губчаста тканина збільшується в об'ємі. Проте ці процеси можуть відбуватися не лише з віком, а й внаслідок вагітності, захворювань чи несприятливих умов проживання (Silver 1969, p. 286).

На основі остеонної будови завдяки мікроскопіюванню також можна встановити, тварина була молодшою чи дорослою (Паавер 1973, с. 32-34). Неточність цього способу полягає в індивідуальній мінливості остеонної будови кістки, на яку можуть впливати фактори спадковості, зовнішні чинники. Для такого визначення треба користуватися великою порівняльною колекцією, для виготовлення якої потрібні спеціальні навички і ресурсні затрати.

Значно точніше можна встановити вік за станом зубної системи (Greenfield, Arnold 2008, p. 836). Один з методів стосується часу прорізування зубів і заміни молочних на постійні. На цей метод звертали увагу багато вчених з різних галузей, від ветеринарів до палеонтологів і археозоологів. Але за цим методом можна встановити вік тільки для молодих тварин, вік яких молодший від часу прорізування останнього зуба. Дані для такого визначення отримували ветеринари на основі живих тварини. Цей метод має ряд неточностей, пов'язаних з індивідуальною мінливістю. Навіть дані, які використовували різні археозоологи, дещо між собою відрізняються (Цалкин 1966; Silver 1969, p. 299; Тимченко 1972, с.106; Lutnicki 1972; Lasota-Moskalewska 2008, s. 138).

Ще одним методом встановлення віку за станом зубної системи є визначення ступеня стирання зубних коронок премоларів і молярів нижніх щелеп корови, дрібної рогатої худоби, свині (Grant 1982, p. 91) і коня (Levine 1982, p. 229). За візерунком на зубній коронці можливо визначити, наскільки сильно він стерся. Цей метод підходить для встановлення віку і молодих, і старших тварин, проте він також має обмеження за віком до 8-12 років для коня і 5-6 років для інших домашніх тварин. Його можна поєднувати з методом визначення віку за станом прорізування і заміни зубів. На точність встановлення таким чином віку може впливати жорсткість продуктів харчування, якими годували тварину. Чим твердіша їжа, тим швидше стиралися зубні коронки. Також швидше вони могли стиратися, якщо тварини харчувалися низькорослою травою, яка зростала на піщаних ґрунтах. У такому випадку часточки піску могли потрапляти на зуби тварини і пришвидшувати їхнє стирання (Silver 1969, p. 290). Цей метод матиме більшу точність, чим повнішим буде зубний ряд премоларів і молярів. Якщо ж визначати за окремим зубом, то буде досить широкий діапазон можливого віку тварини. Крім того, якщо тварина за життя втратила зуб-антагоніст на верхній щелепі, який мав контактувати з досліджуваним зубом з нижньої щелепи, стирання його не відбуватиметься, і вік буде визначено неправильно (Grant 1982, p. 91).

Крім оцінки ступеня стертості візерунку, вік можна визначати за висотою зубної коронки (Cornevin, Lesbre 1894; Barone, Tagand 1954; Levine 1982, p. 225). У цьому методі так

само через різницю в твердості їжі можуть бути похибки і, чим старішою є тварина, тим менш точно можна встановити її вік (Silver 1969, р. 283). Іншим чинником, який може впливати на вікові визначення за цим методом, є породна мінливість тварин. У тварини, більшої за розміром, розмір зубів, а отже, й висота коронки також буде більшою, тому для таких тварини однакові стандарти висоти застосовувати не можна (Levine 1982, р. 224).

Аналіз зубних коронок за деяких обставин може вказати на жорсткість їжі. Такою ознакою є стертість бічних поверхонь різців у травоядних тварин. Такі стертість є наслідком регулярного протягування між зубами жорстких стебел рослин (Silver 1969, р. 290). Таким чином можна встановити, що рослинність була твердою, і через це можлива похибка визначення віку.

Крім стирання, з віком може відбуватися зміна кута росту зубів. Простежується це для коней. У молодих тварин різці нижньої щелепи ростуть майже паралельно до різців верхньої щелепи і перпендикулярно до щелеп. Проте з віком кут нахилу починає змінюватися, різці випинаються наперед, доки не набувають майже горизонтального положення (Silver 1969, р. 294). Ще в давнину люди знали такий спосіб визначення віку коня, тому часто для «омолодження» тварини перед продажем могли спеціально стесувати різці коню. Таке стесування можна простежити на різцях при археозоологічних визначеннях.

В окремого зуба приблизний вік у категоріях молода чи доросла особина можна визначити за станом заростання каналу кореня. У молодих особин він незарослий, у дорослому віці кореневий канал заростає.

Також вік можна встановлювати за кількістю зубного цементу. Відкладення зубного цементу відбувається навколо кореня, у деяких тварин і на зубній коронці. При стиранні зубної коронки висота зуба зменшується, тому зубний цемент дещо піднімає зуб, що частково компенсує його висоту (Levine 1982, р. 223; O'Connor 2000, р. 80). Зубний цемент наростає сезонно річними кільцями. Річний приріст цементу складається з двох шарів – ширшого, відкладеного в період наявності великої кількості харчів (травень-жовтень), і вужчого, в зимово-весняний період (починаючи з листопада). Завдяки цьому, дослідивши останній шар зубного цементу і його товщину, можна з точністю до місяця встановити, у який період здійснили забій тварини (Lasota-Moskalewska 2008, р. 146-147). Визначення віку за зубним цементом без додаткових засобів буде неточним, для точного визначення необхідно робити мікроскопіювання шліфа (Sten 1991, р. 196-198).

За цілим рядом комплексних ознак напрацьована методика визначення віку мисливських тварин, яких можна знайти на території України. Серед ознак – вигляд зубних коронок, форма і розміри рогів тощо (Волох 2022).

Будь-який із цих способів встановлення віку не даватиме абсолютно точного значення, оскільки, вивчаючи кістки, особливо розрізнені, неможливо врахувати фактори онтогенезу, індивідуальної мінливості, породи, захворювань, способу харчування, кастрації і багатьох інших чинників, які можуть впливати на прискорення чи уповільнення появи вікових ознак (Silver 1969, р. 283; Davis 1987, р. 39; Reitz, Wing 2008, р. 69). Більш стабільним і незалежним від зовнішніх чинників і умов утримання є ріст коней і собак, а в овець, кіз і свиней зовнішні фактори відіграють більшу роль (Silver 1969, р. 300). У домашніх кіз приростання епіфізів відбувається раніше, ніж у їхніх диких родичів. Це пояснюється покращеними умовами харчування і селективним відбором тих тварин, які швидше досягають зрілості (Silver 1969, р. 287; Noddle 1974).

Завдяки визначенню віку тварин і встановленню співвідношення у стаді різних вікових груп можна інтерпретувати стан продуктового забезпечення стада домашніх тварин. Якщо

пам'ятка була забезпечена кормом на зимовий період, кількість забитих молодих особин буде мінімальною. Забій молодняка здійснювався у випадку нестачі кормів і неможливості прогодувати все стадо в зимовий період.

Оскільки народження молодого покоління відбувалося навесні, здебільшого у квітні-травні, що було пов'язано із настанням теплого сезону, появою кормової бази на випасі, при встановленні віку забитих тварин можна визначити сезон здійснення забою. А вже відштовхуючись від цього, можна вирахувати сезонність вживання м'яса й інтерпретувати причини забою, наявність періодів постів, пов'язаних з релігією тощо.

Визначення статі важливе, але досить складне щодо реалізації для кісток, переважна частина яких належить до кухонних решток. Важливість таких досліджень полягає в тому, що в поєднанні з віковими даними на їхній основі можна вивчати економічну модель тваринництва, призначення різних видів тварин, у тому числі прижиттєвого застосування.

Визначення статі можна проводити на основі статевого диморфізму, який проявляється в явних морфологічних відмінностях між статями і на основі розмірів тварин. Такі відмінності можуть бути унікальними для кожного виду тварин і проявляються лише на частині кісток.

У більшості видів тварин самці крупніші від самок. Виняток становлять зайці, у яких самка крупніша від самця (Davis 1987, р. 44). Неточність визначення статі за розмірами кісток може проявлятися в тому, що діапазони промірів кісток самців і самок можуть перетинатися, і таким чином складно встановити межу між одними й іншими. Ствердно можна говорити про статеву приналежність у такому випадку тільки для кісток, значення промірів яких розміщуються на краях діапазонів. Проте для такого визначення умовою має бути приналежність до однієї породи, однакові умови проживання і відсутність індивідуальних відмінностей.

Для статевого визначення копитних тварин найкраще використовувати проміри метаподій. Метаподіальні кістки серед кухонних відходів краще зберігаються, цілими їх можна виявити більшу кількість, ніж інших трубчастих кісток. Відповідно, за метаподіями зроблено найбільшу кількість порівнянь і досліджень (Grigson 1982; Davis 1987, р. 4; Berteaux, Guintard 1995, р. 98). Для частини копитних статевий диморфізм краще проявлятиметься на кістках передньої кінцівки. У самців на передні кінцівки іде більше навантаження через більшу масу рогів, відповідно, ширина діафізів у самців буде більшою, ніж у самок. Для п'ясткових кісток корів найбільша їхня довжина в самців і самок майже однакова, проте в самців вони масивніші (Цалкин 1960; 1966, с. 18). Найкраще відмінності видно за співвідношенням найбільшої довжини і найбільшої ширини дистального епіфіза, а для плеснової кістки важливою ознакою статевого диморфізму є ще висота проксимального кінця (Berteaux, Guintard 1995, р. 105). У волів п'ястки мають більшу довжину, але за своєю масивністю вони мають проміжні значення між величинами цієї ознаки в самців і самок (Цалкин 1960; 1966, с. 18).

Стать для деяких видів тварин можна визначити за роговими стрижнями. Роги самок корів мають меншу довжину обхвату при основі, ніж у самців, при цьому діапазони довжин обхватів у самців і самок не перетинаються. За ознакою найбільшої кривизни рогу самці від самок майже не відрізняються (Knecht, 1966; Тимченко 1972, с. 69). У волів роги мають менший обхват при основі, ніж у самців, але значно більшу довжину. Крім того, стінки рогових стрижнів волів опуклі, мають великі порожнини всередині з тоншими, ніж у самців і самок стінками камер (Тимченко 1972, с. 69; Lasota-Moskalewska 2008, s. 164-165).

В овець самці мають трикутну форму перетину рогових стрижнів від основи до третини висоти, у самок форма перетину рогового стрижня наближена до овалу. У кіз самці мають загострений кут рогу, у самок кут згладжений. Крім того, у самців обхват основи більший ніж 105 мм, у самок він менший, а довжина більшої кривизни самців лежить у межах від 135 до 250 мм, у самок – від 95 до 180 мм (Lasota-Moskalewska 2008, s. 165). Крім того, стать у кіз і овець можна відрізнити за задньою частиною черепа і першим шийним хребцем (Fernandez, Monchot 2006, p. 480).

У домашніх свиней і диких кабанів стать визначають за формою і розміром ікол. На нижній щелепі в самця ікло масивне, має трикутну форму, його альвеола глибоко заходить у нижню щелепу. У самок ікло менше, в перерізі має овальну форму. Ікла на верхній щелепі в самців значно масивніші.

Також відмінності в абсолютно всіх видів можна встановити за формою тазових кісток.

У деяких видів стать визначають за наявністю або відсутністю певних ознак, які трапляються тільки в однієї зі статей. У коней такою ознакою є наявність у самців ікол на нижній і на верхній щелепах і їхня відсутність у самок (Davis 1987, p. 44). Правда, 2-3% самців можуть не мати ікол, і навпаки, в декількох відсотків самок вони можуть траплятися (Lasota-Moskalewska 2008, s. 167). У видів родини оленевих (Cervidae), за винятком північного оленя, роги є тільки в самців. Проте вони сезонно скидають роги, тому не в усі сезони із впольованих самців роги будуть на пам'ятці. Також частина рогів, знайдених на пам'ятці, можуть належати не впольованим особинам, їх могли знайти скинутими в лісі. Тому за знахідками рогів вираховувати співвідношення впольованих тварин неможливо.

У самців ряду хижих присутній бакулум, за яким можна встановити стать тварини. Оскільки здебільшого тварин цього ряду не вживали в їжу, їхні кістки не належать до кухонних знахідок і часто трапляються в анатомічному порядку, знахідки бакулуму досить чітко можна прив'язати до інших кісток особини.

На основі визначень статі в поєднанні з віковими характеристиками можна інтерпретувати напрямок тваринництва, економічну модель господарювання тощо.

Породні характеристики тварин можна визначити на основі наявності чи відсутності певних ознак, за співвідношенням промірів. Наприклад, серед представників корів і дрібної рогатої худоби могло бути поширене явище комолості – відсутності рогів. У випадку виявлення цілого або фрагментованого черепа наявність або відсутність рогових стрижнів вказує на породну характеристику. Проте при сильній фрагментації кісток встановити наявність рогатих порід можна у випадку, якщо кількість рогових стрижнів корови перевищує 1% від усіх виявлених кісток цього виду. У випадку, якщо рогових стрижнів менше або вони взагалі відсутні, можна вказувати на наявність безрогих тварин.

Однією з головних характеристик є висота тварини в загривку. Для її обчислення за промірами багатьох кісток визначено коефіцієнти. Здебільшого такі коефіцієнти розроблено для трубчастих кісток. Їх визначали на основі промірювання кісток сучасних тварин, наперед знаючи їхню висоту в загривку. Хоч у різних вчених коефіцієнти виходили відмінними, їхня різниця невелика (Koudelka 1885; Цалкин 1961, с. 115-132; Godynicki 1965; Naak 1965; Schramm 1967; Teichert 1969; Schramm 1970; Matolcsi 1970; Teichert 1975; 2005, s. 485).

Особливо уважно вивчено кістки коней, для яких розроблено низку коефіцієнтів та індексів, за якими можна встановити, крім висоти, ще й товстоногість (Nehring 1884; Kiesewalter 1889; Браунер 1916а, с. 106-108; Витт 1952, с. 172-173; Топачевський 1956, с. 67-69).

Вивчивши кістки тварин на основі вище перерахованих методів і ознак, можна інтерпретувати використання кожного з видів тварин, яких вирощували або на яких полювали. Прижиттєве використання домашніх тварин мало досить широкий спектр. На використання корів заради отримання молочних продуктів може вказувати значне переважання самок над самцями серед дорослого поголів'я. У такому випадку дорослих самців залишали лише близько 10% від усіх дорослих тварин. Більшість самців забивали в молодому віці перед досягненням ними зрілості і, відповідно, у цих особин більшість епіфізів були зрощені з діафізами. Також серед прижиттєвих функцій виду може бути використання волів для важкої фізичної роботи. На м'ясне використання тварин може вказувати залишення в стаді тієї кількості дорослих самок, якої достатньо було для відтворення популяції. Про використання тварин на м'ясо можна дізнатися за порізами на кістках кінцівок і черепа, які залишаються, коли після забою з тварини знімають шкіру. Знімали також рогові чохла, які йшли на виготовлення різних косторізних предметів або клеїв. Кістки могли також використовувати для косторізної справи.

Прижиттєве використання дрібної рогатої худоби могло бути заради молока, а у випадку із вівцями – заради вовни. Використання цих тварин після їхнього забою було аналогічним, як і у випадку з коровою. Відповідно, у молодому віці тварин намагалися не забивати, на забій відбирали самців, які досягали максимальної м'язової маси.

Свиней вирощували заради м'ясної продукції, відповідно, прижиттєвого застосування тварин цього виду не було. Кількість забитих молодих тварин у такому випадку була значно більшою.

Коней прижиттєво використовували для верхової їзди або як тяглових тварин. У першому випадку найбільше підходили коні тонконогих порід, у другому – товстоногих. Кісток молодих коней в умовах активного прижиттєвого використання майже не трапляється, кістки належать дорослим особинам. Деякі народи могли також використовувати кінське молоко. Кінське м'ясо також могли вживати в їжу. У такому випадку їхні кістки фрагментовані, трапляються серед кухонних решток, з коней, крім м'яса, використовували шкіру і кістки для ремесел.

Собак і котів використовували для прижиттєвих цілей. Собаки могли виконувати мисливську, охоронну, пастушу функції. Котів утримували для ловлі мишей в господарстві. Проте бували випадки, коли використовували їхні шкури і вживали м'ясо.

З диких копитних родини оленевих роги застосовували для косторізної справи, причому й ті роги, які обпали через сезонне скидання. Із впольованих тварин використовували шкіру, м'ясо, кістки.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ КІСТКОВОГО МАТЕРІАЛУ

Починаючи з перших етапів розвитку археозоологічних досліджень учені усвідомлювали великий потенціал розвитку цього наукового напрямку. Його представникам, як і науковцям суміжних галузей, завжди було притаманне прагнення не зупинятися у своїх дослідженнях, вважаючи, що досягнуто максимуму знань, а продовжувати розвивати цю перспективну ділянку пізнання взаємостосунків природи і суспільства в минулому. Те, що було не під силу першим дослідникам, стало можливим сьогодні. Якщо археозоологічні дослідження фауністичних матеріалів на початку свого розвитку завершувалися встановленням лише видової приналежності тваринних решток, то подальші дослідження концентрувалися вже на розробці методичних засад статево-вікових визначень, питаннях палеоекології і трасології, а сучасні дослідження відкривають перспективу широкого спектру інтердисциплінарних підходів до вивчення матеріалу.

Для подальшого прогресу цього напрямку повинно бути враховано кілька умов, важливих ще з етапу ведення археологічних розкопок: збір абсолютно всього археозоологічного матеріалу, який супроводжується ще й відбором палеоботанічного матеріалу, у тому числі й зразків для палеопалінологічних аналізів. Вивчення матеріалу має мати комплексний підхід з використанням усіх можливих методів. Крім уже звичних визначень виду, віку, статі і породних характеристик тварин, за кістками кухонних решток, які, як правило, трапляються в абсолютній більшості на поселенських пам'ятках, можливо реконструювати м'ясний раціон мешканців поселення. Для цього наявні сліди від гострих предметів мають проходити чітку класифікацію за місцем їхнього нанесення на кістках, характером нанесення, призначенням і предметом, який використовували для розділення туші. Маючи достатню базу таких даних, можливо простежити тенденції щодо поділу туш тварин перед приготуванням. Сліди від гострих предметів необхідно аналізувати під збільшенням мікроскопа. Такі трасологічні аналізи дають можливість більш детально вивчити пошкодження. Кістки варто аналізувати на спосіб термічної обробки – виварювання або приготування над відкритим вогнем.

Перспективним є використання аналізу на стабільні ізотопи, який дає можливість відповісти на питання раціону тварин, про їхні потенційні міграції, а отже, про економічні контакти із сусідніми територіями.

Комплексність аналізу повинна проявлятися у вивченні не лише самих тваринних решток, а й предметів та об'єктів, які можуть бути пов'язані з тваринами – упряж або підкови для коней, приміщення для утримання худоби, ознаки заготівлі сіна на зимовий період, зброя, яку могли використовувати при полюванні, снасті для риболовлі, предмети для добування дикого меду тощо. У такому випадку аналіз зоологічного й археологічного матеріалів будуть взаємодоповнюючими.

Як за археологічними знахідками, так і за результатами аналізу тваринних решток можна робити висновки про прижиттєве використання тварин. Наприклад, вивчення співвідношення віку і статі може дати відповідь на питання про наявність молочного напрямку при вирощуванні крупної рогатої худоби. Археологічні знахідки предметів сироваріння чи аналіз на ліпіди стінок посуду можуть підтвердити використання молока. Ідентифікація особин крупної рогатої худоби за кістками як волів або виявлення товстоногих коней, фіксація розвиненого м'язового рельєфу на кістках у поєднанні зі знахідками

предметів упряжі або знярядь для переорювання землі чи залишки колісного транспорту можуть вказувати на відповідне використання тварин у господарстві.

Опрацювання вісх збережених решток тварин, включно з молюсками, комахами, земноводними тощо може дати інформацію про кліматичні умови на пам'ятці і їхні зміни, особливо при виявленні видів, чутливих до змін навколишнього середовища і пристосованих до проживання в конкретних екосистемах.

На основі проведення гістологічних аналізів можливо встановлювати вік тварин, захворювання, ймовірне мінеральне голодування. Ознаки хвороб або переломів можуть вказувати на можливі епідемії, порушення раціону, догляд за тваринами і ставлення до них.

Аналізи ДНК можуть бути допоміжними при встановленні походження, одомашнення чи поширення тварин за умови аналізу великої кількості зразків з багатьох пам'яток з великої території.

Перспективними є методи вивчення тафономічних ознак на кісткових рештках тварин. За їхньою допомогою можна буде інтерпретувати події, які відбувалися з кістками до моменту остаточного потрапляння в ґрунт, а також вплив середовища ґрунту на їхнє зберігання. Такі визначення можливо буде проводити після ряду дослідів з експериментальної археології. За допомогою візуальних, мікроскопічних і хімічних аналізів можливо буде встановити вигляд і склад кістки залежно від того, чи вона перед потраплянням у ґрунт піддавалася термічній обробці – виварюванню, обсмажуванню, або ж вона опинилася в ґрунті з м'якими тканинами або без них, скільки часу і в якому вигляді кістка була на поверхні, піддаючись впливові тварин-падальщиків, мікроорганізмів, висушуванню, вивітрюванню, виморожуванню або дії ультрафіолетового випромінювання.

Таким чином, подібні комплексні дослідження археозоологічного матеріалу в перспективі зможуть давати значно глибші знання про археологічну пам'ятку, її економіку, екологію, використання ресурсів природи тощо. Теоретично вже зараз можливо проводити всі перелічені вище види дослідження матеріалу, проте практична можливість їхнього проведення залежить великою мірою від спроможностей української науки або від співробітництва із зарубіжними інституціями, оскільки більшість таких досліджень є досить економічно затратними.

Ще однією з важливих позицій є можливість зберігати всі археозоологічні матеріали, оскільки в майбутньому можуть бути напрацьовані новіші методи дослідження або ті, які наразі видаються дорогавартісними, можуть стати більш доступними. Таке зберігання повинно бути доступним для усіх науковців. Оскільки наука – це постійна перевірка і дискусія, кожен охочий фахівець повинен мати змогу провести перевизначення кісток з метою уточнення інформації шляхом використання новіших або наявних інших методів.

ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ

ВІННИЦЯ (вул. МУРИ, 7)

Розташування: м. Вінниця

Досліджувана ділянка за адресою м. Вінниця, вул. Мури, 7 розташовується в центральній частині міста. Поруч з нею стоїть комплекс споруд Домініканського монастиря. Під час розкопок виявлено дев'ять об'єктів, датованих кінцем XVII – XIX ст. Кістки тварин, разом з іншими знахідками, в основному виявлено в частині заглибленої споруди.

Рік розкопок: 2022

Експедиція: Вінницька археологічна експедиція ДП «НДЦ «ОАСУ»»

Керівник розкопок: А. А. Корж

Період, культура, датування: XVII-XIX ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Корж А., Короленко Я., Кармазіна Л., Очеретний С. 2023. Рятівні дослідження у м. Вінниця на вул. Мури, 7. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. С. 14-15.

Кублій М. В. 2023. Археозоологічні дослідження пам'ятки Вінниці (вул. Мури, 7). В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. С. 364-366.

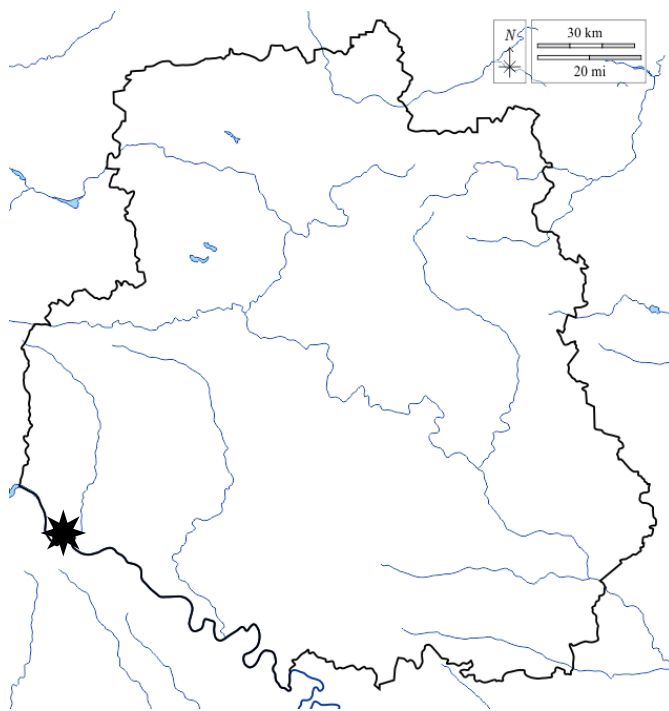

Інвентарний номер, шифр Вінниця-2022	
Загальна кількість кісток	504
Вид	Кількість кісток кожного виду
Корова <i>Bos taurus</i>	283
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	49
Коза <i>Capra hircus</i>	4
Свиня <i>Sus domestica</i>	59
Кінь <i>Equus caballus</i>	14
Невизначені	95

КОЗЛІВ-3

Розташування: с. Козлів, Могилів-Подільський район, Вінницька область

Пам'ятка відкрита в 1985 році В. Г. Збеновичем. Розташовується вона на першій надзаплавній терасі лівого берега Дністра. Поруч ще є три пам'ятки – Козлів-1 і Козлів-2 скіфського часу та Козлів-4 черняхівського. Під час дослідження пам'ятки Козлів-3 було закладено три розкопи і кілька траншей. При дослідженні виявлено споруди і ями. Знахідки показали, що територія використовувалася людьми в кінці III – на початку IV ст., а також у третій чверті IV ст. і відноситься до черняхівської культури.

Рік розкопок: 1987

Експедиція: Черняхівський загін експедиції Дністер-II ІА АН УРСР

Керівник розкопок: Б. В. Магомедов

Період, культура, датування: Черняхівська культура, кінець III – третя чверть IV ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Магомедов Б. В. 1987. *Отчет о раскопках поселения черняховской культуры Козлов-3 в 1987 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/236. 17 с.

Інвентарний номер, шифр Дністер II-87 Козлов-3 черняхівська культура			
Загальна кількість кісток			1095
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	163*	460	623
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	24*	114	138
Кінь <i>Equus caballus</i>	5*	15	20
Свиня <i>Sus domestica</i>	63*	16	79
Собака <i>Canis familiaris</i>	13*	28	41
Кабан <i>Sus scrofa</i>		1	1
Бобер <i>Castor fiber</i>	1*		1
Невизначена			192

СЕВЕРИНІВКА

Розташування: с. Межирів,
Жмеринський район, Вінницька область

Городище Северинівка існувало з VII по середину VI ст. до н. е., що припадає на скіфський час. Пам'ятка виконувала функцію обслуговування торгівельних караванів (Boltryk 2009). Городище розташоване на правому березі річки Рів на мисі і має підтрикутну форму. На даний час його площа становить близько 5 га.

Городище досліджувалося в 1947-1948 і 1953 роках під керівництвом

М. І. Артамонова, у 1980 році

Б. М. Лобаєм, у 2009-2015 роках розкопки проводилися під керівництвом Ю. В. Болтрика. Матеріал, який зберігається у фондах, отримано в період 2009-2015 років.

Рік розкопок: 2009-2015

Експедиція: Северинівська експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: Ю. В. Болтрик

Період, культура, датування: Скіфи, VII – середина VI ст. до н. е.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Болтрик Ю. В., Горбаненко С. А., Кублій М. В., Сергєєва М. С., Яніш Є. Ю. 2015. Северинівське городище скіфського часу: біогосподарський аспект досліджень. *Археологія і простір. Археологія і давня історія України*, 4 (17). С. 155-192.

Кублій М. В. 2023. Огляд археозоологічних матеріалів Северинівського городища. В: Болтрик, Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 370-371.

Boltryk Y. 2009. Pontic trade routes – Baltic sea areas as map of Scythian expansion. *Baltic-Pontik studies*, 14. P. 402-414.

Інвентарний номер, шифр Северинівка			
Загальна кількість кісток			5745
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	337*	1076	1413
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	164*	688	852
Вівця <i>Ovis aries</i>	10*	7	17
Коза <i>Capra hircus</i>	17	35	52
Свиня <i>Sus domestica</i>	281*	279	560
Кінь <i>Equus caballus</i>	208*	270	478
Собака <i>Canis familiaris</i>	29*	45	74

Лось <i>Alces alces</i>	9*	3	12
Олень <i>Cervus elaphus</i>	31*	23	54
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	2	5	7
Кабан <i>Sus scrofa</i>	12*	14	26
Бобер <i>Castor fiber</i>	1*	2	3
Заяць <i>Lepus sp.</i>	0	0	11
Сліпак <i>Spalax sp.</i>	0	0	5
Вовк <i>Canis lupus</i>	0	6	6
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	0	1	1
Борсук <i>Meles meles</i>	0	2	2
Ласка <i>Mustela nivalis</i>	0	1	1
Кіт лісовий <i>Felis silvestris</i>	0	1	1
Їжак <i>Erinaceus sp.</i>	6	37	43
Невизначені			2127

СЕМЕНКИ-I

Розташування: с. Семенки, Гайсинський (тоді – Брацлавський) район, Вінницька область

Пам'ятка належить до слов'янського антського періоду VI-VII ст. Судячи зі звітів, вивчення поселення почалося в 1959 році. До якого року розкопок належать кістки, які зберігаються у фондах, невідомо, оскільки в підписах до них така інформація відсутня.

Рік розкопок: не зазначено

Експедиція: Ранньослов'янський археологічний загін Бузької експедиції ІА АН УРСР

Керівник розкопок: П. І. Хавлюк

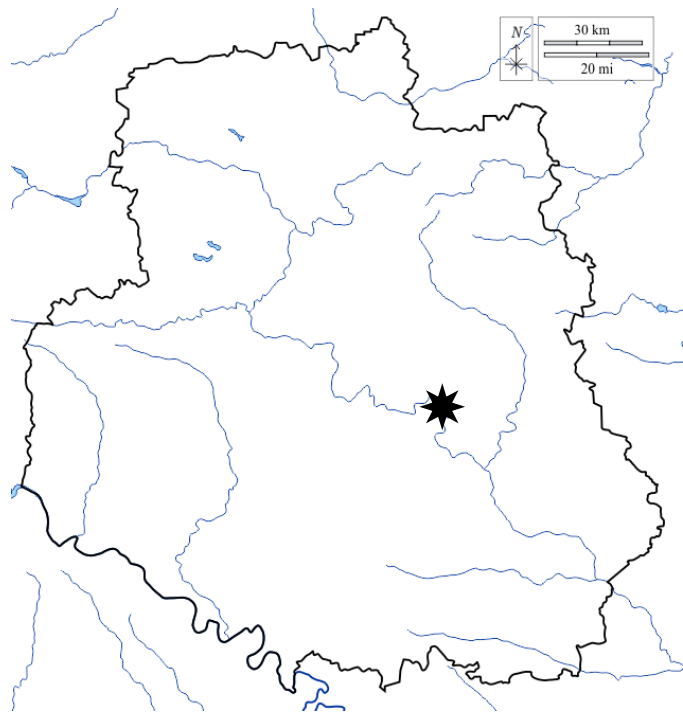
Період, культура, датування: Слов'яни, VI-VII ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Журавлев О. П. 2005-2009. Животноводство и охота на раннеславянском поселении Семенки. *Stratum plus*, 5. С. 632–639.

Хавлюк П. И. 1961. *Научный отчет о работе раннеславянского археологического отряда Бугской экспедиции по исследованию антского поселения Семенки I на Юж. Буге в 1961 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1960-61/7-ж.

Хавлюк П. И. 1962. Отчет о раскопках антского поселения VI-VII веков н. э. Семенок I на Южном Буге. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1962/1. 8 с.

Інвентарний номер, шифр Південний Буг, Семенки, ранньослов'янське поселення			
Загальна кількість кісток			11
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	6	7
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	3	3
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	1	1

ВОЛИНЬСЬКА ОБЛАСТЬ

ГІРКА ПОЛОНКА

Розташування: с. Гірка-Полонка, Луцький район, Волинська область.

Пам'ятка розміщується на березі річки Чорногузки. Вона досліджувалася в 1983-1984 роках. На поселенні відкрито об'єкти, які належать до різних археологічних періодів. Тут трапляються матеріали енеоліту, кераміка рубежу ери, пшеворська, I-II ст. н. е. У підписах до кісток зазначено, що вони належать до волино-подільської культурної групи I ст. до н. е. – I ст. н. е.

Рік розкопок: 1984

Експедиція: Волинський загін Ранньослов'янської експедиції ІА АН УРСР

Керівник розкопок: Д. Н. Козак

Період, культура, датування: Волино-подільська культурна група I ст. до н. е. – I ст. н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Козак Д. Н. 1984. *Звіт про розкопки поселення рубежу нашої ери у с. Гірка Полонка-II на Волині у 1984 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/26г. 22 с.

Інвентарний номер, шифр Гірка Полонка 1984			
Загальна кількість кісток			7
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	3	3
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1	0	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	2	2

ГОРОДОК

Розташування: с. Городок, Луцький район, Волинська область

Пам'ятка розташовується на невисокому корінному березі річки Черногузки над широкою болотистою долиною. Об'єкти на пам'ятці розтягнулися смугою до 20 м вздовж тераси. Поселення має кілька шарів. Основна частина об'єктів належить зубрицькій і вельбарській культурам. Також знайдено кілька об'єктів періоду бронзи (стжижовської культури) і Київської Русі XII-XIII ст. Також у 1990 році тут траплялися об'єкти раннього залізного віку (лежницької культури) і пшеворської культури. Збережені матеріали належать до вельбарської і зубрицької культур, судячи із підпису на кістках.

Рік розкопок: 1991

Експедиція: Волинська експедиція ІА АН України

Керівник розкопок: Д. Н. Козак

Період, культура, датування: Зубрицька і вельбарська культури

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Козак Д. Н. 1991. *Звіт про дослідження поселення перших століть нашої ери в селі Городок на Волині в 1991 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/23. 17 с.

Інвентарний номер, шифр Городок-91 ур. Острів вельбарська і зубрицька культури			
Загальна кількість кісток			7
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	1	2
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1	0	1
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	0	1	1
Вовк <i>Canis lupus</i>	1*	2	3

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ

БАШМАЧКА

Розташування: с. Башмачка
Дніпровський (тоді –
Солонянський) район,
Дніпропетровська область

Археологічна пам'ятка на території села Башмачка належить до черняхівської культури, датується III-IV ст. н. е. Представлена вона городищем, посадом і двома могильниками.

Пам'ятка презентує перше відоме укріплення черняхівської культури. Дослідження городища розпочалися в 1971 році.

Рік розкопок: 1978

Експедиція: Слов'янська Дніпровська експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: А. Т. Сміленко

Період, культура, датування: Черняхівська культура, III-IV ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Белан Н. Г., Журавльов О. П. 1992. Фауна городища Башмачка. В: Смиленко А. Т. *Городище Башмачка III-IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка. С. 123-130.

Смиленко А. Т. 1978. *Отчет о работе Славянской Днепровской экспедиции 1978 г. Раскопки городища и посада в с. Башмачка.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/5. 14 с.

Інвентарний номер, шифр Башмачка 1978			
Загальна кількість кісток			11
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	3*	5	8
Кінь <i>Equus caballus</i>		2	2
Невизначена			1

ЗАВАДСЬКІ МОГИЛИ

Розташування: м. Покров,
Нікопольський район,
Дніпропетровська область

Курган № 9 Поховання 28

Група Завадських могил налічувала 11 курганів, які розташовувалися на лівому березі річки Солоної. Курган № 9 був одним із домінуючих у групі. Його висота 6,5 м, діаметр – 58 м. Насип почав будуватися в пізньоенеолітичний час. Потім досипався в пізньоямний час. У кургані виявлено 41 поховання: 7 пізньоенеолітичних, 19 – пізньоямних, 3 – ранньокатакомбних, 9 – пізньокатакомбних, 2 – культури багатоваликової кераміки. Оскільки звіту нема, а в публікації АДУ не вказано, які поховання до якого періоду належать, датувати поховання 28 неможливо.

Рік розкопок: 1991

Експедиція: Орджонікідзенська експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: Б. М. Мозолевський

Період, культура, датування: —

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Николова А. В. 1993. Курган епохи енеолита-бронзи у г. Орджоникідзе.

Археологічні дослідження в Україні 1991. С. 78-80

Інвентарний номер, шифр Орджонікідзе 91 гр. Завадських могил к.9 пох.28			
Загальна кількість кісток			72
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	3	3
Кінь <i>Equus caballus</i>	27*	25	52
Олень <i>Cervus elaphus</i>	4*	0	4
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	1*	0	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	11*	0	11

МИКОЛАЇВКА

Розташування: с. Миколаївка,
Криворізький (тоді –
Широківський) район,
Дніпропетровська область

Пам'ятка розташовувалася на правому березі річки Інгулець на невеликому мисі першої надзаплавної тераси. Головним завданням роботи археологічної експедиції було дослідження поселення епохи бронзи.

Знахідки бронзового періоду датувалися другою половиною II тис до н. е. Проте у верхніх шарах були і значно сучасніші знахідки – XVIII – початку XX ст., а на самому верху сміття другої половини XX ст. Інтерес дослідників зосереджувався на шарах епохи бронзи, проте кістки тварин, які зберігаються у фондах, датуються XVIII – початком XIX ст.

Рік розкопок: 2004

Експедиція: Дніпропетровська цільова археологічна експедиція ДНУ ім. О. Гончара

Керівник розкопок: В. А. Ромашко

Період, культура, датування: XVIII – початок XIX ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Ромашко В. А., Марина З. П., Тесленко Д. Л., Ярошкевич О. Н. 2004. *Отчет о раскопках поселения эпохи бронзы в зоне проектируемого расширения карьера ОАО «ИНГОК» в окрестностях с. Николаевка Широковского р-на Днепропетровской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2004/13.

Інвентарний номер, шифр Миколаївка 2004			
Загальна кількість кісток			50
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	З*	47	50

ОГРІНЬ-8

Розташування: м. Дніпро

Археологічна пам'ятка Огринь-8 розташовується на лівому березі Дніпра в місці впадіння в нього Самари. Поселення відкрито в 1930-х роках М. О. Міллером. Пізніше розкопки проводилися під керівництвом Д. Я. Телегіна і Л. Л. Залізняка. Пункт багаточасовий. Найпотужніші шари пам'ятки – мезоліт і Київська Русь.

Роки розкопок: 1978, 1990, 2018

Експедиції: Славутич-2 ІА АН УРСР (1978), Первісна експедиція ІА АН УРСР (1990)
Археологічна експедиція НАУКМА (2018)

Керівники розкопок: Д. Я. Телегін (1978, 1990), Л. Л. Залізняк (2018)

Період, культура, датування: Мезоліт; Русь XI-XIII ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов (1978, 1990), М. В. Кублій (2018), А. В. Ступак (1990, 2018)

Джерела: Вейбер А. В., Кублій М. В. 2020. Археозоологічний аналіз фауністичних матеріалів поселення XI-XIII ст. Огринь 8. *Археологія*, 3. С. 143-152.

Залізняк Л. Л., Кублій М. В., Вейбер А. В., Хлистун Є. В. 2018. *Звіт про розкопки багаточасового поселення Огринь 8 в гирлі р. Самара 2018 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2018/114-18. 57 с.

Залізняк Л. Л., Кублій М. В., Вейбер А. В., Хлистун Є. В. 2019. Руське поселення Огринь 8 в гирлі р. Самара та проблема локалізації літописного міста Пересічень. В: Чабай В. П. (гол. ред.). *І Всеукраїнський археологічний з'їзд. Матеріали роботи.* Київ: ІА НАН України. С. 471-487.

Залізняк Л., Кублій М., Вейбер А., Хлистун Є. 2020. Розкопки багаточасового поселення Огринь 8. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2018*, Київ: ІА НАН України. С. 19-22.

Кублій М. В. 2021. Исследование состояния животноводства периода Киевской Руси по материалам раскопок памятника Игрень-8. *Stratum Plus*, 5. С. 231-238

Кублій М. В. 2019. Osteological research of the medieval layer of the Ogrin-8 site. В: Залізняк Л. Л., Потехіна І. Д. (ред.). *Від палеоліту до Козацької України. Анотації Міжнародної конференції до 100-літнього ювілею Дмитра Яковича Телегіна.* Київ, 21-23 листопада 2019 року. Київ: Видавець Олег Філюк. С. 69-70.

Кублій М. В. 2020. Археозоологічний комплекс періоду Київської Русі з пам'ятки Огринь 8. В: Потехіна І. Д. (ред.). *Історична антропологія та біоархеологія України*, 2. С. 103-107.

Телегін Д. Я. 1978. *Отчет о раскопках и разведках экспедиции «Славутич-2» в Надпорожье в 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/7. 114 с.

Телегин Д. Я., Щербина Л. М. 1990. Отчет о раскопках мезолитического жилища и землянок Киево-русского времени на поселении Игрень-8 в 1990 г. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/1.

Інвентарний номер, шифр Огрінь-8-90 Мезолітична землянка 10	
Загальна кількість кісток	265
Вид	Кількість кісток кожного виду
Тур <i>Bos primigenius</i>	60
Олень <i>Cervus elaphus</i>	35
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	9
Кабан <i>Sus scrofa</i>	6
Вовк <i>Canis lupus</i>	8
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	31
Заєць <i>Lepus sp.</i>	8
Їжак <i>Erinaceus sp.</i>	1
Невизначені	104

Інвентарний номер, шифр Огрінь-8-90 поза землянкою (траншея, перекоп)	
Загальна кількість кісток	5
Вид	Кількість кісток кожного виду
Корова <i>Bos taurus</i>	4
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1

Інвентарний номер, шифр Огрінь-8-78 XII-XIII ст.			
Загальна кількість кісток			56
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2*	23	25
Вівця <i>Ovis aries</i>	10*		10
Коза <i>Capra hircus</i>	9*	2	11
Собака <i>Canis familiaris</i>	1		1
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	1*	5	6
Кабан <i>Sus scrofa</i>	2*	1	3

Інвентарний номер, шифр Огрінь-8-2018 XI-XIII ст.	
Загальна кількість кісток	1732
Вид	Кількість кісток кожного виду
Корова <i>Bos taurus</i>	581
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	379
Вівця <i>Ovis aries</i>	6

Коза <i>Capra hircus</i>	2
Свиня <i>Sus domestica</i>	78
Кінь <i>Equus caballus</i>	8
Собака <i>Canis familiaris</i>	3
Вовк/Собака <i>Canis lupus/Canis familiaris</i>	9
Лось <i>Alces alces</i>	5
Олень <i>Cervus elaphus</i>	7
Оленеві Cervidae	5
Заєць <i>Lepus sp.</i>	2
Бобер <i>Castor fiber</i>	1
Тхір <i>Putorius putorius</i>	16
Невизначені	631

ЧОРТОМЛИК

Розташування: с. Воля (тоді – Чкалове), Нікопольський район, Дніпропетровська область

Велика Чортотмицька курганна група, домінуючим курганом серед яких є Чортотмлик заввишки 20 м., розташована в степовій частині України на правому березі Дніпра. Головний курган і багато менших курганів споруджені в скіфський час, хоч є й раніші кургани з ранішими похованнями, а також і пізніші поховання.

Роки розкопок: 1983, 1985

Експедиція: Чортотмицька експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: В. Ю. Мурзін

Період, культура, датування: Скіфи

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Журавлев О. П. 1989. Домашние и дикие животные из курганной группы Чертомлыка. Тезисы докладов областной конференции «Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья», посвященной 90-летию со дня рождения профессора Б. Н. Гракова. – Запорожье: «Коммунар». С. 48-49.

Журавлев О. П. 1991. Костные остатки млекопитающих из курганной группы Чертомлыка. В: Алексеев А. Ю., Мурзин В. Ю., Ролле Р. *Чертомлык (Скифский царский курган IV в. до н. э.)*. – Киев: «Наукова думка». Приложение 10. С. 347-364.

Мурзин В. Ю., Ролле В., Бессонова С. С., Рябова В. А. 1983. *Отчет о работе Чертомлыкской экспедиции в 1983 году*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/40. 57 с.

Мурзин В. Ю., Ролле Р., Полин С. В., Николова А. В., Махортих С. В. 1985. *Отчет о работе Чертомлыкской экспедиции в 1985 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/24. 33 с.

Zhuravlov O. 1997. Bestimmungen an Knochenüberresten von des Certomlyk-Kurgans. Beilagenteil. Beilage Nr. 11. In: Rolle Renata, Mursin Vjactslav Ju., Alekseev Andrej Ju. *Könidskurgan Certomlyk/ Ein skythischer Grabhügel des 4. Vorchristlichen Jahrhundert*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern. Gegründet 1785. Band 1. Teilband III, s. 137-152.

Курган Чортотмлик, Північна могила

Північна могила розташовується в кургані Чортотмлик, її вхідна яма була виявлена за 42 метри в північно-західному напрямку від центральної гробниці Чортотмлика. При розкопках виявлено грабіжницькі ходи. Визначення кісток із Чортотмлика проведено О. П. Журавльовим, повний перелік яких зазначено у звіті (1985/24, с. 4). Кістки тварин асоціюються з поминальною трапезою.

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-85 Курган Чортотлик, Північна могила			
Загальна кількість кісток			27
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1*	25	26
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-85 Курган Чортотлик, Північна могила, (?) вхідна яма			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Тхір <i>Putorius putorius</i>	1*	0	1

Курган Чортотлик, північно-східний останець, кістки тварин у кам'яній крєпіді (при R₄)

Ділянку № 4 кам'яної крєпіді виявлено під північно-східним останцем курганного насипу.

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-85 Курган Чортотлик північно-східний останець кістки тварин у кам'яній крєпіді (при R ₄)			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Невизначені	0	1	1

Курган № 3 поховання 1

Курган розташований у Чортотлицькій курганній групі, належить до скіфського часу, ще на момент початку дослідження був повністю розораний. Діаметр плями близько 12 м.

Виявлено одне скіфське поховання в катакомбі. Курган був пограбований (1983/40, с. 24-25).

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-83 Курган № 3 поховання 1			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

Курган № 4 поховання 1

Курган скіфського часу. Насип кургану розораний, його висота 0,2 м, діаметр – 20 м.

У кургані було одне поховання V ст. до н. е. (1983/40, с. 25-26).

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-83 Курган № 4 поховання 1			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

Курган № 6 поховання 1

Курган скіфського часу, його діаметр 13 метрів. У кургані виявлені одне поховання в катакомбі. У кургані виявлено три скупчення кісток крупних тварин (1983/40, с. 28-29).

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-83 Курган № 6 поховання 1			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	2	2

Курган № 8 поховання 1

Курган скіфського часу з одним похованням, здійсненим у катакомбі (1983/40, с. 30).

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-83 Курган № 8 поховання 1			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>		1	1

Курган № 9 поховання 2

Курган насипано в бронзовий час. У ньому виявлено два поховання. Перше поховання епохи бронзи (у звіті стоїть зі знаком питання). Друге поховання за рядом знахідок датоване першою половиною IV ст. до н. е. У 30 см на південний захід від черепа похованої людини виявлено кістки дрібної рогатої худоби *Capra vel Ovis* (ймовірно вівці) – ребра і лопатка, які й зберігаються в біоархеологічних фондах. Кістки тварин трактовано як жертвна їжа (1983/40, с. 30-34).

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-83 Курган № 9 поховання 2			
Загальна кількість кісток			5
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>		5	5

Курган № 14 поховання 1

Курган скіфського часу, повністю розораний, його виявлено лише завдяки іншому кольору ґрунту на полі (1983/40, с. 42-4).

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-83 Курган № 14 поховання 1			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>		1	1

Курган № 19 поховання 1

Курган сильно розораний, його висота 0,4 метри і діаметр 28 метрів. У кургані відкрито одне поховання, датоване IV ст. до н. е., поховання здійснено в ямі з підбоєм, було розграбованим. Також у кургані виявлено чотири ями і поховання часів Другої світової війни.

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-83 Курган № 19 поховання 1			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>		1	1

Курган № 29, курганна група Чортотлик III, тризна

Група курганів Чортотлик III, до якої належить і цей курган, розташована на захід на відстані 800 метрів від головного кургану Чортотлик. Курган № 29 сильно розораний, висота 1,9 м, діаметр – 40 м. У кургані виявлено два поховання: № 1 – основне і № 2 – впускне. Обидва поховання скіфські, датовані IV ст. до н. е. У першому похованні виявлено кістки коня, у другому – кістки жертвовної їжі. Наявні в колекції фондів кінські кістки, підписані як тризна, складно точно віднести до першого або другого поховання.

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-85 Курган № 29, курганна група Чортотлик III, тризна			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>		2	2

Курган № 30 поховання 1

Курган був повністю розораним. Містив єдине поховання. Кістки тварин, описані у звіті як грудна частина крупної тварини, лежали вздовж правої ноги людського поховання. У шифрі зазначено датування V ст. до н. е., проте у звіті про час нічого не вказано.

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-85 Курган № 30 поховання 1			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>		1	1
Невизначені			

Курган № 36 поховання 1

Курган був повністю розораним, виявлений за відмінним кольором ґрунту на полі. Мав єдине поховання, розграбоване в давнину. Поруч із людським похованням з боку голови виявлено передню ногу і частину груднини крупної тварини, ймовірно, того коня, який і зберігається в колекції фондів. У звіті не зазначено датування поховання, дату V-IV ст. до н. е. було написано на шифрі до кісток.

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-85 Курган № 36 поховання 1			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>		2	2

Курган № 40 поховання 1, курганна група Чортотлик III

Висота кургану 1,5 м, діаметр – 35 м. Сильно розораний. У кургані було одне поховання, пограбоване в давнину. Як і в попередньому випадку, у звіті про датування не згадується, Вст. до н. е. було зазначене на шифрі.

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-85 Курган № 40 поховання 1, курганна група Чортотлик III			
Загальна кількість кісток			3
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>		3 (1 особа)	3

Курган № 44 поховання 1, курганна група Чортотлик III

Курган був повністю розораний, мав одне поховання, здійснене в ямі з катакомбою. У заповненні вхідної ями виявлено повний скелет коня, вставлений у вхідну яму вниз головою. Поховання було нерозграбованим.

Інвентарний номер, шифр ЧЕ-85 Курган № 44 поховання 1, курганна група Чортотлик III			
Загальна кількість кісток			9
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	5	4	9

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ

ВІДНОЖИНЕ

Розташування: с. Відножине,
Василівський район, Запорізька
область

Курганна група III складається з чотирьох курганів, зведених у бронзову добу, проте поховання в них різночасові, підхоронення здійснювалися в пізніші часи.

Рік розкопок: 1987

Експедиція: Запорізька експедиція ІА
АН УРСР

Керівники розкопок: Ю. Я. Рассамкін, В. В. Отрощенко

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Отрощенко В. В., Ляшко С. Н., Пустовалов С. Ж., Рассамкин Ю. Я., Черних Л. А. 1987. *Отчет о раскопках Запорожской экспедиции в 1987 г. на территории Михайловского и Васильевского р-нов Запорожской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/18. 100 с.

Курган № 5 Поховання 9

Насип кургану розораний. Висота насипу 0,5 м, діаметр – 30-34 м. У кургані виявлено 13 поховань: 8 катакомбних, 3 зрубних і 2 невизначених. Поховання 9 – зрубне, впускне. На черепі похованого лежало ребро тварини, ще одне – під посудиною поруч із черепом.

Період, культура, датування: Зрубна культура

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-87 Відножине к. 5 п. 9			
Загальна кількість кісток			3
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	3	3

Курган № 6 Поховання 2 і 3

Курган заввишки 0,4 м, діаметр – 30 м. Основним у ньому було поховання зрубного часу. Поховання 2 – впускне, скіфське, знаходилося по центру. Згадок про кістки тварин у звіті нема. Поховання 3 – впускне, скіфське. У звіті вказано, що за черепом похованого лежали кістки вівці. У фондах зберігаються кістки корови.

Період, культура, датування: скіфи

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-87 Відножине к. 6 п. 2			
Загальна кількість кісток			3
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	3	3

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-87 Відножине к. 6 п. 3			
Загальна кількість кісток			3
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	3	3

Курган № 7 Поховання 3, 6 і 19

Висота кургану 0,4 м, діаметр – 20 м. У кургані виявлено 21 поховання. Найдавніше з них – ямної культури. Крім неї, ще були поховання ранньокатакомбні, катакомбні, культури багатоваликової кераміки, зрубної культури, кімерійські, скіфські, половецькі і невизначені. Поховання 3 – половецьке. Розташовувалося в центрі кургану. У похованні знайдено загнужданого і осідланого коня.

Поховання 6 – катакомбне. У звіті вказано, що супровідний інвентар відсутній.

Поховання 19 – кімерійське. У звіті зазначено, що в похованні інвентар не виявлено, а датування визначено на основі пози покійника.

Період, культура, датування: Половці (Поховання 3); Катакомбна культура (Поховання 6); Кімерійці (Поховання 19)

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-87 Відножине к. 7 п. 3			
Загальна кількість кісток			7
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	7	7

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-87 Відножине к. 7 п. 6			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	4	4

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-87 с. Відножине к. 7 п. 19			
Загальна кількість кісток			5
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	5	5

ВОВЧАНСЬКЕ

Розташування: с. Вовчанське,
Мелітопольський (тоді – Якимівський)
район, Запорізька область

Курганна група розташовується біля річок Великий Утлюк і Малий Утлюк. Кургани, які належать до цієї групи, почали споруджуватися в бронзовий час. Пізніше в них здійснювалося підхоронення наступних епох. Матеріали, які зберігаються в біоархеологічних фондах, отримано в 1979-1980 роках.

Експедиція: Херсонська археологічна експедиція ІА АН УРСР

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Кубышев А. И. 1979. *Отчет о раскопках ХАЭ в зоне строительства орошаемых участков Каховской оросительной системы в Херсонской области в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/32.

Кубышев А. И., Дорофеев В. В., Шилов Ю. А., Полин С. В., Шевченко Н. П., Черных Л. А., Марченко И. Л., Солтыс О. Б., Сердюков В., Якунов С. А. 1980. *Отчет о работах Херсонской археологической экспедиции ИА АН УССР с. Волчанск, Владимировка, Красное Акимовского р-на Запорожской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/15.

Курган № 1 поховання 16

Курган № 1 належить до курганної групи межиріччя Великого і Малого Утлюка. Група складається з трьох курганів, серед яких найвищим є курган № 1. Цей курган заввишки 3,8 м, діаметром 60 м. У кургані вивчено 44 поховання різних періодів і культур. Поховання № 16 належало до усаївської культури, було впускним. У звіті зафіксовано три черепи турів, інших тваринних кісток у звіті не згадано (1979/32, с. 11-12).

Рік розкопок: 1979

Керівники розкопок: А. І. Кубишев, В. В. Дорофеев

Період, культура, датування: Усаївська культура

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-79 Курган № 1 поховання 16 курганної групи в с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	2	1	2

Курган № 2 поховання 7

Діаметр насипу 40 м, висота 2,2 м. Курган не розорювався. У кургані зафіксовано 17 поховань: 8 ямних, 7 катакомбних і 2 не вдалося ідентифікувати. Поховання № 7 виявилось впускним кенотафом ямного часу. На дні виявлено щелепу і кістки кінцівок тварини, ймовірно, вівці. У звіті 1980/15, папка № III, містяться визначення експедиції за 1980 рік, зроблені О. П. Журавльовим щодо цього й інших курганів.

Рік розкопок: 1980

Керівники розкопок: В. В. Дорофєєв, В. В. Сердюков

Період, культура, датування: Ямна культура

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 2 поховання 7 курганної групи в с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			21
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	4	4
Невизначені			17

Курган № 4, рів

Курган розташовувався на правому березі річки Малий Утлюк. Висота його 0,5 м, діаметр – 32 м. У кургані виявлено сім різночасових поховань – ямних, катакомбних, скіфських, а також неідентифікованих. Під насипом кургану виявлено рів діаметром 26 м. У заповненні рову знайдено кістку коня і кінський зуб. Спорудження рову пов'язують зі скіфським похованням. Про кістки корови, які зберігаються у фондах, у звіті не згадано.

Рік розкопок: 1980

Керівники розкопок: А. І. Кубишев, В. В. Сердюков

Період, культура, датування: Скіфи

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 4, рів курганної групи в с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	2	2

Курган № 6 поховання 5

Висота кургану 0,3-0,4 м, діаметр – 18 метрів. Курган сильно розораний. У кургані виявлено шість поховань: №№ 1, 2, 3 – зрубні, № 4 – багатоваликової кераміки, № 5 – середньовічних кочовиків і № 6 – скіфське. Поховання № 5 – половецьке, впускне, розміщувалося в центрі кургану. На сходах вхідної ями виявлено скелет коня. Кінь *Equus caballus* був покладений на черево із підігнутими ногами головою на захід. Біля коня знайдено одне ціле і одне фрагментоване стремено, а також підпружна пряжка.

Рік розкопок: 1980

Керівники розкопок: А. І. Кубишев, Л. А. Черних

Період, культура, датування: Половці

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 6 поховання 5 курганної групи в с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

Курган № 7 рів

Курган діаметром 25 м і висотою 0,25 м. Споруджений в епоху раннього заліза, був оточений круговим ровом. У кургані виявлено одне сарматське і одне пізньокочівницьке поховання. У звіті зафіксовано, що в заповненні рову в північній частині знайдено кістки тварин: нижня щелепа коня, хребет і кістки ніг коня чи, можливо, корови. У південній частині виявлено два черепи коня (Кубишев 1980, с. 55-58).

Рік розкопок: 1980

Керівники розкопок: А. І. Кубишев, О. Б. Солтис

Період, культура, датування: Раннє залізо

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 7 рів курганної групи в с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	2*	0	2

Курган № 7 поховання 2

Поховання впускне, печенізьке розташовувалося в центрі кургану. Ймовірно, поховання належало особі жіночої статі. Вздовж північної стінки ями лежав череп коня і дві пари відрубаних ніг. Між щелепами кінського черепа зафіксовані залізні вудила.

Рік розкопок: 1980

Керівники розкопок: А. І. Кубишев, О. Б. Солтис

Період, культура, датування: Печеніги

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 7 поховання 2 курганної групи в с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

Курган № 8 поховання 1

Курган не розорювався, через те його висота становила 2,35 м, діаметр – 35 м. У кургані виявлено 6 скіфських поховань, основним з яких було № 1. У придонному шарі заповнення виявлено кістки не менше двох людей, а також кістки коня й корови.

Рік розкопок: 1980

Керівник розкопок: С. В. Полін

Період, культура, датування: Скіфи

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 8 поховання 1 у с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1

Курган № 11

Поховання № 1 датується половецьким часом, жіноче, розташовувалося в центрі кургану. У звіті згадується, що за спиною похованої знайдено ребра крупної тварини, а біля них – кістки кінцівок.

Рік розкопок: 1980

Керівники розкопок: А. І. Кубишев, В. В. Дорофєєв

Період, культура, датування: Половці

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 11 курганної групи в с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	2	2

Курган № 15 поховання 1

Курган повністю розораний, виявлений за іншим кольором ґрунту на полі. Містив три скіфських поховання і кільцевий рів. Поховання № 1 впускне, дитяче. У звіті згадуються залишки жертвовного м'яса біля правого плеча. До такого висновку привела фіксація остеологічних знахідок без вказання виду тварини. Також в яму було покладено загнужданого коня. За положенням кісток припускають, що йому було надано стояче положення. Між щелепами коня виявлено залізні вудила з псаліями.

Рік розкопок: 1980

Керівник розкопок: В. В. Дорофєєв

Період, культура, датування: Скіфи

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 15 поховання 1 у с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

Курган № 15 поховання 2

Поховання № 2 також скіфське. Воно було впускним, жіночим, зробленим у ямі з підбоєм. У камері лежали фрагменти їжі, від яких збереглися лопатка і частина кінцівки вівці.

Рік розкопок: 1980

Керівник розкопок: В. В. Дорофєєв

Період, культура, датування: Скіфи

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 15 поховання 2 в с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			5
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	5	5

Курган № 16 рів

У кургані виявлено одне скіфське поховання, навколо насипу кільцевий рів. Про знахідки в самому рові у звіті не згадано, проте зазначається, що поруч із покійником виявлено кістки вівці.

Рік розкопок: 1980

Керівник розкопок: В. В. Дорофєєв

Період, культура, датування: Скіфи

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 16 рів у с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

Курган № 17 поховання 1

Курган повністю розораний. Поховання № 1 впускне, жіноче, половецького часу, біля північної стіни на виступі лежав скелет осідланого і загнuzданого коня. Крім нього, виявлено два скіфських поховання.

Рік розкопок: 1980

Керівник розкопок: В. В. Дорофєєв

Період, культура, датування: Половці

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 17 поховання 1 у с. Вовчанське			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

ВОЛОДИМИРІВКА

Розташування: с. Володимирівка, Мелітопольський (тоді – Якимівський) район, Запорізька область.

Група курганів розташовується на правому березі річки Малий Утлюк. Кургани, з яких у фондах зберігаються матеріали, належать до скіфського часу.

Рік розкопок: 1980

Експедиція: Херсонська археологічна експедиція ІА АН УРСР

Період, культура, датування: Скіфи

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Кубышев А. И., Дорофеев В. В., Шилов Ю. А., Полин С. В., Шевченко Н. П., Черных Л. А., Марченко И. Л., Солтыс О. Б., Сердюков В., Якунов С. А. 1980. *Отчет о работах Херсонской археологической экспедиции ИА АН УССР с. Волчанск, Владимировка, Красное Акимовского р-на Запорожской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/15.

Курган № 1 поховання 1; рів

Курган № 1 розташовувався в центральній частині групи. Насип розораний, висота його становила 1,3 м, діаметр – 45 м. У кургані виявлено два поховання. Поховання № 1 – основне, скіфського часу. У заповненні вхідної ями траплялися кістки дрібної рогатої худоби зі слідами бронзового окислу, ймовірно, з казана, неподалік від людських кісток знайдено кістки коня – ребра і кінцівки. У поховальній камері під північною стіною зафіксовано фрагмент кістки кінцівки корови.

В описі у звіті не вказано про розкопки рову і, відповідно, знахідок із нього, лише зазначено, що рів пов'язаний з основним похованням, яке було скіфським.

Керівник розкопок: І. Л. Марченко

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 1 поховання 1 у с. Володимирівка			
Загальна кількість кісток			15
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	9*	3	12
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	3	3

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 1 рів у с. Володимирівка			
Загальна кількість кісток			5
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	5	5

Курган № 3 поховання 1

Висота кургану 0,5 м., діаметр – 20 м. насип кургану зведений із дернових валиків над скіфським похованням. У поховальній камері неподалік від покійника знайдено фрагменти поховальної їжі – бік корови з передньою кінцівкою і передня кінцівка коня.

Керівник розкопок: В. В. Сердюков

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 3 поховання 1 у с. Володимирівка			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	2	2

КАМ'ЯНКА-ДНІПРОВСЬКА

Розташування: м. Кам'янка-Дніпровська, Василівський (тоді – Кам'янка-Дніпровський) район, Запорізька область

Курган № 1

Курганна група I складалася з 9 курганів, які розташовувалися на краю балки біля річки В. Білозерки. Курган № 1 був найвищим. Висота його була 3,8 м., діаметр – 54-58 м.

Споруджений у скіфський час. У ньому знайдено 8 скіфських і

1 ногайське поховання. Курган мав

два насипи. У підписах до матеріалів не вказано, чи походять вони з поховання, і якщо так – якого саме. Кістки з насипу можуть датуватися більш ранніми епохами.

Рік розкопок: 1986

Експедиція: Запорізька експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: В. В. Отрошенко, Ю. Я. Рассмакін

Період, культура, датування: —

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Отрошенко В. В., Рассмакин Ю. Я., Ляшко С. М., Пустовалов С. Ж., Черних Л. А., Кудрявцева О. В. 1986. *Отчет о раскопках Запорожской экспедиции в 1986 году*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/11. 132 с.

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-86 Кам'янка-Дніпровська к. гр. I к. 1			
Загальна кількість кісток			22
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	2	20	22

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-86 Кам'янка-Дніпр к. гр. I к. 1 внутр проф. (зап. проф. I зап. бровки / нижче гориз.)			
Загальна кількість кісток			8
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	7*	1	8

КАНФАРКА

Розташування: м. Запоріжжя,
о. Хортиця, Запорізький район,
Запорізька область

Канфарка – ґрунтовий могильник,
датований скіфським часом.
Розташовується на острові Хортиця за
300 м на південь від мосту через
р. Старий Дніпро. Пам'ятка, за
документацією, має площу 36327 м² і
розміщена на підвищенні 60 м. Вона
відкрита в 1992 р, частково розкопана
в 1995 р. У наступні роки її
дослідження продовжувалися.

Рік розкопок: 2021

Експедиція: Експедиція Національного заповідника «Хортиця»

Керівник розкопок: Д. Д. Никоненко

Період, культура, датування: Скіфи, IV ст. до н. е.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Інвентарний номер, шифр Канфарка 2021			
Загальна кількість кісток			52
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i> (одна молода особина)	0	52	52

ЛИСА ГОРА

Розташування: м. Василівка,
Василівський район, Запорізька
область

Поселення Лиса Гора розташовувалося на лівому березі Каховського водосховища на мисі трикутної форми. Плоска поверхня мису досягає висоти 70-80 м над рівнем моря. Розвідки на території пам'ятки і околиць проводилися в 60-70-х роках ХХ століття, а також напередодні розкопок у 1984 році. Дослідження почалися через інтенсивне руйнування

пам'ятки водами водосховища. Розкопані на городищі напівземлянки і ями датуються у межах кінця V – IV ст. до н. е. Довкола городища виявлено кургани, які відносяться до різних періодів – від бронзи до середньовіччя. Проте в зазначених на кістковому матеріалі підписах вказано, що матеріал походить саме з поселення.

Роки розкопок: 1984-1990

Експедиція: Василівський загін Приазовської експедиції ІА АН УРСР (1984), Скіфська комплексна експедиція ІА АН УРСР (1989), Скіфська експедиція ІА АН УРСР (1990)

Керівник розкопок: Н. О. Гаврилюк

Період, культура, датування: Скіфський час, кінець V – IV ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Гаврилюк Н. А., Батуревич Е. Ю. 1990. *Отчет о раскопках поселения Лысая Гора у г. Васильевка Запорожской области и разведках, проведенных на участке Лысая Гора-Скельки в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/9.

Гаврилюк Н. А., Кравченко С. Н. 1984. *Отчет о раскопках поселения Лысая Гора, Приазовской экспедиции за 1984 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/17а. 35 с.

Гаврилюк Н. А., Кравченко С. Н. 1987. *Отчет о раскопках поселения Лысая Гора у г. Васильевка Запорожской обл. в 1987г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/76. 7 с.

Черных Л. А., Гаврилюк Н. А., Кравченко С. Н. 1988. *Отчет о раскопках курганов у г. Васильевка Запорожской обл. (урочище Лысая Гора) в 1987-1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/6а. 20 с.

Інвентарний номер, шифр Лиса Гора Запорізька область Скіфський шар			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	2	2

Інвентарний номер, шифр Лиса Гора-90 Запорізька обл. Скіфське городище IV ст. до н. е.			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	0	1
Видра <i>Lutra lutra</i>	0	1	1

МИХАЙЛІВКА

Розташування: смт. Михайлівка, Василівський (тоді – Михайлівський) район, Запорізька область

Курган 13, рів

Курган розташовується за 1,5 км на південь від селища. Висота кургану до розкопок – 0,8 м, витягнутий зі сходу на захід на 100 м, ширина в середині – 44 м. У кургані виявлено 2 одночасних зрубних поховання, оточених ровом і валом. Відповідно, рів, у якому зафіксовані кістки корови, споруджувався в зрубний період.

Курган у звіті 1989 року спочатку був записаний як № 1, але пізніше ручкою було переправлено на № 13 і поставлено замітку, що кургани 1-12 розкопано в 1970-80-х роках. Тому під час ведення розкопок він мав іншу нумерацію.

Рік розкопок: 1989

Експедиція: Запорізька експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: Ю. Я. Рассмакін

Період, культура, датування: Зрубна культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Рассмакин Ю. Я., Колосов Ю. Г., Сердюкова И. Л., Черных Л. А. 1989. *Отчет о работе Запорожской археологической экспедиции в 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/23. 30 с.

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-89 Михайлівка к. 13 рів			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1

ПРИШИБ

Розташування: смт. Пришиб,
Василівський (тоді – Михайлівський)
район, Запорізька область

Курган № 5 Поховання 7

Курган висотою 0,4 м і діаметром 27 м. Насип розорювався. У кургані зафіксовано 7 поховань – 1 невизначене, 3 – багатоваликової культури, 2 – зрубної, 1 – половецьке, впускне (№ 7). Біля небіжчика зроблено виступ, на який поклали коня животом донизу. Задні ноги підігнуті, передні – витягнуті вперед.

Рік розкопок: 1988

Експедиція: Запорізька експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: Ю. Я. Рассмакін, Ю. Г. Колосов

Період, культура, датування: Половці

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Рассмакин Ю. Я., Колосов Ю. Г. 1988. *Отчет о работе Запорожской экспедиции в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/21. 32 с.

Інвентарний номер, шифр ЗПЕ-88 5/7 гр. I			
Загальна кількість кісток			46
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	37* (одна обосина)	9	46

ЧЕРВОНЕ

Розташування: с. Червоне,
Мелітопольський (тоді –
Якимівський) район, Запорізька
область

Курган № 1 яма 16

У кургані нез'ясованої хронології
1,3 м заввишки і 42 м у діаметрі
виявлено 26 ям, одна з яких (№ 16)
містила фрагменти трубчастих кісток
тварин.

Рік розкопок: 1980

Експедиція: Херсонська археологічна
експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: Н. П. Шевченко

Період, культура, датування: —

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Кубышев А. И., Дорофеев В. В., Шилов Ю. А., Полин С. В., Шевченко Н. П., Черных Л. А., Марченко И. Л., Солтыс О. Б., Сердюков В. В., Якунов С. А. 1980. *Отчет о работах Херсонской археологической экспедиции ИА АН УССР с. Волчанск, Владимировка, Красное Акимовского р-на Запорожской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/15.

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 1 яма 16 у с. Червоне			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	1	1

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

ЗАВАЛЛЯ

Розташування: с. Завалля, Коломийський (тоді – Снятинський) район, Івано-Франківська область

Пам'ятка розташована в урочищі Додатки біля села Завалля на другій терасі правого берега старого русла Прута – річки Остарець. Виявлення поселення, шурфування і розкопки проходили одного року. На пункті зафіксовано низку будівель і ям. Поселення належало культурі Поєнешти-Лукашівка і датується рубежем II-I ст. до н. е.

Рік розкопок: 1980

Експедиція: Карпато-Волинська експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: Л. В. Вакуленко

Період, культура, датування: Поєнешти-Лукашівська культура, II-I ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Вакуленко Л. В. 1980. *Отчет о работе Карпато-Волынской экспедиции в 1980 году*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/28. 18 с.

Інвентарний номер, шифр Завалля-80 Снятинський район Івано-Франківська область культура Поєнешти-Лукашівка I ст. до н. е. об'єкт 1			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1

КУРОПАТНИКИ

Розташування: с. Куропатники, Івано-Франківський (тоді – Галицький) район, Івано-Франківська область

Поселення Куропатники багатопарове. Його дослідження розпочалися в 1988 році. На пам'ятці виявлено предмети, які належали до культури круглястих амфор, найбільше – кераміки культури фракійського гальштату, також траплялися уламки посуду пізньолатенського часу, черняхівської культури та доби Київської Русі. У звіті міститься додаток із визначеннями кісток тварин за об'єктами і шарами. У підписі до матеріалів зазначається, що вони належать до черняхівського часу.

Рік розкопок: 1989

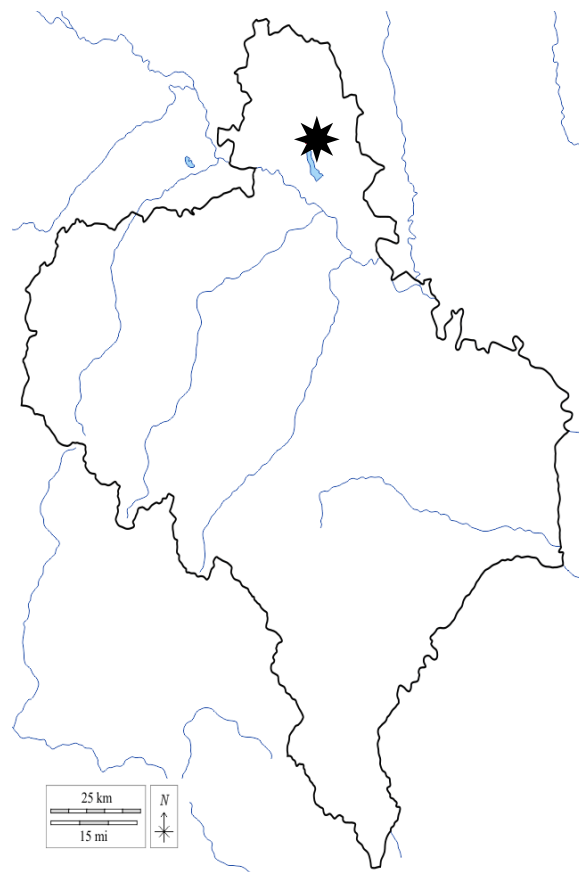
Експедиція: Слов'янська правобережна експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: В. Д. Баран

Період, культура, датування: Черняхівська культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Баран В. Д., Гороховский Е. Л., Зеленецкая И. Б., Бобровская О. В. 1989. *Отчет о работе Славянской Правобержной экспедиции Института археологии АН УССР в 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/2. 19 с.

Інвентарний номер, шифр Куропатники-89 Черняхівська культура			
Загальна кількість кісток			17
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	15	1	16
Собака <i>Canis familiaris</i>	1	0	1

КИЇВ

ДЕСЯТИННИЙ ПРОВУЛОК

Розташування: м. Київ, провулок
Десятинний, 3-5

Під час розкопок досліджувалися залишки Західного палацу і його околиць. Сам палац був відкритий 1914 році С. П. Вельміним, у 1982, 1987, 1988 роках тут проводив розкопки В. О. Харламов, а в 2008, 2009, 2012 і 2013 роках А. О. Козловський, М. М. Ієвлев і В. О. Крижановський. У результаті досліджень, які тривали з 2008 по 2013 роки, виявлено матеріали, в тому числі й кісткові, які датуються X-XIII ст., а також пізнішим часом, включно до XIX століття.

Частина комплексів киеворуського часу була закритою, частина ж пошкоджена пізнішими об'єктами. Об'єкти періоду

Київської Русі розташовуються близько до Західного палацу, тому частина їх могла заповнюватися або жителями палацу, або жителями сусідніх будівель, розміщених на невеликій відстані від палацу князя. Під час розкопок було відкрито льох XI-XII ст.

Рік розкопок: 2008-2013

Експедиція: Старокиївська експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: А. О. Козловський

Період, культура, датування: Русь, XI-XII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Козловський А. О., Ієвлев М. М., Крижановський В. О. 2013. *Науковий звіт про археологічні дослідження по провулку Десятинному, 3 літ. А, Б та 5 літ. Д («Західний палац князя Володимира») у Шевченківському районі м. Києва в 2008-2009, 2012 та 2013 рр.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2008, 09, 12, 13/165. 124 с.

Кублій М. В. 2023. Аналіз кісток коней з льоху XI-XII століття біля Західного палацу в Києві. *Археологія*, 1. С. 53-57.

Інвентарний номер, шифр Десятинний провулок	
Загальна кількість кісток	415
Вид	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	61
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	4
Вівця <i>Ovis aries</i>	7
Коза <i>Capra hircus</i>	18

Кінь <i>Equus caballus</i>	219
Свиня <i>Sus domestica</i>	17
Собака <i>Canis familiaris</i>	1
Олень <i>Cervus elaphus</i>	8
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	2
Кабан <i>Sus scrofa</i>	4
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	1
Невизначені	73

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

ВІТА-ПОШТОВА

Розташування: с. Віта-Поштова, Фастівський район, Київська область

Городище, розташоване на південних рубежах Києва, в археологічний період виконувало оборонну функцію в одному із найскладніших напрямків. Пункт датується періодом X-XIII ст. Площа дитинця становить 0,45 га, окольного граду – 1,4 га. Його досліджували Л. Добровольський, В. Козловська, П. Раппопорт, М. Кучера. Роботи Північної експедиції тут проводилися в 2013, пізніше – в 2022 році.

Вивчення 2022 р. локалізовані в межах південно-східної частини городища. За цей польовий сезон матеріали представлені в колекції.

Рік розкопок: 2022

Експедиція: Північна постійнодіюча археологічна експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: І. А. Готун

Період, культура, датування: Русь, XI-XII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Готун І., Івакін В., Зоценко І., Лавров В., Гунь М., Казимір О., Курзенков М., Кублій М. 2023. Науково-рятивні роботи на городищі у Віті-Поштовій. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні -2022*. Київ: ІА НАН України. С. 82-87.

Інвентарний номер, шифр Є-001 Віта-Поштова 2022			
Загальна кількість кісток			143
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	33	34
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	5	12	17
Кінь <i>Equus caballus</i>	23	11	34
Свиня <i>Sus domestica</i>	5	4	9
Тур <i>Bos primigenius</i>	1	0	1
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	1	1
Невизначені			47

ГРЕБЕНІ

Розташування: с. Гребені, Обухівський район, Київська область

Пам'ятка багатошарова, в окрузі розташовується кілька поселень, у тому числі городища зарубинецького і руського часів, матеріал передскіфського і скіфського часу, а також поселення черняхівської культури, ранніх слов'ян VIII ст., поселення і курганий могильник часів Русі. Розвідкові розкопки проводилися на вул. Дніпровській у 2017 році. Разом з кістками виявлено кераміку доби палеометалів і козацького часу, тому точно встановити час остеологічного матеріалу неможливо.

Рік розкопок: 2017

Експедиція: Північна постійнодіюча археологічна експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: І. А. Готун

Період, культура, датування: Різночасові

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Інвентарний номер, шифр Гребені 2017			
Загальна кількість кісток			58
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	14	14
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	3*	1	4
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	2	2
Свиня <i>Sus domestica</i>	1	5	6
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	1	1
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	1	1
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	0	1	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	1	1
Бобер <i>Castor fiber</i>	0	1	1
Невизначені			27

ЛІСНИКИ-БЕЗОДНЯ

Розташування: с. Лісники, Обухівський район, Київська область

Пам'ятка розташовується на північному березі ставка Безодня навпроти однойменного ботанічного заказника. На території існували поселення доби пізньої бронзи – раннього заліза, проте наймасовіший матеріал відноситься до XI-XII ст. Осередок відкрито в 1991 році В. О. Петрашенко і В. К. Козюбою, обстежено в 2005 році І. А. Готуном та іншими. На пам'ятці в подальшому неодноразово проводилися розвідкові і стаціонарні роботи. Наймасштабніші роботи проведено в 2021 році і продовжено в 2022 і 2023 роках. У 2023 році внаслідок шурфувань було дещо скориговано попередні датування матеріалів. Період Русі презентує неукріплене поселення.

Роки розкопок: 2021, 2023

Експедиція: Північна постійнодіюча археологічна експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: І. А. Готун

Період, культура, датування: Різночасові, основний – Русь, XI-XII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Готун І., Івакін В., Сухонос А., Гунь М., Казимір О. 2023. Обстеження ділянки унікального поселення в уроч. Безодня в Лісниках. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. с. 91-94.

Інвентарний номер, шифр Безодня-2021			
Загальна кількість кісток			817
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	55*	102	157
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	23*	49	72
Вівця <i>Ovis aries</i>	0	2	2
Коза <i>Capra hircus</i>	1	2	3
Кінь <i>Equus caballus</i>	7*	47	54
Свиня <i>Sus domestica</i>	62	31	93
Собака <i>Canis familiaris</i>	13	54	67
Кіт <i>Felis catus</i>	1*	0	1
Лось <i>Alces alces</i>	2*	0	2
Олень <i>Cervus elaphus</i>	2*	0	2
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	1*	0	1
Куницеви <i>Mustelidae</i>	0	1	1
Невизначені			362

Інвентарний номер, шифр Безодня-2023			
Загальна кількість кісток			23
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2*	1	3
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1*	1	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	2	3
Свиня <i>Sus domestica</i>	2*	0	2
Кабан <i>Sus scrofa</i> -свиня	0	1	1
Невизначені			12

ЛІСНИКИ-КОЗИН

Розташування: с. Лісники, Обухівський район, Київська область

Пам'ятка багатшарова, на ній виявлено матеріали трипільської, тшинецької культури, а також шари XVII-XVIII ст. і XIX – початку XX ст. Знахідки, передані на визначення, належать до козацької доби.

Рік розкопок: 2021

Експедиція: Північна постійнодіюча археологічна експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: І. А. Готун

Період, культура, датування: Козацька доба, XVII-XVIII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Готун І., Тишечко Т., Казимір О., Гунь М., Курзенков М., Кублій М. Стаціонарне вивчення поселення Лісники-Козин. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 106-112.

Інвентарний номер, шифр Лісники-Козин-2021			
Загальна кількість кісток			43
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	2	3
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	2	2
Свиня <i>Sus domestica</i>	1*	22	23
Кіт <i>Felis catus</i>	7*	6	13
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	1	1
Невизначені			1

ЛІСОВИЧІ

Розташування: с. Лісовичі, Білоцерківський (тоді – Таращанський) район, Київська область

Курган № 1 Поховання 3

Група складалася з 5 насипів. Один із них (№ 1) розташовувався на полі за 1 км від села і був сильно розораний. Його висота на момент розкопок становила 1,5 м і діаметр 30-34 м. Курган зведений над скіфським похованням, у ньому було три поховання, № 3 – кінське. На дні ями лежав скелет коня із підігнутими ногами на правому боці. За знахідками поховання датується IV ст. до н. е.

Рік розкопок: 1982

Експедиція: Лісостепова правобережна експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: Г. Т. Ковпаненко, С. С. Бессонова

Період, культура, датування: Скіфи, IV ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Ковпаненко Г. Т., Мурзин В. Ю., Бессонова С. С., Бунятян Е. Н., Ричков Н. А. 1982. *Отчет о работе Лесостепной Правобережной Экспедиции ИА АН УССР за 1982 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/17. 46 с.

Інвентарний номер, шифр ЛПЕ-82 с. Лісовичі к. 1 п. 3 скіфський час			
Загальна кількість кісток			116
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	15*	101	116

СОСНОВА

Розташування: с. Соснова, Бориспільський (тоді – Переяслав-Хмельницький) район, Київська область

Поруч із селом Соснова було відкрито низку пам'яток черняхівської культури: могильник і 5 поселень навколо нього. Могильник розташовується на південно-східному схилі надзаплавної тераси річки Саги. Виявлено в 1962 році. Перші роботи на ньому почалися в 1978 році. У 1979 році розкопано 170 поховань. На могильнику виявлено і трупопокладення, і трупоспалення. Того ж року розкопувалися і поселення. З якої саме пам'ятки походять кістки, невідомо.

У 1980 році продовжувалися роботи на могильнику, де крім поховань, розкопано також і житло черняхівської культури. У 1983 році розкопки продовжувалися на могильнику черняхівської культури, також досліджувався давньоруський курганный могильник у с. Сомкова Долина і напашування доби Київської Русі в Переяславі. Оскільки в підписі до кісток не вказано, що вони саме із Соснівського могильника, можуть бути і з інших пам'яток, розкопаних експедицією.

Роки розкопок: 1979, 1980, 1983

Експедиція: Переяслав-Хмельницька археологічна експедиція Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника і київської обласної спілки охорони пам'яток історії і культури

Керівники розкопок: М. І. Сікорський, Є. В. Махно, Г. М. Бузян

Період, культура, датування: Черняхівська культура, можливо Русь

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Махно Е. В., Сикорский М. И., Бузян Г. Н. 1980. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1980 г. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/109. 46 с.

Сикорский М. И. 1979. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1979 г. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/119. 72 с.

Сикорский М. И., Махно Е. В., Бузян Г. Н., 1983. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1983 г. (раннеславянский могильник у с. Сосновы и древнерусский курганный могильник у с. Сомкова Долина). Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/157. 65 с. + 6 с.

Інвентарний номер, шифр П-Хм-79			
Загальна кількість кісток			51
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i> (молода особина)	16*	35	51

Інвентарний номер, шифр П-Хм-80			
Загальна кількість кісток			3
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Лось <i>Alces alces</i>	0	3	3

Інвентарний номер, шифр П-Хм-83			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр Соснова-83 Черняхівська культура			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр с. Соснова Переяслав-Хмельницький			
Загальна кількість кісток			85
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2	2	4
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	1	1
Кіт <i>Felis catus</i>	4	73	77
Тур <i>Bos primigenius</i>	1	1	2
Невизначені			1

СОФІЇВСЬКА БОРЩАГІВКА

Розташування: с. Софіївська Борщагівка, Бучанський (тоді – Києво-Святошинський) район, Київська область

Пам'ятку Софіївська Борщагівка відкрито в 1956 році В. Д. Дяденком, обстежено в 1983 році О. В. Серовим. Стационарні дослідження періодично проводяться тут із 1992 року.

Софіївсько-борщагівське поселення багатошарове, матеріал датується чорноліською, ранньоскіфською, підгірцівсько-милоградською культурами, руським, монгольським, литовським і козацьким періодами. Унікальність поселення руського часу полягає в тому, що структура продовжує існувати попри розгром Києва в 1240 році. Серед досліджуваних матеріалів присутні кістки руського часу. Кістки тварин із розкопів до 2012 року визначав О. П. Журавльов, починаючи з 2013 по 2017 роки – М. В. Кублій. Збережені у фондах матеріали добуто в період 2013-2017 років.

Роки розкопок: 2013-2017

Експедиція: Північна постійнодіюча археологічна експедиція ІА НАН України

Керівники розкопок: О. М. Казимір, І. А. Готун

Період, культура, датування: Русь, кінець XI – перша половина XIII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Інвентарний номер, шифр Софіївська Борщагівка			
Загальна кількість кісток			3782
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	172	630	802
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	128	257	385
Кінь <i>Equus caballus</i>	56	91	147
Свиня <i>Sus domestica</i>	243	163	406
Собака <i>Canis familiaris</i>	7	14	21
Кіт <i>Felis catus</i>	3	37	40
Тур <i>Bos primigenius</i>	0	5	5
Лось <i>Alces alces</i>	2	0	2
Олень <i>Cervus elaphus</i>	4	3	7
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	3	0	3
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	1	1
Ведмідь <i>Ursus arctos</i>	0	1	1
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	1	0	1
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	3	3
Їжак <i>Erinaceus sp.</i>	1	0	1
Невизначені			1957

ХЛОПКІВ-І

Розташування: с. Хлопків, Броварський (тоді – Баришівський) район, Київська область

Поселення черняхівської культури, яке датується IV – початком V ст. н. е., розташоване на південно-західній околиці села Хлопків. Розкопки в 1983 році були третім польовим сезоном на пам'ятці. Визначення кісток, виявлених у 1983 і 1984 роках, проводив О. П. Журавльов, перелік яких наведено у звітах.

Роки розкопок: 1983, 1984

Експедиція: Лівобережний загін

Середньодніпровської слов'янської експедиції ІА АН УРСР

Керівники розкопок: В. Д. Баран, Г. Н. Некрасова

Період, культура, датування: черняхівська культура IV-початок V ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Баран В. Д., Некрасова А. Н. 1983. *Отчет о раскопках Среднеднепровской славянской экспедицией поселения черняховской культуры у с. Хлопков (Хлопков-1) Барышевского р-на Киевской обл. в 1983 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/35.

Баран В. Д., Некрасова А. Н. 1984. *Отчет о раскопках Среднеднепровской экспедиции 1984 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/26. 9 с.

Інвентарний номер, шифр Хлопків-І 1983			
Загальна кількість кісток			151
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	4*	18	22
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2	3	5
Кінь <i>Equus caballus</i>	1	2	3
Собака <i>Canis familiaris</i>	13*	108	121

Інвентарний номер, шифр Хлопків-І 1983-1984			
Загальна кількість кісток			43
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	11*	31	42
Свиня <i>Sus domestica</i>	1*	0	1

ХОДОСІВКА-КОЗАКІВ ЯР

Розташування: с. Ходосівка, Обухівський (раніше – Києво-Святошинський) район, Київська область

Поселення Ходосівка-Козаків Яр – багатошарове поселення, нижній шар належить до трипільської культури, верхній датується VIII-IX ст. і містить матеріали слов'ян, передусім волинцівської культури, хоч за часовими рамками вже входить до доби Київської Русі. Пам'ятка відкрита Р. С. Орловим в 1960-ті роки. У 1972 році досліджували О. В. Сухобоков і Л. М. Рутківська, у 1980-х роках розкопки на пам'ятці проводила В. О. Петрашенко, у подальшому дослідження продовжувалися під керівництвом І. А. Готуна. Матеріали, які зберігаються у фондах відділу біоархеології, належать до слов'янського шару.

Роки розкопок: 1985, 1987, 1988, 1989¹

Експедиція: Дніпровська Давньоруська експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: В. О. Петрашенко

Період, культура, датування: Волинцівська культура, VIII-IX ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Горбаненко С. А., Журавлев О. П. 2021. Животноводство и охота у северян. *Stratum plus*, 5. С. 207-230.

Петрашенко В. А. 1985. *Отчет Днепровской древнерусской экспедиции о раскопках поселения у с. Ходосовка Киево-Святошинского района Киевской области в 1985 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/20. 22 с.

Петрашенко В. А. 1988. *Отчет Днепровской Древнерусской экспедиции о раскопках словянского населения у с. Ходосова Киево-Святошинского р-на Киевской обл. в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/14в. 17 с.

Петрашенко В. А., Виноградская Л. И., Тригубова А. В. 1989. *Отчет Приднепровского отряда Днепровской древнерусской экспедиции о раскопках поселения у с. Ходосовка Киевской обл. и поселения у с. Григоровка Черкасской обл. за 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/196. 53 с.

Петрашенко В. А., Томашевский А. П. 1987. *Отчет об охранно-спасательных работах на поселении VIII-IX вв. н. э. у с. Ходосовка Киево-Святошинского р-на Киевской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/14а. 10 с.

¹ На матеріалах не зазначено точного року розкопок. Тут вказано роки, коли матеріал міг бути отриманим.

Інвентарний номер, шифр Е-001 Ходосівка			
Загальна кількість кісток			111
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	9*	16	25
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	14	14
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	3	4
Свиня <i>Sus domestica</i>	0	7	7
Лось <i>Alces alces</i>	1*	12	13
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	29	29
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	7*	5	12
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1*	6	7

Роки розкопок: 2020, 2021

Експедиція: Північна постійнодіюча археологічна експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: І. А. Готун

Період, культура, датування: Волинцівська культура, VIII-IX ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Готун І., Сорокін С., Казимір О., Гунь М., Лозниця Т., Іванова О., Кублій М.

2023. Життя слов'ян переддержавного періоду за новими розкопками поселення Ходосівка-Козаків Яр. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 100-105.

Інвентарний номер, шифр Е-001 Ходосівка-Козаків Яр 2020-2021			
Загальна кількість кісток			1028
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	39*	116	155
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2*	68	70
Кінь <i>Equus caballus</i>	6*	7	13
Свиня <i>Sus domestica</i>	43*	29	72
Собака <i>Canis familiaris</i>	1*	1	2
Лось <i>Alces alces</i>	3*	0	3
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1	1	2
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	2*	0	2
Невизначені			709

ХОДОСІВКА-СНІГУРОВЕ

Розташування: с. Ходосівка, Обухівський район, Київська область

Пам'ятка багатошарова, відкрита в урочищі Снігурове в 2007 році Північною експедицією. Дослідження її проводилися в 2008, 2012, 2013, 2020-2022 роках. На поселенні виявлено матеріали сосницької, підгірцівсько-милоградської культур, I тис. н. е та козацької доби. Матеріалів останнього періоду було найбільше, саме до цього часу і належать кісткові знахідки.

Рік розкопок: 2021

Експедиція: Північна постійнодіюча археологічна експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: І. А. Готун

Період, культура, датування: Козацька доба, XVII-XVIII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Інвентарний номер, шифр Ходосівка-Снігурове-2021			
Загальна кількість кісток			540
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	19*	24	43
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	9	12	21
Вівця <i>Ovis aries</i>	0	1	1
Свиня <i>Sus domestica</i>	23*	26	49
Кінь <i>Equus caballus</i>	14*	5	19
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	2	2
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1*	0	1
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	0	2	2
Борсук <i>Meles meles</i>	0	1	1
Видра <i>Lutra lutra</i>	1*	0	1
Норка <i>Mustela lutreola</i>	3*	5	8
Заєць <i>Lepus sp.</i>	12*	107	119
Невизначені			273

ХОДОСІВКА-ФІАЛКИ

Розташування: с. Ходосівка, Обухівський район, Київська область

Пам'ятка багатошарова, на ній знайдено нашарування сосницької культури, скіфського часу і козацької доби. Дослідження, які відбувалися в 2021 році, охоплювали межі ділянки, проекрованої під забудову, тому характер розкопок був рятівним і він не дав можливості показати всю структуру поселення.

Рік розкопок: 2021

Експедиція: Північна постійнодіюча археологічна експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: І. А. Готун

Період, культура, датування: Різношарові

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Готун І., Казимір О., Чалий А., Гунь М., Курзенков М., Кублій М. Науково-рятівні розкопки селища в уроч. Фіалки в Ходосівці. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*, Київ: ІА НАН України. С. 98-100.

Інвентарний номер, шифр Ходосівка-Фіалки-2021			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1*	1	2
Свиня <i>Sus domestica</i> /Кабан <i>Sus scrofa</i>	1*	0	1
Невизначені			1

ЮШКІВ РІГ (тоді – ПЕТРІВСЬКЕ)

Розташування: с. Юшків Ріг (тоді – Петрівське), Білоцерківський (тоді – Таращанський) район, Київська область

Курган № 1 Поховання 1

Поруч були два кургани, розташовані на відстані 75 м, № 1 мав сильно розораний насип, заввишки 1,5 м і діаметром 25 м. У ньому знайдено одне поховання скіфського часу, здійснене в дерев'яному зрубі. У похованні було два скелети людей – дорослий і дитячий. У західній половині склепу виявлено два скупчення кісток тварин. Тваринні рештки обпалені, як і людські кістки. За знайденим інвентарем поховання можна датувати першою половиною IV ст. до н. е.

Рік розкопок: 1982

Експедиція: Лісостепова правобережна експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: Г. Т. Ковпаненко, С. С. Бессонова

Період, культура, датування: Скіфи, перша половина IV ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Ковпаненко Г. Т., Мурзин В. Ю., Бессонова С. С., Бунятян Е. Н., Ричков Н. А. 1982. *Отчет о работе Лесостепной Правобережной Экспедиции ИА АН УССР за 1982 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/17. 46 с.

Інвентарний номер, шифр ЛПЕ-82 Петрівське к. 1 п. 1			
Загальна кількість кісток			21
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	2	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	17	17
Невизначені			1

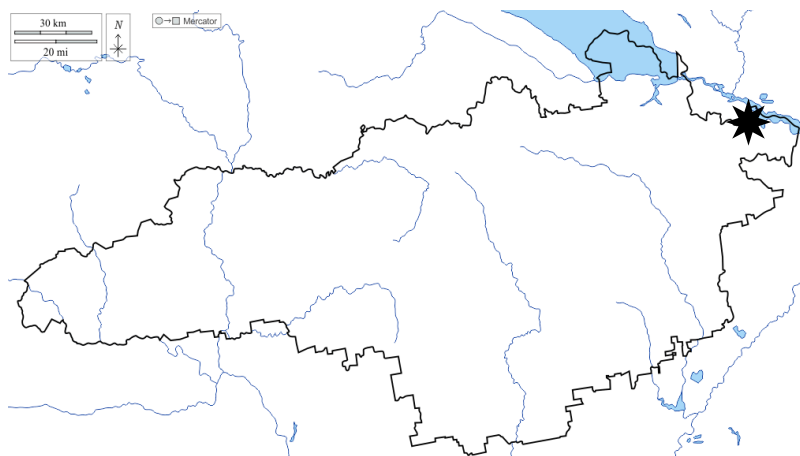
КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ

УСПЕНКА

Розташування: с. Успенка,
Олександрівський район,
Кіровоградська область

Курган № 1 Поховання 1

Курган № 1 мав висоту 4,6 м і діаметр 35 м. Він не розорювався. Належав до курганної групи, яка складалася із 6 курганів. У кургані було 15 поховань, з яких 5 – ямних, 7 – пізньокатакомбних, 2 – культури багатоваликової кераміки і 1 – скіфське. Поховання 1 скіфське, впускне, розташовувалося в центрі кургану. У похованні знайдено велику кількість кісток коня, в тому числі й черепів.

Рік розкопок: 1989

Експедиція: Кіровоградська експедиція НПК «Археолог»

Керівник розкопок: С. В. Полін

Період, культура, датування: Скіфи

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

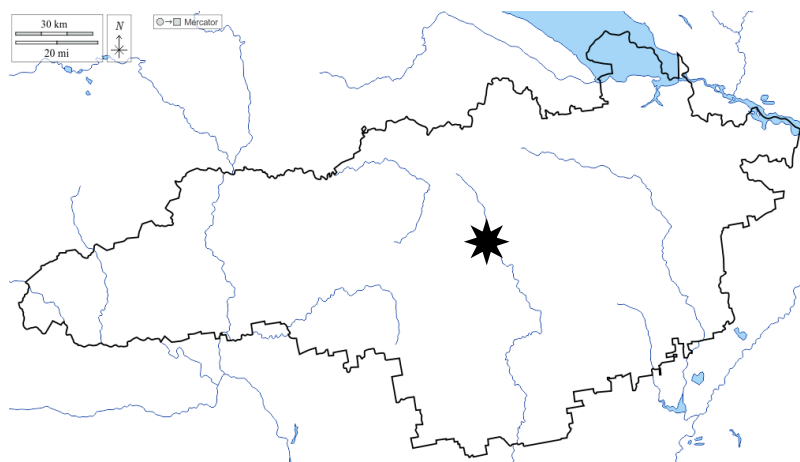
Джерела: Полин С. В., Николова А. В. 1989. *Отчет Кировоградской экспедиции о раскопках курганов у с. Успенка Онуфриевского р-на Кировоградской обл. в 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/67. 12 с.

Інвентарний номер, шифр KE-89 Успенка к. 1 п. 1			
Загальна кількість кісток			33
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	31*	1	32
Невизначені (? Свиня <i>Sus domestica</i>)			1

ФОРТЕЦЯ СВЯТОЇ ЄЛИЗАВЕТИ

Розташування: м. Кропивницький

Фортеця Святої Єлисавети оточена земляними валами на території сучасного міста Кропивницький. Споруджена в середині XVIII ст. Розкопки відбувалися в межах внутрішньої території пам'ятки. Культурний шар, виявлений під час досліджень у 2021 році, датується другою половиною XVIII – XIX ст. Абсолютна більшість тваринних решток належить до кухонних. Також наявна кістка з просвердленим отвором.

Рік розкопок: 2021

Експедиція: Експедиція ДП НДЦ «ОАСУ»

Керівник розкопок: М. П. Тупчієнко

Період, культура, датування: друга половина XVIII – XIX ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Орлик О., Тупчієнко М., Собчук В., Шатковський В. 2022. Розкопки на території фортеці Святої Єлисавети. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2021*. С. 67-69.

Інвентарний номер, шифр Фортеця Святої Єлисавети			
Загальна кількість кісток			92
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	33	34
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	4	11	15
Невизначені			43

ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ

ПЕРЕБІЙНЕ-I

Розташування: м. Кремінна, Сєвєродонецький (тоді – Кремінський) район, Луганська область

Поселення Перебійне-I займає нижню частину борової тераси і першу надзаплавну терасу озера Перебійне – стариці лівого берега річки Сіверський Донець.

Приблизні розміри поселення – 496х75 м. Досліджене на площі 316 м². Пам'ятка багатошарова, матеріали, які були виявлені під час досліджень представляють донецьку культуру епохи неоліту, середньостогівську культуру епохи енеоліту, покровсько-мосолівську та бережнівсько-маївську зрубну культуру доби бронзи, бондарихінську культуру доби бронзи, ранній залізний вік, раннє середньовіччя, золотоординський час та індустріальну епоху. Залишки житлових споруд овальної форми з господарськими ямами і вогнищами, належали представникам покровсько-мосолівської та бережнівсько-маївської зрувної культури.

Рік розкопок: 2018

Експедиція: Східноукраїнська археологічна експедиція ДП «НДЦ «ОАСУ»»

Керівник розкопок: С. А. Теліженко

Період, культура, датування: Бережнівсько-маївська зрубна культура доби пізньої бронзи

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Теліженко С. А, Іваницький В. Р. 2018. *Звіт про проведення археологічних досліджень на території Луганської області у 2018 році (Попаснянський, Кремінський, Новоайдарський, Сватівський та Міловський райони) (2 томи – 645 арк.)*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 2018/121. 645 с.

Теліженко, С.А., Іваницький, В.Р. 2019. Дослідження східноукраїнської археологічної експедиції на території Луганщини у 2018 році (попередня інформація). *І Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали роботи*. Київ: ІА НАН України, с. 293-301

Теліженко С., Іваницький В. 2020. Роботи в зоні зведення електроопор Донбаська-Донська та Кремінська-Ювілейна. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2018*. С. 106-108.

Інвентарний номер, шифр Перебійне-I-2018			
Загальна кількість кісток			61
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	3*	6	9
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	4	4
Свиня <i>Sus domestica</i>	0	2	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	2	2
Заєць <i>Lepus sp.</i>	1	0	1
Невизначені			43

ПІДГОРІВКА-I

Розташування: с. Підгорівка, Старобільський район, Луганська область

Пам'ятка розташована на правому березі річки Айдар неподалік від впадіння річки Білої. Проте через зміну русла річки на рубежі XIX-XX ст. в археологічний період поселення було на лівому її березі. Осередок має кілька горизонтів: пізній неоліт (приазовська неолітична культура), ранній енеоліт (нижньодонська культура) і епоха бронзи (бондарихівська культура). Кістки, які зберігаються у фондах, датуються пізнім неолітом.

Рік розкопок: 1984

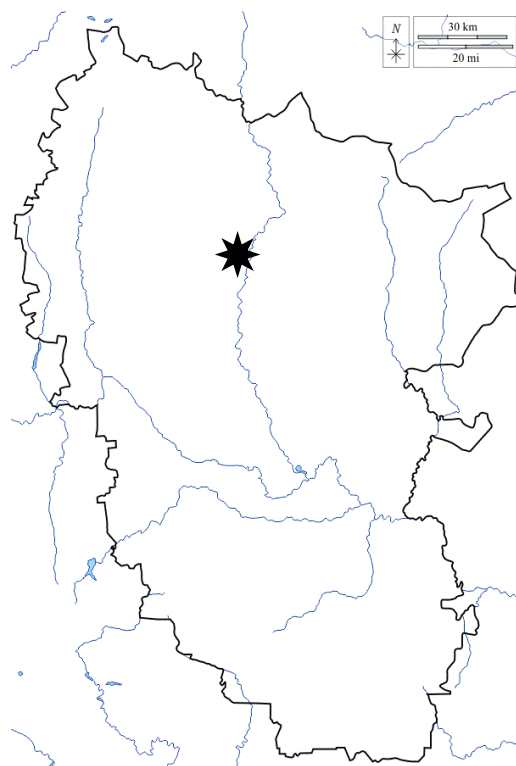
Експедиція: Археологічна експедиція Історичного факультету Луганського педінституту і секції археології Обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури

Керівники розкопок: К. І. Красильников, О. Г. Гурін

Період, культура, датування: Приазовська неолітична культура, пізній неоліт

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Красильников К. И., Гурин О. Г. 1984. *Отчет о работах на стоянке у с. Подгоровка Старобельского р-на Ворошиловградской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/188. 16 с.

Інвентарний номер, шифр Підгорівка-I, 1984			
Загальна кількість кісток			126
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1*	9	10
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1*	5	6
Кінь <i>Equus caballus</i>	9*	5	14
Свиня <i>Sus domestica</i>	0	2	2
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	2	2
Бобер <i>Castor fiber</i>	0	1	1
Невизначені			91

СВАТОВЕ

Розташування: м. Сватове, Сватівський район, Луганська область

Курганна група розташована на вододілі поруч з річкою Красна. Більшість курганів зведено в бронзову добу.

Рік розкопок: 1973, 1974

Експедиція: Лівобережний загін

Сіверськодонецької експедиції ІА АН УРСР

Керівник розкопок: С. Н. Братченко

Період, культура, датування: Різноманітні, в основному – бронзової доби, також енеоліт

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Братченко С. Н., Шарафутдінова Э. С.,

Смирнов А. М. 1974. *Отчет левобережного отряда Северо-Донецкой экспедиции за 1974 г. (раскопки курганов эпохи бронзы в Сватовском р-не на Луганщине: г. Сватово, с. Петровка, с. Ковалевка)*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/13а. 71 с.

Курган № 3

Курган № 3 мав висоту 0,9 м і діаметр не менше 20 м. У ньому виявлено 9 поховань, з яких 8 – катакомбні.

Інвентарний номер, шифр кгIII			
Загальна кількість кісток			14
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	4*	10	14

Курган № 4

Курган № 4 мав висоту 1 м і діаметр 22 м. У кургані розкрито 6 поховань – 5 катакомбних і одне нез'ясованої хронології.

Інвентарний номер, шифр Сватове-74 кгIV			
Загальна кількість кісток			7
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	3*	4	7

Курган № 5

Курган № 5 розташовувався в західній частині могильника в напрямку річки Красної. Висота – 0,5 м, діаметр – 15-20 м. У кургані було 2 впускних катакомбних поховання.

Інвентарний номер, шифр Сватове-74 кгV			
Загальна кількість кісток			8
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	2*	6	8

Курган № 7

Курган № 7 розораний, заввишки 0,7 м і діаметром 2-2,2 м. Курган зведено в ямний час, основне поховання – № 4, крім нього, пізніше здійснено 5 катакомбних поховань.

Інвентарний номер, шифр Сватове-74 кгVII			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	0	2	2

Курган № 8

Курган № 8 мав висоту 0,9 м і діаметр не менше 40 м. Насип розораний. У кургані здійснено 2 поховання катакомбного часу.

Інвентарний номер, шифр Курган № 8			
Загальна кількість кісток			13
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	0	13	13

Курган № 12

Курган № 12 був найбільшим із досліджуваного могильника. Його висота 2,9 м і діаметр 60 м. Курган мав будову типу майдан. У кургані відкрито 11 поховань. Поховання 1 – основне, енеолітичне, розташовувалося в центрі.

Інвентарний номер, шифр Курган № 12			
Загальна кількість кісток			70
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	23*	47	70

Курган № 13

Курган № 13 мав висоту 0,8 м і діаметр 25-30 м. У кургані виявлено 7 катакомбних поховань.

Інвентарний номер, шифр Курган № 13			
Загальна кількість кісток			33
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	16*	17	33

Курган № 14

Курган № 14 був заввишки 0,9 м, діаметр 25-30 м. Насип сильно розораний. Основне поховання ямне, загалом виявлено 3 поховання.

Інвентарний номер, шифр Курган № 14			
Загальна кількість кісток			22
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	5*	17	22

Курган № 18

Курган № 18 мав повністю розораний насип. У кургані розкопано 7 катакомбних поховань. Конкретної інформації про кістки тварин у звіті не вказано.

Інвентарний номер, шифр Курган № 18			
Загальна кількість кісток			39
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	12*	27	39

Курган № 19

Курган № 19 мав висоту 0,5 м, діаметр насипу 20 м. У кургані відкрито 4 катакомбні поховання і 1 зрубне.

Інвентарний номер, шифр Курган № 19			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	0	2	2

На одному із пакетів не було вказано конкретного кургану чи поховання, тому точно визначити місце їхнього походження і час неможливо.

Інвентарний номер, шифр Сватове-74			
Загальна кількість кісток			25
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	7*	18	25

ТУБА-І

Розташування: смт. Борівське,
Сіверськодонецький район, Луганська область

Пам'ятка багатошарова, виявлена в 2000 році й частково досліджена в 2001 році Луганською археологічною експедицією під керівництвом С. Теліженка і В. Манька. Поселення розташоване на краю піщаної надзаплавної тераси на лівому березі озера Туба – стариці лівого берега р. Сіверський Донець. Під час досліджень у 2021 році були зафіксовані котловани житлових споруд бережнівсько-маївської зрубної культури. Окрім цього, виявлено велику кількість матеріалів епохи неоліту, катакомбної культури середньої бронзи та епохи раннього середньовіччя.

Рік розкопок: 2021

Експедиція: Луганська археологічна експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: С. А. Теліженко

Період, культура, датування: бережнівсько-маївська зрубна культура

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Теліженко С., Мордас С., Іваницький В., Алексеева А., Скурідін М. 2022. Розвідки поблизу смт. Борівське на Луганщині. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2021*. С. 75-78.

Інвентарний номер, шифр Туба-І-2021			
Загальна кількість кісток			53
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	5*	11	16
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1	3	4
Свиня <i>Sus domestica</i>	1	2	3
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1
Невизначені			29

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

БЕЙКУШ

Розташування: с. Чорноморка, Миколаївський (тоді – Очаківський) район, Миколаївська область

Поселення Бейкуш розташоване на мисі між Березанським і Бейкуським лиманами. Датується VI-V ст. до н. е. Вперше пам'ятка зафіксована в 1904 році. Перед експедиційним сезоном 1985 року розкопки тут велися в 1960- 70-х роках.

Роки розкопок: 1985, 1986, 1995

Експедиції: Північно-

Причорноморська експедиція ІА АН УРСР (1985), Північно-Причорноморський загін Ольвійської комплексної експедиції ІА АН УРСР (1986), Причорноморська експедиція ІА НАН України (1995)

Керівники розкопок: С. Б. Буйських (1985, 1986), Станко В. Н. (1995)

Період, культура, датування: Античність, VI-V ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Буйських С. Б. 1985. *Отчет о работах Северо-Причерноморской экспедиции в 1985 г. (раскопки Бейкушского поселения)*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/26. 65 с.

Буйських С. Б. 1986. *Отчет о работах Северо-Причерноморского отряда Ольвийской комплексной экспедиции в 1986 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/5д. 56 с.

Станко В. Н., Пиструил И. В., Старкин А. В. 1995. *Отчет о работе Причерноморской экспедиции в 1995 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1995/93.

Інвентарний номер, шифр Бейкуш-85 Архаїка			
Загальна кількість кісток			140
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	6*	43	49
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	4	4	8
Вівця <i>Ovis aries</i>	3*	0	3
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	12	12
Собака <i>Canis familiaris</i>	16*	50	66
Тхір <i>Putorius putorius</i>	1*	0	1
Бобер <i>Castor fiber</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр Бейкуш-86 Архаїка			
Загальна кількість кісток			40
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Собака <i>Canis familiaris</i>	17*	23	40

Інвентарний номер, шифр Бейкуш-95 Архаїка			
Загальна кількість кісток			75
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	5	6
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1*	7	8
Вівця <i>Ovis aries</i>	0	1	1
Коза <i>Capra hircus</i>	5*	35	40
Кінь <i>Equus caballus</i>	2*	11	13
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	1	1
Тхір <i>Putorius putorius</i>	5*	1	6

БУЗЬКЕ-I

Розташування: с. Бузьке,
Вознесенський район, Миколаївська
область

Пам'ятка розташовується біля річки
Південний Буг. Розкопані матеріали
належать до сабатинівської культури.
Під час роботи експедиції до її складу
був залучений археозоолог
О. П. Журавльов, який безпосередньо й
зробив визначення матеріалу. На
зберіганні у фондах відділу
біоархеології є лише незначна частина
кісткових матеріалів.

Рік розкопок: 2001

Експедиція: Миколаївська експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: В. М. Фоменко

Період, культура, датування: Сабатинівська культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Фоменко В. Н., Шевченко Н. П., Балущкин А. М. 2001. *Отчет о работе Николаевской экспедиции в 2001 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2001/199.

Інвентарний номер, шифр Бузьке-I 2001			
Загальна кількість кісток			5
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	1	1
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	2	3
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	1	1

ВИНОГРАДНИЙ САД

Розташування: с. Виноградний Сад, Вознесенський (тоді – Доманівський) район, Миколаївська область

Пам'ятка розташовується на правому березі Південного Бугу в зоні Олександрівського водосховища.

Поселення належить до сабатинівської культури епохи пізньої бронзи. Під час досліджень у 1987 році було закладено три розкопи. У фондах зберігаються матеріали з III розкопу, роботами на якому керували А. І. Ганжа і

М. М. Чередниченко. Визначення

кісток здійснював О. П. Журавльов. У 2002 році також закладено три розкопи. Під час роботи експедиції визначення кісткових матеріалів робив О. П. Журавльов. Результати визначення наведено у звіті.

Роки розкопок: 1987, 2002

Експедиції: Богданівський загін Миколаївської експедиції ІА НАН України (1987), Миколаївська експедиція ІА НАН України (2002).

Керівники розкопок: І. М. Шарафутдінова, А. М. Балущкін (1987), В. М. Фоменко, Н. П. Шевченко, А. М. Балущкін, В. Ф. Єлісєєв (2002)

Період, культура, датування: Сабатинівська культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Журавльов О. П. 2003. Археозоологические исследования поселений Сабадиновской культуры Виноградный Сад и Щупкое-І. *Археологічні відкриття в Україні 2001-2002 рр.* Київ: Інститут археології НАН України. С. 283-287.

Фоменко В. Н., Шевченко Н. П., Балущкин А. М., Елисеев В. Ф., Черниенко Ю. А., Товкайло М. Т. 2002. *Отчет о работе Николаевской экспедиции в 2002 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2002/198.

Шарафутдинова И. М., Балущкин А. М. 1987. *Отчет Богдановского отряда Николаевской экспедиции о раскопках поселения Сабадиновской культуры у с. Виноградный Сад в 1987 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/21а. 26 с.

Інвентарний номер, шифр НЕ-87 Виноградний Сад Р.ІІІ кв. 43 гл. 0,8			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1*	0	1

Інвентарний номер, шифр Виноградний Сад-2002			
Загальна кількість кісток			174
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	4	69	73
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	8*	13	21
Кінь <i>Equus caballus</i>	4*	19	23
Свиня <i>Sus domestica</i> / Кабан <i>Sus scrofa</i>	2*	3	5
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	2	2
Тур <i>Bos primigenius</i>	0	33	33
Вовк <i>Canis lupus</i>	1*	4	5
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	3*	1	4
Бобер <i>Castor fiber</i>	1*	6	7
Невизначені			1

Серед матеріалів із пам'ятки один пакет не мав вказаної дати дослідження.

Інвентарний номер, шифр Виноградний Сад			
Загальна кількість кісток			6
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Осел / поні <i>Equus africanus asinus</i> / <i>Equus caballus</i>	0	6	6

КАМ'ЯНКА

Розташування: с. Кам'янка,
Миколаївський (тоді – Очаківський)
район, Миколаївська область

Форт Кам'янка V має площу 7 га,
обнесений валом і ровом з чотирьох
сторін. Має прямокутну форму. У
2018 році здійснювався розріз рову.
Площа розкопу була 30 м². За
знахідками датувати його
спорудження можна другою
половиною I ст. н. е.

Рік розкопок: 2018

Експедиція: Периферійна археологічна експедиція НІАЗ «Ольвія»

Керівник розкопок: Р. О. Козленко

Період, культура, датування: Античність, римський час, друга половина I ст. н. е.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Козленко Р. 2020. Хора Ольвії: дослідження пам'яток римського часу. В:
Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2018*. С. 138-140.

Інвентарний номер, шифр Кам'янка-2018			
Загальна кількість кісток			44
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2*	13	15
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	4	4
Свиня <i>Sus domestica</i>	0	2	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	0	1
Невизначені			22

КОЗИРКА І

Розташування: с. Козирка,
Миколаївський район, Миколаївська
область

Поселення Козирка І розташовується
за 12 км на північ від Ольвії. Воно
локалізується на верхньому плато над
Бузьким лиманом, але й на нижньому
неукріпленому схилі на низці
природних пагорбів виявлено
культурний шар I-III ст.

Роки розкопок: 2019-2020

Експедиція: Периферійна
археологічна експедиція НІАЗ «Ольвія»

Керівник розкопок: Р. О. Козленко

Період, культура, датування: Античність, римський час I-III ст. н. е.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Козленко Р. 2022. Дослідження поселення Козирка І. В: Болтрик Ю. В. (ред.).
Археологічні дослідження в Україні 2020. С. 174-178.

Кублій М. В. 2023. Розділ 5. Археозоологічні дослідження. В: Шейко І. М. *Звіт про Грант НАН України дослідницьким лабораторіям / групам молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки 2022-2023 рр. за Договором від 02.01.2023 р. №37/03-2023(4). Суспільні та природничі чинники ранніх урбанізаційних процесів у Північно-Західному Причорномор'ї (на прикладі античних центрів)*. С. 196-200.

Інвентарний номер, шифр Козирка-I-2019-2020			
Загальна кількість кісток			587
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	34*	109	143
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	41*	35	76
Свиня <i>Sus domestica</i>	6*	3	9
Кінь <i>Equus caballus</i>	18*	29	47
Собака <i>Canis familiaris</i>	4*	78	82
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1*	3	4
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	0	1	1
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	1	1
Невизначені			224

ОЛЬВИЯ

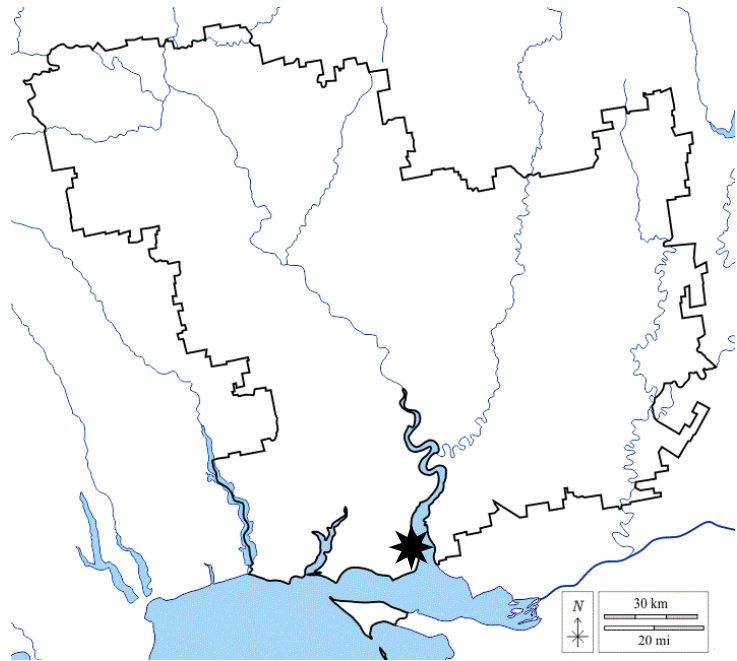
Розташування: с. Парутине,
Миколаївський (тоді – Очаківський)
район, Миколаївська область

Ольвія – один з головних полісів
Північного Причорномор'я і
найважливіша грецька колонія в
Нижньому Побужжі. Розташовується
на лівому березі Бузького лиману.
Площа міста в період свого розквіту в
III ст. до н. е. становила 50 га.
Поселення розташовується на
рельєфній місцевості. Частина міста
була на верхній частині, частина
розміщувалася в нижній біля лиману.

Пам'ятка, через тривалий час існування, містить шари різних періодів.

Епізодичні розкопки Ольвії почалися із середини XIX ст., а систематичні з 1901 року.

Сучасний етап дослідження силами експедиції Інституту археології почався в 1972 році.

Роки розкопок: 1972-2009

Експедиція: Ольвійська археологічна експедиція ІА НАН України

Керівники розкопок: С. Д. Крижицький, Н. А. Лейпунська, А. С. Русяєва, В. В. Крапівіна,
С. Б. Буйських, А. В. Буйських

Період, культура, датування: Античність, перша половина VI ст. до н. е. – III ст. н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов, О. В. Маркова

Джерела: Журавлев О. П. 1975. Домашние овцы и козы эллинистического периода Ольвии. *Некоторые вопросы экологии и морфологии животных*. Киев: Наукова думка. С. 22-24.

Журавлев О. П. 1981. Остеологические исследования Ольвии в 1972-1979 гг. *Актуальные проблемы археологических исследований в Украине. Тезисы докладов республиканской конференции молодых ученых*. С. 83-84.

Журавлев О. П. 1983. Животноводство, охота и ландшафтные особенности античного Ольвийского государства (по костным остаткам). *Морфологические особенности позвоночных животных Украины*. Киев: Наукова думка. С. 38-45.

Журавлев О. П. 1985. Животноводство Ольвии в первые века нашей эры. *Проблемы исследования Ольвии. Тезисы докладов семинара. Парутино, сентябрь 1985*. Парутино. С. 28.

Журавлев О. П. 1986. *Определение остеологического материала*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/5. 11 с.

Журавлев О. П. 1994. Особенности животноводства Ольвийского государства. *Ольвия-200. Тезисы докладов международной конференции, посвященной двухсотлетию археологического открытия Ольвии. 5-9 сентября 1994 г.* Николаев. С. 46-47.

Журавлев О. П. 1996. История археозоологических исследований в Ольвии. *Мир Ольвии. Памятник исследователю и исследование памятника*. Киев. С. 119-121.

- Журавлев О. П. 1997. Животноводство и охота у античного и скифского населения Украины во второй половине I тыс. до н. э. *Никоний и античный мир Северного Причерноморья*. Одесса: Ветаком. С. 132- 135.
- Журавлев О. П. 2009. Животноводство и охота в Ольвийском государстве (заметки археозоолога). *Ольвийские древности*. Киев: КОРВИН ПРЕСС. С. 258-267.
- Журавльов О. П. 1980. Дрібна рогата худоба елліністичного періоду Ольвії. *Археологія*, 34. С. 92-101.
- Журавльов О. П. 1983. Кісткові рештки ссавців в Ольвії та на Березані (дослідження 1972-1976 рр.). *Археологія*, 42. С. 80-84.
- Журавльов О. П. 1992. Дрібна рогата худоба Ольвії. *Стародавнє виробництво на території України*. Київ: Наукова думка. С. 154-179.
- Журавльов О. П. 2000. Мисливство і тваринництво античної Ольвійської держави. *Пульсар*, 4. С. 20-28.
- Журавльов О. П. 2001. Археологічні дослідження в Ольвії. *Чумацький шлях*, 3. С. 27-28.
- Журавльов О. П. 2002. З історії археозоологічних досліджень Ольвії. *Археологія*, 1. С. 127- 131.
- Журавльов О. П. 2003. Свійський кінь в Ольвії. *Археологія*, 4. С. 87-103.
- Журавльов О. П. Ієвлєв М. М. 2020. *Тваринництво, мисливство та природнє середовище Ольвійської держави в архаїчні часи*. Київ: Видавництво Олега Філюка. 286 с.
- Журавльов О. П., Маркова О. В. 1995. Остеологічні матеріали з культових комплексів Ольвії. *Археологія*, 2. С. 72-79.
- Крапивина В. В. 1980. *Отчет о раскопках в Ольвии - участка Р-19 в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/27а. 44 с.
- Крапивина В. В. 1981. *Отчет о раскопках участка Р-19 в 1981 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/176. 27 с.
- Крапивина В. В. 1982. *Отчет Ольвийской экспедиции 1982 г. Участок Р-25.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/236. 32 с.
- Крапивина В. В. 1983. *Участок Р-25.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/31а. 41 с.
- Крапивина В. В. 1985. *Отчет о раскопках на участке Р-25.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/25в.
- Крапивина В. В., Назаров В. В. 1988. *Отчет о раскопках на участке Р- 25 в Ольвии в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/7а. 70 с.
- Крыжицкий С. Д. 1981. *Материалы про работу Ольвийской экспедиции в 1981 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/17. 3 с.
- Крыжицкий С. Д. 1972. *Общие задачи и итоги Ольвийской экспедиции.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1972/26.
- Крыжицкий С. Д. 1975. *Отчет Ольвийской экспедиции о работах в 1975 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/21. 3 с.
- Крыжицкий С. Д. 1976. *Отчет Ольвийской экспедиции.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1976/1. 14 с.
- Крыжицкий С. Д. 1978. *Отчет Ольвийской экспедиции за 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/24. 6 с.
- Крыжицкий С. Д. 1980. *Отчет о работе Ольвийской экспедиции в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/27. 2 с.
- Крыжицкий С. Д. 1982. *Отчет о работах Ольвийской экспедиции в 1982 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/23. 5 с.

- Крыжицкий С. Д. 1984. *Отчет Ольвийской экспедиции ИА АН УССР о работах в 1984 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/29. 160 с.
- Крыжицкий С. Д. 1986. *Отчет о раскопках в Ольвии в 1986 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/5. 5 с.
- Крыжицкий С. Д. 1987. *К отчету о работах Ольвийской экспедиции в 1987 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/8. 5 с.
- Крыжицкий С. Д., Буйских С. Б., Бураков А. В., Диамант Э. И., Лейпунская Н. А., Мазарати С. Н., Отрешко В. М., Охотников С. Б., Русяева А. С. 1973. *Отчет о работе Ольвийской экспедиции в 1973 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1973/13. 158 с.
- Крыжицкий С. Д., Бураков А. В., Буйских С. Б., Лейпунская Н. А., Мазарати С. Н., Русяева А. С., Отрешко В. М. 1974. *Отчет Ольвийской экспедиции за 1974 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/26. 168 с.
- Крыжицкий С. Д., Крапивина В. В., Кудренко А. И., Лейпунская Н. А., Мазарати С. Н., Рубан В. В., Шилик К. К. 1977. *Отчет Ольвийской экспедиции о работах в 1977 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/1. 120 с.
- Крыжицкий С. Д., Назарчук В. П. 1985. *Отчет о раскопках на участке Т-2.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/25а. 15 с.
- Лейпунская Н. А. 1980. *Отчет на участке «Западные ворота» в Ольвии в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/27б. 27 с.
- Лейпунская Н. А. 1981. *Отчет о раскопках участка «Западные ворота» в 1981 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/17в. 26 с.
- Лейпунская Н. А., Диатропов П. Д. 1988. *Отчет о работе на участке НГС в Ольвии в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/7б. 56 с.
- Мазарати С. Н. 1981. *Отчет о раскопках на участке «Северо-запад» в 1981 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/17г. 13 с.
- Русяева А. С. 1981. *Отчет о раскопках в Ольвии на участке АГД в 1981 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/17а. 20 с.
- Русяева А. С. 1982. *Отчет о раскопках в Ольвии на участке АГД.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/23г. 20 с.
- Русяева А. С., Ганжа А. И., Диатропов П. Д. 1985. *Отчет о раскопках на участке АГД.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/25а. 27 с.

Інвентарний номер, шифр Ольвія			
Загальна кількість кісток			5737
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	187	942	1129
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	224	1443	1667
Вівця <i>Ovis aries</i>	92	356	448
Коза <i>Capra hircus</i>	265	179	444
Кінь <i>Equus caballus</i>	140	146	286
Осел <i>Equus africanus asinus</i>	2	16	18
Свиня <i>Sus domestica</i>	9	29	38

Собака <i>Canis familiaris</i>	453	759	1212
Кіт <i>Felis catus</i>	5	9	14
Тур <i>Bos primigenius</i>	1	2	3
Лось <i>Alces alces</i>	2	7	9
Олень <i>Cervus elaphus</i>	13	58	71
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	2	0	2
Сайгак <i>Saiga tatarica</i>	35	42	77
Кабан <i>Sus scrofa</i>	15	61	76
Вовк <i>Canis lupus</i>	2	0	2
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	5	15	20
Тхір <i>Putorius putorius</i>	1	0	1
Ласка <i>Mustela nivalis</i>	2	0	2
Мустелові <i>Mustelidae</i>	1	0	1
Бобер <i>Castor fiber</i>	2	5	7
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	14	14
Невизначена			196

ПЕТУХІВКА-II

Розташування: с. Дмитрівка,
Миколаївський (тоді – Очаківський)
район, Миколаївська область

Петухівка-II – городище, розташоване в околицях Ольвії на правому високому березі Дніпро-Бузького лиману за 2 км від села в північно-західному напрямку. Пункт відноситься до четвертого періоду аграрних поселень. Поселення існувало в період від середини I ст. до н. е. по середину III ст. н. е. Виникло при відновленні Ольвії після гетського розгрому і загинуло під час готської навали. Городище було оточене ровом і валом та стіною на ньому. Пам'ятка зафіксована в середині XIX ст. Назву отримала за хутором, якого уже нема. Вперше розкопки на ній проведено в 1924 році. Пізніше її досліджували в 1940, 1949 і 1950 роках. Відновлено розкопки в 1973 році.

Рік розкопок: 1975

Експедиція: Периферійний загін Ольвійської археологічної експедиції ІА АН УРСР

Керівник розкопок: А. В. Бураков

Період, культура, датування: Античність, Римський час

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Бураков А. В. 1975. *Отчет о раскопках городища Петуховка II в 1975 году.*

Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/21с. 21 с.

Інвентарний номер, шифр Петухівка-II-75 Римський час			
Загальна кількість кісток			27
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Вівця <i>Ovis aries</i>	4*	5	9
Коза <i>Capra hircus</i>	6*	4	10
Свиня <i>Sus domestica</i>	2*	6	8

СТАРА БОГДАНІВКА-II

Розташування: с. Стара Богданівка, Миколаївський район, Миколаївська область

Пам'ятка розташована на відстані 14,5 км на північ від Ольвії на правому березі Бузького лиману. Поселення відноситься до околиць Ольвії. У сезоні 1983 року, який був 8 польовим сезоном дослідження, розкопки проводилися на двох ділянках. Отримані матеріали датуються періодом архайки.

Рік розкопок: 1983

Експедиція: Нижньобузька антична експедиція

Керівник розкопок: К. К. Марченко

Період, культура, датування: Античність, архайка.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Марченко К. К. 1983. *Отчет о работе Нижнебузской античной экспедиции ЛОИА АН СССР в 1983 г. (поселение Старая Богдановка)*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/149. 12 с.

Інвентарний номер, шифр Стара Богданівка-II 1983			
Загальна кількість кісток			27
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	9	9
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	5	1	6
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	7	7
Собака <i>Canis familiaris</i>	1*	1	2
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	0	1	1
Невизначені			2

ЧОРНОМОРКА-II

Розташування: с. Чорноморка,
Миколаївський (тоді – Очаківський) район,
Миколаївська область

Пам'ятка розташовується на лівому березі Березанського лиману за 2 км від села. А. С. Русяєва відкрила поселення в 1965 році і провела шурфування для встановлення його меж. За даними розкопок 1973 року пункт виник в третій чверті VI ст. до н. е. і припинив існувати на початку V ст. до н. е. У 1974 році знахідки показали, що поселення продовжувало існувати в другій половині IV ст. до н. е. Матеріали цього часу траплялися і під час розкопок у 1975 році.

Роки розкопок: 1973, 1974, 1975

Експедиція: Периферійний загін Ольвійської археологічної експедиції ІА АН УРСР

Керівник розкопок: В. М. Отрешко

Період, культура, датування: Античність, VI-IV ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Журавлев О. П. 1981. Фауна поселения Черноморка-II (на материалах костных остатков). *Использование методов естественных наук в археологии*. Киев: Наукова думка. С. 130-161.

Крыжицкий С. Д., Буйских С. Б., Бураков А. В., Диамант Э. И., Лейпунская Н. А., Мазарати С. Н., Отрешко В. М., Охотников С. Б., Русяева А. С. 1973. *Отчет о работе Ольвийской экспедиции в 1973 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1973/13. 158 с.

Крыжицкий С. Д., Бураков А. В., Буйских С. Б., Лейпунская Н. А., Мазарати С. Н., Русяева А. С., Отрешко В. М. 1974. *Отчет Ольвийской экспедиции за 1974 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/26. 168 с.

Отрешко В. М. 1975. *Отчет о раскопках поселения Большая Черноморка II в 1975 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/21и. 11 с.

Інвентарний номер, шифр Чорноморка-73			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	4	4

Інвентарний номер, шифр Чорноморка II-73-74-75 VI ст. до н. е. архайка			
Загальна кількість кісток			6
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	5	6

Інвентарний номер, шифр Чорноморка II-73-75 IV-V-VI ст. до н. е.			
Загальна кількість кісток			44
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	11	22	33
? Свиня <i>Sus domestica</i>	0	5	5
Собака <i>Canis familiaris</i>	6*		6

ЧОРТУВАТЕ-VII

Розташування: с. Прибузьке,
Миколаївський (тоді – Очаківський)
район, Миколаївська область

Пам'ятку виявлено Ольвійською експедицією в 1978 році. Поселення розташоване на правому березі Бузького лиману за 9 км у північно-східному напрямку від Ольвії. У 1981 році на пам'ятці відкрито архаїчну землянку і кілька господарчих ям. Матеріали датовані кінцем VI – першою третиною V ст. до н. е. Визначення кісток тварин провели О.

П. Журавльов разом із Л. В. Ганченком, додаток до звіту з яких зберігається в архів. Серед матеріалів виявлено кістки корови, дрібної рогатої худоби, свині, коня, а також осетрових риб. Всього визначено 433 фрагменти. У фондах зберігається єдина кістка дрібної рогатої худоби.

На пам'ятці в 1983 році відкрито кілька шарів – пізня архаїка: кінець VI – перша чверть V ст. до н. е.; і класика: середина V – третя чверть IV ст. до н. е. Кістки з обох шарів визначали О. П. Журавльов, Н. А. Логвиненко і В. І. Яковенко. У 1984 році виявлено ті самі нашарування, що й у попередній рік. Визначення матеріалів проводив О. П. Журавльов. Знахідки з архаїчних шарів, розкопані в 1984 році, зберігаються окремо.

Роки розкопок: 1981, 1983, 1984

Експедиція: Периферійний загін Ольвійської археологічної експедиції ІА АН УРСР

Керівники розкопок: В. В. Рубан (лише 1981 року), С. Б. Буйських

Період, культура, датування: Античність, кінець VI ст. до н. е. – третя чверть IV ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Буйських С. Б. 1983. *Отчет о раскопках поселения Чертоватое-VII в 1983 г.*

Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/31д. 32 с.

Буйських С. Б. 1984. *Отчет о работах Приморского отряда Периферийной экспедиции.*

Раскопки поселений Чертоватое VII. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/29в. 70+10+37 с.

Інвентарний номер, шифр Чортувате-VII 1981			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр Чортувате-VII 1983-1984			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	4	4

Інвентарний номер, шифр Чортувате-VII, Архаїка 1984			
Загальна кількість кісток			199
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	5	48	53
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	6	16	22
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	15	15
Собака <i>Canis familiaris</i>	60*	49	109

ЩУЦЬКЕ-I

Розташування: с. Щуцьке,
Вознесенський (тоді – Доманівський)
район, Миколаївська область

Пам'ятка розташована в долині річки
Бакшали поруч із Прибузьким
водосховищем. Поселень з назвою
Щуцьке виявлено кілька, Щуцьке-I
належить до періоду пізньої бронзи –
ранніх сабатинівських комплексів.
Пункт почали досліджувати в
1987 році. Відновили розкопки
1992 року.

Роки розкопок: 1993, 1998

Експедиція: Щуцький загін Миколаївської експедиції ІА НАН України

Керівник розкопок: В. М. Фоменко

Період, культура, датування: Сабатинівська культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Журавлев О. П. 2003. Археозоологические исследования поселений
Сабатиновской культуры Виноградный Сад и Щуцкое-I. *Археологічні відкриття в Україні*
2001-2002 рр. Київ: Інститут археології НАН України. С. 283-287.

Фоменко В. Н., Елисеев В. Ф., Шевченко Н. Г. 1993. *Отчет об исследовании Щуцкого отряда Николаевской экспедиции в зоне водохранилищ Южноукраинской АЭС в 1992-1993 гг.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1993/21. 67 с.

Фоменко В. Н., Шевченко Н. П., Елисеев В. Ф. 1998. *Отчет о работе Николаевской экспедиции за 1998 год.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1998/126.

Інвентарний номер, шифр Щуцьке-I-93			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр Щуцьке-I 98			
Загальна кількість кісток			12
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2	4	6
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	4	4
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	1	1
Невизначені			1

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ

ВИШНЕВЕ

Розташування: с. Вишневе, Білгород-Дністровський (тоді – Татарбунарський) район, Одеська область

Рік розкопок: 1978

Експедиція: Дунай-Дністровська новобудовна археологічна експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: Л. В. Субботін

Період, культура, датування: Катакомбна культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Субботін Л. В., Дворянинов С. А. 1978. *Отчет о работе Дунай-Днестровской новостроечной экспедиции ИА АН УССР 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/14. 89 с.

Курган № 17 поховання 40

Курган заввишки 1,8 м, діаметр – 50 м. У кургані знайдено 55 поховань. Поховання 40, датоване катакомбною культурою, містило рештки двох людей – частково зруйнований кістяк без черепа і частини ще одного посткраніального скелету. Поруч із кістяком людини ліворуч виявлено скупчення кісток тварини без черепа. Ймовірно, саме останні зберігаються у фондах.

Інвентарний номер, шифр Вишневе, к. 17 п. 40			
Загальна кількість кісток			11
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	11	11

Курган № 18 поховання 9

Курган, заввишки 0,8 м і діаметром 40 м розміщувався на схід від озера Сасик неподалік від попереднього. У ньому виявлено 10 поховань різного часу – від ямної культури до середньовічних кочовиків. Одне із них – № 9 датувалося катакомбною культурою. Рештки крупної тварини, ймовірно, саме ті, які зберігаються у фондах, виявлено в ногах кістяка людини.

Інвентарний номер, шифр Вишневе, к. 18 п. 9			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	0	1

КОЧКУВАТЕ

Розташування: с. Кочкувате, Білгород-Дністровський (тоді – Татарбунарський) район, Одеська область

Експедиція: Дунай-Дністровська новобудовна археологічна експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: Л. В. Субботін

Джерела: Субботин Л. В., Дворянинов С. А. 1978. *Отчет о работе Дунай-Днестровской новостроечной экспедиции ИА АН УССР 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/14. 89 с.

Субботин Л. В., Дворянинов С. А. 1979. *Отчет о работе Дунай-Днестровской новостроечной экспедиции в 1979 году.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/2. 48 с.

Субботин Л. В., Дворянинов С. А. 1980. *Отчет о работе Дунай-Днестровской новостроечной экспедиции в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/2. 70 с.

Курган № 28 Поховання 1

Курган заввишки 1,1 м і діаметром 34 м розташовувався неподалік від озера Будури, яке впадає в причорноморське озеро Шагани. У ньому виявлено 13 поховань, одне з яких – 1 датується XIII-XIV ст. За головою похованої людини зафіксовано щелепу коня, біля ніг – частини відрубаних кінцівок коня.

Рік розкопок: 1978

Період, культура, датування: Кочовики, XIII-XIV ст.

Інвентарний номер, шифр Кочкувате, Курган № 28 Поховання 1			
Загальна кількість кісток			5
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	1	1
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	4	4

Курган № 42 Поховання 1

Висота кургану 0,5 м, діаметр – 20 м. У кургані виявлено 3 поховання. Поховання 1 було білозерського часу, центральним у кургані. У звіті заявлено про знахідки дрібних кісток тварин.

Рік розкопок: 1979

Період, культура, датування: білозерська культура

Інвентарний номер, шифр Кочкувате, Курган № 42 Поховання 1			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	4	4

Курган № 44 Поховання 1

Курган розораний, заввишки 0,2 м і діаметром 15 м. У ньому зафіксовано одне поховання, датоване білозерським часом. За спиною похованого розчищена чаша, в середині якої виявлено добре збережений череп дрібної тварини, як зазначено у звіті – ласки. Саме він і зберігається в біоархеологічних фондах.

Рік розкопок: 1979

Період, культура, датування: білозерська культура

Інвентарний номер, шифр Кочкувате, Курган № 44 Поховання 1			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Ласка <i>Mustela nivalis</i>	1*	0	1

Курган № 50 Поховання 1

Курган був повністю розораним, пляма від його насипу мала діаметр 20 м. У кургані виявлено 3 поховання, всі вони основні, білозерського часу. Поховання 1 – основне, парне. Перед обличчям похованого стояв горщик, біля якого лежали дві кістки тварин.

Рік розкопок: 1979

Період, культура, датування: білозерська культура

Інвентарний номер, шифр Кочкувате, Курган № 50 Поховання 1			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	2	2

Курган № 5 Поховання 1

Висота кургану 0,6 м, діаметр – 20,5 м. У кургані знайдено 3 поховання – 2 середньовічних і 1 – пізньобронзове. Поховання 1 було середньовічним. Зліва від черепа похованого лежав череп коня.

Рік розкопок: 1980

Період, культура, датування: Середньовіччя

Інвентарний номер, шифр Кочкувате, Курган № 5 Поховання 1			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	2*	0	2

Курган № 5 Поховання 3

Поховання 3 було основним, датувалося пізньою бронзою. У придонній частині поховальної ями знайдено кістку тварини.

Рік розкопок: 1980

Період, культура, датування: пізня бронза

Інвентарний номер, шифр Кочкувате, Курган № 5 Поховання 3			
Загальна кількість кісток			1
Вид			Разом
Невизначені			1

Курган № 48 Поховання 4

Курган заввишки 0,5 м, діаметр – 33 м. У кургані виявлено 4 поховання, усі скіфського часу. У похованні 4 не виявлено людських кісток, ймовірно, це кенотаф або культова яма. На дні ями знайдено трубчасту і дві таранні кістки тварини.

Рік розкопок: 1980

Період, культура, датування: скіфи

Інвентарний номер, шифр Кочкувате, Курган № 48 Поховання 4			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	1	1

Курган № 54 Поховання 6

Курган розміщувався на плато лівого берега балки Магала. Висота – 0,6 м, діаметр – 20 м. У кургані знайдено 10 поховань, основне – ямного часу. Впускні датуються аж до середньовічної доби. Поховання 6 – найпізніше, де біля ніг небіжчика знайдено кістки тварин.

Рік розкопок: 1980

Період, культура, датування: середньовіччя

Інвентарний номер, шифр Кочкувате, Курган № 54 Поховання 6			
Загальна кількість кісток			9
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	0	9	9

НОВОСЕЛИЦЯ

Розташування: с. Новоселиця, Білгород-Дністровський (тоді – Татарбунарський) район, Одеська область

Курган № 19

Курган заввишки 2,1 м і діаметром 54 м.

У кургані виявлено 32 поховання.

Експедиція: Дунай-Дністровська новобудовна археологічна експедиція ІА АН УРСР

Рік розкопок: 1978

Керівник розкопок: Л. В. Субботін

Період, культура, датування: ямна культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Субботин Л. В., Дворянинов С. А.

1978. *Отчет о работе Дунай-Днестровской*

новостроечной экспедиции ИА АН УССР

1978 г. Науковий архів Інституту археології

НАН України, 1978/14. 89 с.

Курган № 19 поховання 10

Поховання 10 належало до ямної культури. У характеристиці в звіті не зазначено про кістки тварин.

Інвентарний номер, шифр Новоселиця, к. 19 п. 10			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

Курган № 19 поховання 19

Поховання ямної культури. В описі зазначено про знахідку фрагмента рогу оленя, проте у фондах зберігається невизначена кістка посткраніального скелету.

Інвентарний номер, шифр Новоселиця, к. 19 п. 19	
Загальна кількість кісток	1
Вид	Разом
Невизначені	1

ТИРА

Розташування: м. Білгород-Дністровський, Білгород-Дністровський район, Одеська область

Місто розташоване на правому березі Дністровського лиману в межах сучасного міста Білгород-Дністровський. Воно споруджене в античний час, засноване вихідцями з Мілету наприкінці VI – на початку V ст. до н. е., найраніші знайдені об'єкти – кінця V – початку IV ст. до н. е. Матеріали, які зберігаються у фондах, датовані римським часом.

Рік розкопок: 1979

Експедиція: Білгород-Тирська експедиція Одеського археологічного музею і Тирський загін ІА АН УРСР

Керівник розкопок: І. Б. Клейман

Період, культура, датування: Античність, римський час

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Клейман І. Б. 1979. *Отчет о раскопках античной Тиры и средневекового Белгорода Белгород-Тирской экспедицией Одесского археологического музея и Тирским отрядом ИА АН УССР в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/91. 84 с.

Інвентарний номер, шифр Тіра-79 Римський шар			
Загальна кількість кісток			5
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2	0	2
Сайгак <i>Saiga tatarica</i>	1	0	1
Невизначені			2

ТРАПІВКА

Розташування: с. Трапівка, Білгород-Дністровський (тоді – Татарбунарський) район, Одеська область

Курган № 1 поховання 17

Курган заввишки 2,2 м і діаметром 38 м розташовувався біля гирла річки Сарати. У ньому виявлено поховання від ямної культури до часу середньовіччя. Поховання 17 датується періодом бронзи. За черепом знайдено кістку тварини, ймовірно, саме вона зберігається у фондах.

Рік розкопок: 1977

Експедиція: Дунай-Дністровська новобудовна археологічна експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: Л. В. Субботін, С. А. Дворянінов

Період, культура, датування: Бронзова доба

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Субботин Л. В. 1977. *Отчет о раскопках курганов Дунай-Днестровской новостроечной археологической экспедиции в 1977 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/131. 65 с.

Інвентарний номер, шифр Трапівка, к.1 п.17			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1

ХОЛМСЬКЕ

Розташування: с. Холмське, Болградський (тоді – Арцизький) район, Одеська область

Курган № 4

Курганна група розташовувалася на плато лівого берега річки Ташлик біля впадіння в озеро Китай. У курганах, які входили до її складу, виявлено різночасові поховання – пізньоямні, середньої бронзи, ранньозалізні. Один із них – № 4 – заввишки 0,3 м і діаметром 15 м, хронологія якого у звіті не вказана, не містив поховань, на думку дослідників міг бути жертвним місцем. У ході його вивчення знайдено скупчення кісток кінцівок крупної тварини кількістю 16 екземплярів. У Фондах зберігається 8 кісток корови, тому, ймовірно, це частина з описаних у звіті.

Рік розкопок: 1978

Експедиція: Ізмаїльська новобудовна експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: О. В. Гудкова

Період, культура, датування: —

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Гудкова А. В., Алексеева И. Л., Тощев Г. Н., Фокеев М. М., Черняков И. Т. 1978. *Отчет Измаильской новостроечной экспедиции*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/15. 139 с.

Інвентарний номер, шифр Холмське, курган 1 поховання 1			
Загальна кількість кісток			8
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	8	8

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

БІЛЬСЬК, УРОЧИЩЕ ЦАРИНА

Розташування: с. Більськ, Полтавський (тоді – Котелевський) район, Полтавська область

Городище скіфського часу, найбільше укріплене городище цього періоду в Східній Європі. В урочищі Царина за сезон 2003 року було розкопано два зольники: № 1 і № 3. Матеріали з першого датуються VI-V ст. до н. е., наступного – V ст. до н. е. У складі останнього розташований жертovníк № 3, хронологію якого

дослідники віднесли до початку V ст. до н. е. У звіті фігурують визначення лише із зольника № 3, звідки походило 2634 фрагменти кісток тварин. З них уціліла лише незначна частина. Деякі фрагменти визначив і зберіг О. П. Журавльов, частину в 2022 році на опрацювання М. В. Кублію передав Ю. В. Болтрик.

Рік розкопок: 2003

Експедиція: Українсько-Німецька археологічна експедиція

Керівники розкопок: Є. В. Черненко, Р. Ролле, В. Герц

Період, культура, датування: Скіфи, VI-Vст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов, М. В. Кублій

Джерела: Журавлев О. П. 2004. Остеологические материалы из зольников в урочище Царина скифского городища у с. Бельск. В: Черненко Е. В., Ролле Р. А., Скорый С. А., Махортых С. В., Герц В. Ю., Белозер В. П. *Исследования совместной украинско-немецкой археологической экспедиции у с. Бельск Котелевского района Полтавской области в 2003 году*. Киев: Институт археологии НАН Украины, Немецкое научно-исследовательское общество (DFG). С. 81-85.

Черненко Е. В., Ролле Р., Герц В., Скорый С., Махортых С., Белозер В. 2003. *Отчет о работах совместной Украинско-немецкой археологической экспедиции у с. Бельск Котелевского р-на Полтавской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2003/65.

Інвентарний номер, шифр Більськ, ур. Царина 2003			
Загальна кількість кісток			79
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	18	19
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	10*	6	16
Кінь <i>Equus caballus</i>	11*	17	28
Свиня <i>Sus domestica</i>	2*	2	4
Собака <i>Canis familiaris</i>	5	6	11
Невизначені			1

Інвентарний номер, шифр Більськ, ур. Царина Зольник 1 2003			
Загальна кількість кісток			46
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Собака <i>Canis familiaris</i>	4*	42	46

ГЛИНСЬК

Розташування: с. Глинське, Полтавський (тоді – Зінківський) район, Полтавська область

Глинське городище розміщується на правому березі річки Ворскла (Пуголов, Володарець-Урбанович 2018, с. 187-189). Розташування його поруч із Посульською лінією оборони, яка маркувала лівобережний кордон Русі, на думку дослідників, зумовлювало до контактів із кочовиками. Саме це проявилось

наявністю на пам'ятці степових порід тварин. Отриманий впродовж розкопок Подолу в 2014-2015 роках кістковий матеріал датується кінцем XIII – XIV ст.

Роки розкопок: 2014-2015

Експедиція: Археологічна експедиція Інституту керамології

Керівник розкопок: Ю. О. Пуголов

Період, культура, датування: Монгольсько-литовський період, кінець XIII – XIV ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Пуголов Ю. О., Володарець-Урбанович Я. В. 2018. Дослідження Глинського археологічного комплексу. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 187-189.

Пуголов Ю. О. 2014. *Звіт про роботи на Глинському археологічному комплексі поблизу с. Глинське Зінківського р-ну Полтавської області в 2014 році*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 2014/50. 68 с.

Інвентарний номер, шифр Глинськ 2014-2015	
Загальна кількість кісток	295
Вид	Кількість кісток кожного виду
Корова <i>Bos taurus</i>	55
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	40
Свиня <i>Sus domestica</i>	39
Кінь <i>Equus caballus</i>	3
Собака <i>Canis familiaris</i>	32
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	2
Заєць <i>Lepus sp.</i>	1
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	4
Рись <i>Lynx lynx</i>	1
Невизначені	103

МАНЖЕЛІЯ

Розташування: с. Манжелія,
Кременчуцький (тоді – Глобинський)
район, Полтавська область

Городище Манжелія розташовується на правому високому березі річки Псел поруч з місцем впадіння річки Манжелійки. Воно створене в XI-XII ст., верхній горизонт датується козацьким часом XVII-XVIII ст. Руське поселення розміщувалося вже за Посульською лінією оборони, тому неодноразово піддавалося набігам кочовиків. Частина об'єктів, з яких визначався кістковий матеріал, якраз і походить зі спаленого житла, яке, на думку дослідників, було раптово залишене внаслідок пожежі (Шерстюк 2018, с. 206).

Рік розкопок: 2015

Експедиція: Манжеліївська експедиція Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації

Керівник розкопок: В. В. Шерстюк

Період, культура, датування: Русь, середина – друга половина XI ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Шерстюк В. В. 2018. Розкопки на території Манжеліївського городища на Полтавщині. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 205-207.

Інвентарний номер, шифр Манжелія 2015	
Загальна кількість кісток	230
Вид	Кількість кісток кожного виду
Корова <i>Bos taurus</i>	78
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	30
Свиня <i>Sus domestica</i>	12
Кінь <i>Equus caballus</i>	5
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1
Невизначені	104

ПЕРЕЩЕПИНСЬКИЙ МОГИЛЬНИК

Розташування: с. Більськ, Полтавський (тоді – Котелевський) район, Полтавська область

Курган № 18 Поховання 1

Насип кургану розорювався, його висота перед дослідженнями становила 0,9 м і діаметр 16-17 м. У кургані було одне поховання скіфського часу, пограбоване в давнину. У камері поховання знайдено фрагменти черепа і кістки кінцівок корови.

Рік розкопок: 1999

Експедиція: Українсько-Німецька археологічна експедиція

Керівники розкопок: В. Ю. Мурзін, Р. Ролле

Період, культура, датування: Скіфи

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Мурзин В. Ю., Ролле Р., Херц В., Скорый С. Н., Махортых С. В., Белозор В. П. 1999. *Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 1999 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1999/88.

Інвентарний номер, шифр УНБ-99 с. Більськ Перещепинський могильник к. 18 п. 1			
Загальна кількість кісток			43
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i> (одна молода особина)	6*	37	43

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСТЬ

ДОРОГОБУЖ

Розташування: с. Дорогобуж, Рівненський (тоді – Гощанський) район, Рівненська область

Пам'ятка презентує літописне давньоруське місто Дорогобуж. Під час розкопок на його території виявлено горизонти X – початку XII ст, XII-XIII ст. і XVI-XVIII ст. На окремих ділянках під останнім фіксується шар XIV-XV ст. У фондах зберігається матеріал, датований згідно з біркою, XII ст.

Роки розкопок: 1984-1991

Експедиція: Археологічна експедиція Рівненського краєзнавчого музею

Керівник розкопок: Б. А. Прищеп

Період, культура, датування: Русь, XII ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Прищеп Б. А. 1984. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/171. 37 с.

Прищеп Б. А. 1985. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенской обл. краеведческого музея в 1985 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/47. 39 с.

Прищеп Б. А. 1986. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/37. 18 с.

Прищеп Б. А. 1988. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/216. 36 с.

Прищеп Б. А. 1989. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея в 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/173. 24 с.

Прищеп Б. А. 1990. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/219.

Прищеп Б. А. 1991. *Звіт про роботу археологічної експедиції Рівненського краєзнавчого музею у 1991 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/82. 31 с.

Інвентарний номер, шифр Дорогобуж 1984-1991			
Загальна кількість кісток			62
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	11	0	11
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	3*	3	6
Свиня <i>Sus domestica</i>	6*	4	10
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	0	1

Собака <i>Canis familiaris</i>	9*	0	9
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	1*	0	1
Видра <i>Lutra lutra</i> /Борсук <i>Meles meles</i>	1*	1	2
Лось <i>Alces alces</i>	2*	2	4
Олень <i>Cervus elaphus</i>	5*	2	7
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	3*	2	5
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1*	1	2
Ведмідь <i>Ursus arctos</i>	2*	0	2
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	2	2

Інвентарний номер, шифр Дорогобуж 1988			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	4*	0	4

ПЕРЕСОПНИЦЯ

Розташування: м. Пересопниця, Рівненський район, Рівненська область

Городище Пересопниця презентує один із найважливіших центрів Волині в XII – першій половині XIII ст. (Прищепя 2012, с. 61). Воно складається з дитинця, окольного міста та інших структурних складових, які займали навколишні урочища. У районі урочища Пастівник у 2016 році проведено розкопки експедицією під керівництвом Б. А. Прищепи. Розкриті в розкопі об'єкти датуються періодом X – першої половини XIII ст. (Прищепя, Войтюк, Чекурков 2018).

Рік розкопок: 2016

Експедиція: Експедиція Рівненського обласного краєзнавчого музею і Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету

Керівник розкопок: Б. А. Прищепя

Період, культура, датування: Русь, X – перша половина XIII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Прищепя Б. 2012. Археологічні дослідження садиб епохи Київської Русі на посаді княжої Пересопниці. *Волино-Подільські археологічні студії*, 3. С. 61-75.

Прищепя Б. А., Войтюк О. П., Чекурков В. С. 2016. *Звіт про археологічні роботи в селі Пересопниця Рівненської області*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 2016/75. 156 с.

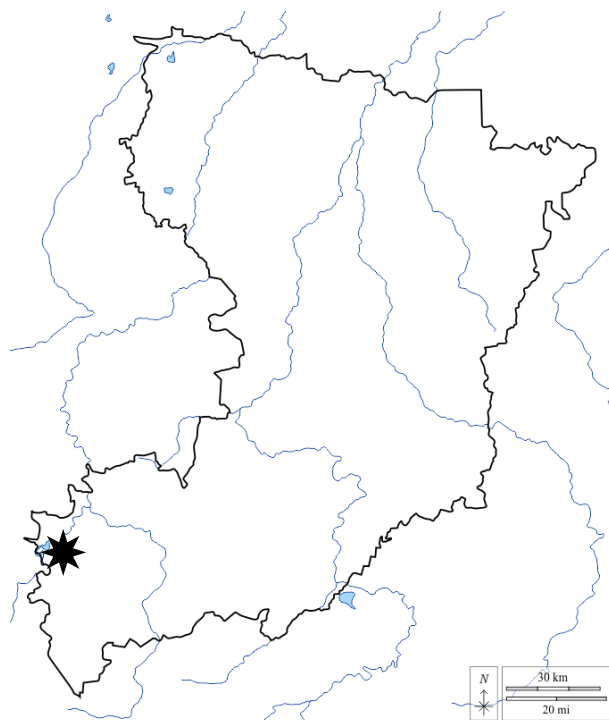
Прищепя Б. А., Войтюк, О. П., Чекурков В. С. 2018. Розкопки в урочищі Пастівник у Пересопниці. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 223-226.

Інвентарний номер, шифр Пересопниця 2016	
Загальна кількість кісток	415
Вид	Кількість кісток кожного виду
Корова <i>Bos taurus</i>	92
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	65
Свиня <i>Sus domestica</i>	44
Кінь <i>Equus caballus</i>	40
Осел <i>Equus africanus asinus</i>	3
Собака <i>Canis familiaris</i>	9
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1
Невизначені	161

ХРІННИКИ, УР. ШАНКІВ ЯР

Розташування: с. Хрінники, Дубенський (тоді – Демидівський) район, Рівненська область

Поселення Хрінники багатошарове, на його площі виявлено об'єкти ранньозалізного часу, поморської, зубрицької, вельбарської, лука-райковецької культур, а також періоду Київської Русі. Культуриний шар, досліджуваний у 1997 році, має потужність від 0,6 до 1 м. Розкопки на пункті розпочалися в 1993 році і продовжувалися, згідно зі звітами, до 2009 року. 1997 року марковано п'ятий сезон досліджень пам'ятки. У більшості об'єктів знайдено кістки тварин. Матеріали, які зберігаються у фондах, не марковані до об'єктів, відповідно, для них неможливо встановити час.

Рік розкопок: 1997

Експедиція: Волинська рятівна археологічна експедиція ІА НАН України

Керівник розкопок: Д. Н. Козак

Період, культура, датування: Різночасові

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Козак Д. Н. 1997. *Науковий звіт про дослідження багатошарового поселення біля с. Хрінники на Рівненищині у 1997 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1997/72.

Інвентарний номер, шифр Хрінники, Шанків Яр 1997			
Загальна кількість кісток			64
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	8	27	35
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	3*	5	8
Свиня <i>Sus domestica</i>	12*	5	17
Собака <i>Canis familiaris</i>	1*	0	1
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1 (ріг з обробкою)	0	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	1	1
Крупний котячий	1*	0	1

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

БАСІВСЬКЕ ГОРОДИЩЕ

Розташування: с. Басівка, Роменський район,
Сумська область

Басівське городище – головна поселенська пам'ятка скіфського періоду в Посуллі. Дослідження проводилися в 2020-2022 роках, перший рік – розвідкові роботи, далі – стаціонарні роботи. Найбільше матеріалу отримано з центральної частини західного схилу – «Башти», яку називають «Поселення 3». Також дослідження здійснювалися в урочищах Кругляк і Галаманжине.

Рік розкопок: 2022

Експедиція: Експедиція з дослідження Басівського городища ДП «НДЦ «ОАСУ»»

Керівник розкопок: А. А. Корж

Період, культура, датування: Скіфи

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Корж А. 2023. Дослідження Басівського городища у 2021-2022 рр.

В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. С. 235-238.

Кублій М. В. 2023. Археозоологічні дослідження Басівського городища за матеріалами розкопок 2022 р. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 373-374.

Інвентарний номер, шифр Басівське городище – 2022			
Загальна кількість кісток			691
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	40*	210	250
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	13	43	56
Вівця <i>Ovis aries</i>	0	1	1
Свиня <i>Sus domestica</i>	28*	24	52
Кінь <i>Equus caballus</i>	13*	67	80
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	3	3
Лось <i>Alces alces</i>	0	2	2
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1*	7	8
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	0	2	2
Кабан <i>Sus scrofa</i>	4*	9	13
Бобер <i>Castor fiber</i>	2*	1	3
Невизначені			221

БИТИЦЯ-I

Розташування: с. Битиця, Сумський район, Сумська область

Городище Битиця-I розміщується на відрогах високого берега річки Псел. Воно має майданчик 240 м × 480 м і круті важкодоступні схили. Пункт укріплений ровом із валом. Пам'ятка належить до волинцівської культури. По сусідству розташоване ще одне, менше, городище Битиця-II.

Роки розкопок: 1987, 1990

Експедиція: Лівобережна слов'яно-руська експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: О. В. Сухобоков

Період, культура, датування: Волинцівська культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Горбаненко С. А., Журавлев О. П. 2021. Животноводство и охота у северян. *Stratum plus*, 5. С. 207-230.

Сухобоков О. В.; Юренко С. П.; Белинская Л. И. 1990. *Отчет о работах Лівобережной славяно-русской экспедиции ИА АН УССР в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/36.

Сухобоков О. В., Юренко С. П., Белинская Л. И., Пархоменко О. В., Покас П. М. и др. 1987. *Отчет о полевых исследованиях 1987 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/13. 64 с.

Інвентарний номер, шифр ЛВБ-87 Битиця-I			
Загальна кількість кісток			156
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	24*	30	54
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2*	3	5
Кінь <i>Equus caballus</i>	34*	44	78
Свиня <i>Sus domestica</i>	0	1	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1*	0	1
Ведмідь <i>Ursus arctos</i>	0	2	2
Невизначені			15

Інвентарний номер, шифр Битиця-I-90 VIII-IX ст.			
Загальна кількість кісток			8
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1
Собака <i>Canis familiaris</i>	1*	0	1
Лось <i>Alces alces</i>	1*	3	4
Ведмідь <i>Ursus arctos</i>	1*	1	2

БОРОМЛЯ-II

Розташування: с. Боромля, Охтирський (тоді – Тростянецький) район, Сумська область

Поруч із селом Боромля є дві археологічні пам'ятки черняхівського часу – могильник Боромля-I і поселення Боромля-II. Експедиція працювала на пам'ятці з 1987 року. На поселенні Боромля-II виокремлюються два шари – другої половини III ст. і IV ст. н. е. Кістки, які зберігаються в біоархеологічних фондах, належать до обох шарів без розділення. Визначення кісток проводив О. П. Журавльов. Культурний шар досить бідний, основна кількість знахідок – із об'єктів.

Рік розкопок: 1990

Експедиція: Лівобережний ранньослов'янський загін Дніпровської слов'янської експедиції ІА АН УРСР

Керівники розкопок: Р. В. Терпиловський, Г. М. Некрасова

Період, культура, датування: Черняхівська культура, друга половина III – IV ст. н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Терпиловский Р. В., Некрасова А. Н. 1990. *Отчет о работах Левобережного раннеславянского отряда ИА АН УССР на поселении и могильнике у с. Боромля Тростянецкого района Сумской области в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/26 г.

Інвентарний номер, шифр Боромля-II 1990			
Загальна кількість кісток			30
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2*	3	5
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2*	0	2
Собака <i>Canis familiaris</i>	4*	15	19
Олень <i>Cervus elaphus</i> /Лось <i>Alces alces</i>	1	0	1
Невизначені			3

ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ

Розташування: с. Зелений Гай, Сумський район, Сумська область

Поруч із селом Зелений Гай вздовж правого берега річки Псел виявлено цілий комплекс пам'яток – городище VIII-XIII ст, селище VIII-XV ст., курганний і ґрунтовий могильник. Пам'ятка Зелений Гай належить до роменсько-давньоруського комплексу. Вперше кургани досліджувалися в 1929 році М. А. Макаренком. Стаціонарні розкопки проведено в 1983 році О. В. Сухобоковим і О. П. Моцею. Під час робіт, очолюваних П. М. Покасом у 1991 році досліджено 20 курганів і ділянка посаду.

Рік розкопок: 1991

Експедиція: Курганний загін Дніпровської давньоруської експедиції ІА АН України

Керівник розкопок: П. М. Покас

Період, культура, датування: Роменська культура, доба Київської Русі

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Горбаненко С. А., Журавлев О. П. 2021. Животноводство и охота у северян. *Stratum plus*, 5. С. 207-230.

Покас П. М., Стародуб А. В. 1991. *Отчет об исследованиях комплекса археологических памятников у с. Зеленый Гай Сумского р-на Сумской обл. в 1991 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/246.

Інвентарний номер, шифр Зелений Гай 1991			
Загальна кількість кісток			64
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2	8	10
Лось <i>Alces alces</i>	0	6	6
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	5*	27	32
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	4	4
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1*	4	5
Ведмідь <i>Ursus arctos</i>	0	1	1
Бобер <i>Castor fiber</i>	0	1	1
Заєць <i>Lepus sp.</i>	1*	0	1
Невизначені			4

НИЦАХА

Розташування: с. Ницаха, Охтирський (тоді – Тростянецький) район, Сумська область

Поруч із селом Ницаха розташовуються кілька пам'яток, з них два городища – Великий Балкан і Малий Балкан. Городища розташовані на двох суміжних мисах корінного берега річки Ворсклиця. У 1988 році розкопки проводилися на посаді біля городища Великий Балкан. Це вже був третій розкоп. Пам'ятка багаточасова, ці шари можна звести до двох груп: роменської культури VIII – початку XI ст. і доби Київської Русі XI-XIII ст. У першій групі, крім роменської, трапляється і пізньоволинцівська кераміка.

Рік розкопок: 1988

Експедиція: Лівобережна слов'яно-руська експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: О. В. Сухобоков

Період, культура, датування: Роменська культура, доба Київської Русі

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Сухобоков О. В., Юренко С. П., Белинская Л. И., Милованова Н. А. 1988. *Отчет о стационарных полевых исследованиях раннеславянского городища волинцевской культуры у с. Битица и роменско-древнерусского комплекса памятников у с. Ницаха Сумской обл. в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/32. 50 с.

Інвентарний номер, шифр ЛВБ-88 Ницаха пост. R3			
Загальна кількість кісток			15
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	5	0	5
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1	1	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	2*	0	2
Собака <i>Canis familiaris</i>	5*	0	5
? Вовк <i>Canis lupus</i>	1*	0	1

РЯБІВКА-3

Розташування: с. Рябівка, Охтирський район,
Сумська область

Пам'ятка розташована на першій надзаплавній терасі правого берега річки Ворсклиці над старицею Бобер. Її розміри 400 м × 60 м. Осередок відкрито експедицією О. В. Сухобокова в 1988 році і детально обстежено Р. В. Терпиловським. У заповненнях об'єктів, відкритих у 1990 році, знайдено матеріали скіфського часу, а також київської, черняхівської і пеньківської культур. Найбільше матеріалу пеньківської культури.

Рік розкопок: 1990

Експедиція: Лівобережна ранньослов'янська експедиція

Керівник розкопок: А. М. Обломський

Період, культура, датування: Пеньківська культура; Слов'яни VII ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Обломский А. М., Терпиловский Р. В., Кухарская Е. Н. 1990. *Отчет о работе Левобережной ранне-славянской экспедиции на территории Сумской области в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/240.

Інвентарний номер, шифр Рябівка III-90 пеньківська культура			
Загальна кількість кісток			10
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2	1	3
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2	0	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	3	3
Собака <i>Canis familiaris</i>	2*	0	2

Інвентарний номер, шифр Рябівка-3-90 VII ст. н. е.			
Загальна кількість кісток			20
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	14*	6	20

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ

ГОРОДИЩЕ-I

Розташування: с. Городище, Тернопільський район, Тернопільська область

Пам'ятка розташовується на мисі в урочищі Бозок поблизу села Городище біля річки Серет. За одним із припущень, пункт відображає згадане в 1214 році у Галицько-Волинському літописі городище Биковен.

Рік розкопок: 2023

Експедиція: Давньоруська археологічна експедиція ДП «НДЦ «ОАСУ»»

Керівник розкопок: М. О. Ягодинська

Період, культура, датування: Русь, XII-XIII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Кублій М. В. 2023. Археозоологічні дослідження пам'ятки Городище-I за матеріалами розкопок 2023 року. В: Ягодинська М. О. *Звіт про проведення археологічних досліджень (розкопок) давньоруського городища Городище I (XII-XIII ст.) біля с. Городище, уроч. Бозок Тернопільського району Тернопільської області у 2023 році.* С. 212-226.

Інвентарний номер, шифр Городище-1 2023			
Загальна кількість кісток			1224
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	32*	0	206
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	103*	0	268
Вівця <i>Ovis aries</i>	3	1	4
Коза <i>Capra hircus</i>	1	1	2
Свиня <i>Sus domestica</i>	76*	0	174
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	2	3
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	1	1
Олень <i>Cervus elaphus</i>	16*	0	16
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	2*	12	14
Кабан <i>Sus scrofa</i>	2*	0	2
Бобер <i>Castor fiber</i>	1*	0	1
Невизначені			533

ЗАЛІССЯ

Розташування: с. Залісся, Чортківський (тоді – Борщівський) район, Тернопільська область

Поселення розташовується на правому березі річки Збруч за 2,5 км на захід від села Залісся. Культурний шар сильно порушований. Поселення виявлене експедицією в 1969 році, його дослідження почалося в 1970 році. Знайдені на пам'ятці матеріали датуються скіфським часом VII-VI ст. до н. е.

Рік розкопок: 1979

Експедиція: Надзбручанська археологічна експедиція Історичного музею УРСР

Керівник розкопок: О. Д. Ганіна

Період, культура, датування: Скіфи, VII-VI ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Ганіна О. Д. 1979. *Звіт про роботу Надзбручанської археологічної експедиції в 1970-*

1972, 1974, 1979 рр. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/145. 7 с.

Журавлев О. П. 1997. Животноводство и охота у античного и скифского населения Украины во второй половине I тыс. до н. э. *Никоний и античный мир Северного Причерноморья*. Одесса: Ветаком. С. 132-135.

Інвентарний номер, шифр Залісся VII-VI ст. 1979-1981 Борщівський район			
Загальна кількість кісток			620
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	31*	134	165
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	8*	4	12
Вівця <i>Ovis aries</i>	1	4	5
Свиня <i>Sus domestica</i>	49*	36	85
Кінь <i>Equus caballus</i>	29*	156	185
? Осел <i>Equus africanus asinus</i>	9*	3	12
Собака <i>Canis familiaris</i>	24*	2 (1 можливо вовк)	26
Тур <i>Bos primigenius</i>	0	21	21
Лось <i>Alces alces</i>	7*	4	11
Олень <i>Cervus elaphus</i>	6*	17	23
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	8*	6	14
Кабан <i>Sus scrofa</i>	13*	37	50
Ведмідь <i>Ursus arctos</i>	1	3	4
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	1	1
Невизначені			6

ОКОПИ

Розташування: с. Окопи, Чортківський (тоді – Борщівський) район, Тернопільська область

Пам'ятка розташована за 2,5 км від східної околиці села Окопи біля впадіння Збруча в Дністер на нижній частині схилу пологої першої тераси. Під час проведення розкопок виявлено житла, в заповненні яких знайдено предмети, що відносяться до фаз раннього Трипілля.

Рік розкопок: 1979

Експедиція: Ранньотрипільський загін Трипільської Дністровської експедиції ІА АН УРСР

Керівник розкопок: В. Г. Збеневич

Період, культура, датування: Трипільська культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Збеневич В. Г. 1979. *Отчет о работе Раннетрипольского отряда Трипольской*

Днестровской экспедиции в 1979 г. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/27. 17 с.

Інвентарний номер, шифр ТДЕ-79 с. Окопи			
Загальна кількість кісток			174
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	13*	70	83
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	8*	5	13
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1
Свиня <i>Sus domestica</i>	4*	6	10
Собака <i>Canis familiaris</i>	1	0	1
Тур <i>Bos primigenius</i>	2*	7	9
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1*	2	3
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	18	18
Невизначені			36

ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ

ВЕРХНЬОРОГАЧИНСЬКИЙ МОГИЛЬНИК

Розташування: с. Верхній Рогачик,
Каховський (тоді –
Верхньорогачинський) район,
Херсонська область

Верхньорогачинський могильник
складався із 45 курганів, висота яких
була від 0,5 до 7 (а колись – 11) м,
витягнутих вздовж вододілу. Пам'ятка
датується першою половиною IV ст.
до н. е. За польовий сезон 1990 року
розкопано 28 курганів.

Курган № 16

Курган № 16 заввишки 6 м, оточений ровом, кінці якого загиналися всередину. У центрі кургану розміщувалося основне поховання, в яке здійснено підхоронювання через вхідну яму. Із заходу від головної могили виявлено поховання двох коней з вуздечкою з бронзовими оздобами, виконаними в звіриному стилі.

Рік розкопок: 1990

Експедиція: Краснознам'янська експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: Г. Л. Євдокимов, Н. М. Купрій

Період, культура, датування: Скіфи, IV ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

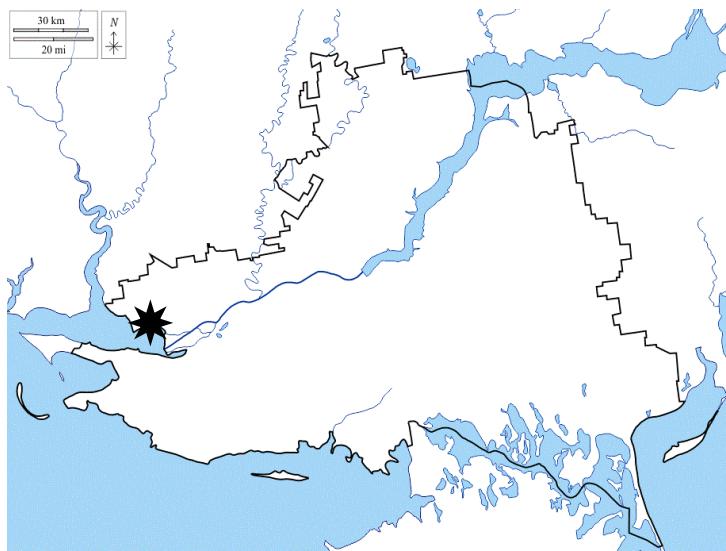
Джерела: Евдокимов Г. Л., Генинг В. В., Куприй Н. М., Солтыс О. Б. 1990. *Отчет о раскопках курганов Краснознаменной экспедицией в зоне строительства АС Херсонской обл. в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/12.

Інвентарний номер, шифр КЗЕ-90 В. Рогачинський Могильник к. 16 кінська могила кінь 2 скіф			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	4	4

ГЛИБОКА ПРИСТАНЬ (СОФІЙКА 2)

Розташування: с. Софіївка,
Херсонський (тоді – Білозерський)
район, Херсонська область

Пам'ятка входить до околиці Ольвії. Городище розташовується на правому березі Дніпровського лиману за 2 км на північний захід від села Софіївка. Осередок відомий ще із середини XIX ст. Розкопки пам'ятки почалися в 1986 році. Тоді відкрито будівлі, в заповненні яких знайдено матеріал IV-III ст. до н. е. У 1990 році досліджувалася центральна частина поселення – Розкоп IV площею близько 200 м². На переданих до фондів двох колекціях рік дослідження не зазначено.

Рік розкопок: 1990

Експедиція: Археологічна експедиція Херсонського краєзнавчого музею

Керівники розкопок: В. П. Билкова, С. Б. Буйських

Період, культура, датування: Античність, IV-III ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Билкова В. П., Буйських С. Б. 1991. *Отчет о раскопках городища Глубокая Пристань и Белозерского поселения экспедицией Херсонского краеведческого музея в 1991 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/115. 34 с.

Журавлев О. П. 1990. Животноводство и охота на античном поселении Глубокая Пристань (Софиевка-2). *Проблемы археологии Северного Причерноморья (К 100-летию основания Херсонского музея древностей). Тезисы докладов юбилейной конференции. Часть вторая. Октябрь 1990 г.* Херсон. С. 69-70.

Інвентарний номер, шифр Глибока Пристань-90 IV-III ст. до н. е. Херсонська область			
Загальна кількість кісток			5
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	1	1
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	2	2
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	2	2

Інвентарний номер, шифр Глибока Пристань Херсонська область античне поселення V-III ст. до н. е.			
Загальна кількість кісток			6
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	5	5

Інвентарний номер, шифр Софіївка-II Еллінізм Ольвійська хора			
Загальна кількість кісток			3
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Коза <i>Capra hircus</i>	1	0	1
Собака <i>Canis familiaris</i>	2	0	2

ГРОМІВКА

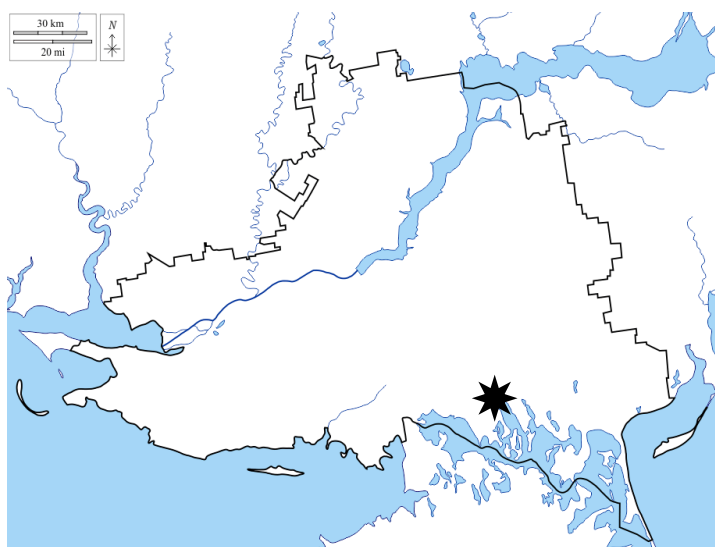
Розташування: с. Громівка,
Генічеський (тоді – Новотроїцький)
район, Херсонська область

Курганна група складається з трьох
насипів, серед яких найбільшим був
перший.

**Курган № 3, заповнення рову 7,
східна частина, поховання 2, тризна.**

У кургані виявлено 5 поховань зрубної
культури. Оскільки в підписі до

колекції зазначено і заповнення рову, і поховання № 2, точно встановити, звідки отримано
остеологічні матеріали, неможливо, проте, оскільки всі поховання належать одній культурі,
приблизний вік кісток відомий. Із рову, як зазначено у звіті, походили кістки тварин, у тому
числі щелепи крупної рогатої худоби. Про знахідки тваринних решток у похованні № 2
нічого не зазначено (Кубышев 1980, с. 174-176).

Рік розкопок: 1980

Експедиція: Херсонська археологічна експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: А. І. Кубишев, С. А. Якунов

Період, культура, датування: Зрубна культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Кубышев А. И., Дорофеев В. В., Шилов Ю. А., Полин С. В., Шевченко Н. П., Черных Л. А., Марченко И. Л., Солтыс О. Б., Сердюков В., Якунов С. А. 1980. *Отчет о работах Херсонской экспедиции у сс. Громовка, Сивашовка Новотроицкого р-на Херсонской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/15. 237 с.

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 3, заповнення рову 7, східна частина, поховання 2, тризна у с. Громівка			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	0	1

КАМ'ЯНСЬКА СІЧ

Розташування: с. Республіканець,
Бериславський район, Херсонська
область

Рік розкопок: 2021

Експедиція: Експедиція

Національного заповідника «Хортиця»

Керівник розкопок: А. В. Волков

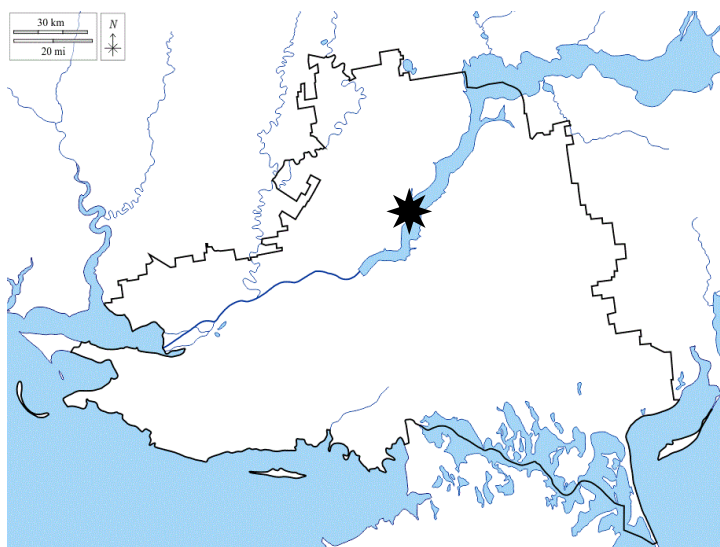
Період, культура, датування:

Київська Русь

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Волков А. В. 2022. *Звіт*

про проведення археологічної розвідки «Кам'янська Січ-2021».

Інвентарний номер, шифр Кам'янська Січ 2021			
Загальна кількість кісток			331
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	10*	115	125
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2*	20	22
Свиня <i>Sus domestica</i>	1*	3	4
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	1	1
Невизначені			178

ЛЮБИМІВКА

Розташування: м. Каховка, Каховський район, Херсонська область

Городище було важливим центром Малої Скіфії на Нижньому Дніпрі. Пам'ятка розташовується за 4 км на схід від Каховки. До наповнення Каховського водосховища пункт розташовувався на березі річки Конки. Територія городища нагадує квадрат. Зі сходу й заходу воно оточене

природними балками, а з півдня його оточує річ. Крім того, зі сходу, заходу і півдня навколо городища споруджено вал. З півночі – крутий схил до водосховища, яке його з цього боку й підмиває. Охоронні розкопки проводилися в 1951-1952 роках і були продовжені в 1978 році з рятувальною метою, оскільки водосховище сильно розмивало берег. У результаті площа городища зменшилася вдвоє. Знайдені матеріали датуються від IV ст. до н. е. до III ст. н. е. Крім того, траплялася і середньовічна кераміка VIII-IX ст. н. е. Із вказаних у звіті кісток більша частина зберігається у фондах.

Рік розкопок: 1978

Експедиція: Славутич-І ІА АН УРСР

Керівник розкопок: В. М. Зубар

Період, культура, датування: Скіфи, IV-III ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Журавлев О. П. 1991. Животноводство и охота у населения скифских городищ Нижнего Поднепровья. *Проблемы археологии Северного Причерноморья (к 100-летию основания Херсонского музея древностей)*. Херсон: ХГТ. С. 75-86.

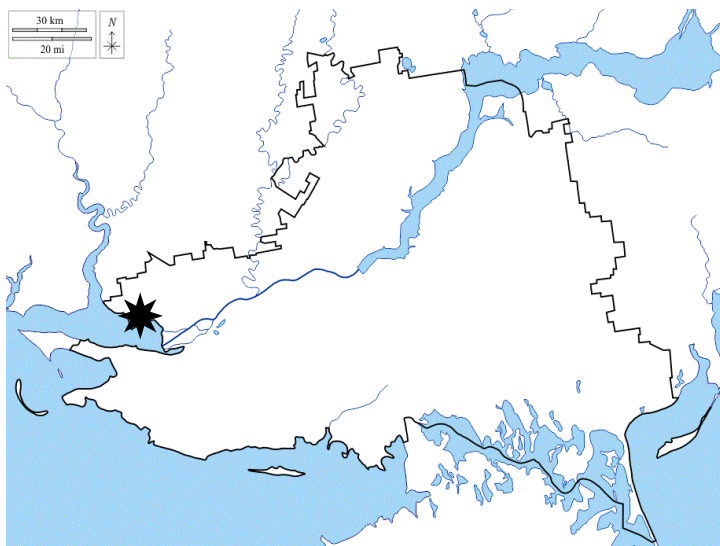
Зубар В. М., Болдин Я. І., Абикулова М. І., Литвинова Л. В. 1978. *Отчет об археологических разведках и охранных раскопках в зоне разлива берегов Каховского водохранилища в пределах Херсонской обл. в 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/6. 69 с.

Інвентарний номер, шифр Любимівка-78 пізньоскіфське городище			
Загальна кількість кісток			83
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	14	14
Вівця <i>Ovis aries</i>	4*	7	11
Коза <i>Capra hircus</i>	6*	0	6
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	7	7
Свиня <i>Sus domestica</i>	10*	17	27
Собака <i>Canis familiaris</i>	2	5	7
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	4	4
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	1*	0	1
Бабак <i>Marmota bobak</i>	1	0	1
Бобер <i>Castor fiber</i>	0	1	1
Невизначені			4

САДИБА ЛИТВИНЕНКА

Розташування: с. Станіслав,
Херсонський (тоді – Білозерський)
район, Херсонська область

Поселення площею 1,8 га датується другою чвертю IV ст. до н. е. до походу Зопіріона. Розташовується на березі Дніпровського лиману на висоті до 30 м. Пункт відкрито в 1946 році А. П. Манцевичем. Після цього його неодноразово досліджували. Селище руйнувалося, через що й було проведено його дослідження в 1990 році.

Рік розкопок: 1990

Експедиція: Археологічна експедиція Херсонського краєзнавчого музею

Керівник розкопок: В. П. Билкова

Період, культура, датування: Античність, друга чверть IV ст. до н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Билкова В. П. 1990. *Отчет о раскопках поселения «Усадьба Литвиненко» экспедицией Херсонского краеведческого музея в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/130.

Інвентарний номер, шифр Садиба Литвиненка 1990			
Загальна кількість кісток			71
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Собака <i>Canis familiaris</i>	71*	0	71

СИВАШІВКА

Розташування: с. Сивашівка,
Генічеський (тоді – Новотроїцький)
район, Херсонська область

Експедиція: Херсонська археологічна
експедиція ІА АН УРСР

Рік розкопок: 1980

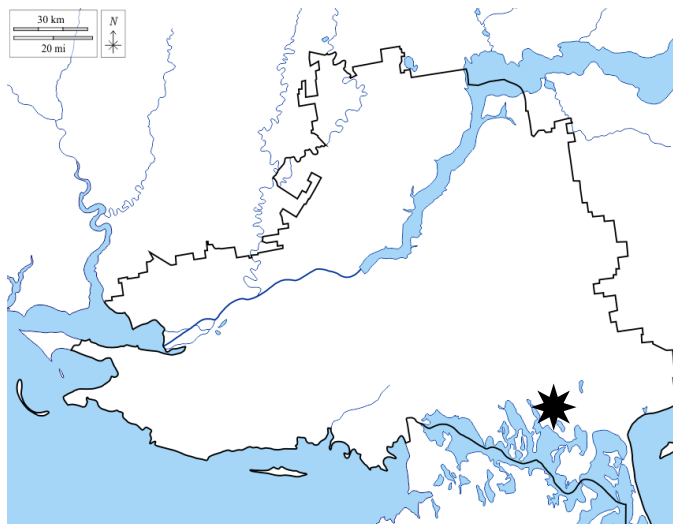
Керівники розкопок: А. І. Кубишев,
Н. П. Шевченко

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Кубишев А. И., Дорофеев В. В.,

Шилов Ю. А., Полин С. В., Шевченко Н. П., Черных Л. А., Марченко И. Л.,

Солтыс О. Б., Сердюков В., Якунов С. А. 1980. *Отчет о работах Херсонской археологической экспедиции ИА АН УССР с. Волчанск, Владимировка, Красное Акимовского р-на Запорожской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/15.

Курган № 7 рів

Курган з двома похованнями скіфського часу в діаметрі 26 м, висотою 0,4 м. Насип оточений кільцевим ровом, діаметром 16,2 м, завглибшки 1 – 1,5 м. На його дні з північного боку в анатомічному порядку виявлено рештки коня: череп, шийні хребці, лопатки і кістки кінцівок, з півдня знайдено фрагментовані залізні вудила (Кубишев 1980, с. 211-215).

Період, культура, датування: Скіфський

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 7 рів у с. Сивашівка			
Загальна кількість кісток			46
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	16	30	46

Курган № 12 поховання 1

Насип кургану повністю розораний на момент дослідження. Його діаметр становив 22 метри. Він був оточений круговим ровом, у кургані виявлено два поховання. Поховання № 1 – впускне, середньовічних кочовиків, № 2 – основне скіфське. У першому похованні зафіксовано кістки передніх кінцівок коня. Про матеріали, які зберігаються в фондах біоархеології, у звіті не згадано (Кубишев 1980, с. 232-234).

Період, культура, датування: Середньовічні кочовики

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 12 поховання 1 у с. Сивашівка			
Загальна кількість кісток			62
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	23* (мін 3 особини)	39	62

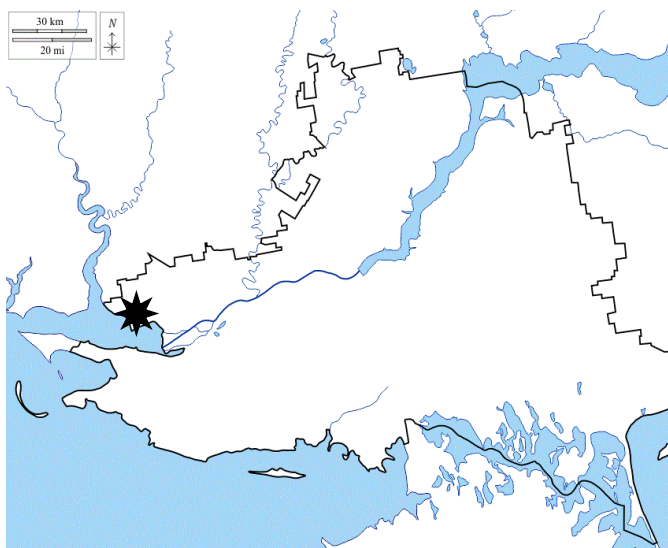
СКЕЛЬКА

Розташування: м. Олександрівка, Херсонський (тоді – Білозерський) район, Херсонська область

Пам'ятка розділена балкою на дві частини, розташована на плато корінного лівого берега Дніпровського лиману.

Городище відкрито В. І. Гошкевичем у 1895 році. Воно досліджувалося в 1927-1928 роках, тоді на ньому зібрали підйомний матеріал, який продатували елліністичним і римським періодами. У

1947 і 1948 роках проведено незначні за обсягом розкопки. У 1978 році на городищі було закладено три розкопи. Під сучасним чорноземом починався шар, датований I ст. до н. е. – I ст. н. е. Нижче простежено матеріали елліністичного часу. Дослідження продовжувалися в 1979 році. Опрацювання всіх кісток з розкопок за польові сезони 1978-1979 років проводив О. П. Журавльов, чиє визначення наявне у звіті і згідно з яким загальна кількість знахідок становила 1132 фрагменти. Серед матеріалів, які зберігаються в біоархеологічних фондах, наявні знахідки з кількох шарів.

Роки розкопок: 1978, 1979

Експедиція: Ольвійська археологічна експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: А. В. Бураков, С. Б. Буйських

Період, культура, датування: Античність, I ст. до н. е. – III ст. н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Бураков С. Б., Буйських С. Б. 1978. *Отчет о раскопках городища Скелька в 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/24а. 47 с.

Інвентарний номер, шифр Скелька-78 I ст. до н. е. – I ст. н. е.			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1	1	2

Інвентарний номер, шифр Скелька-78-79 Рим I ст. до н. е. – I ст. н. е.			
Загальна кількість кісток			20
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	11	11
Кінь <i>Equus caballus</i>	1	8	9

Інвентарний номер, шифр Скелька-79 II-III ст. н. е.			
Загальна кількість кісток			57
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Собака <i>Canis familiaris</i>	7	50	57

ЧОРНЯНКА

Розташування: с. Чорнянка,
Каховський район, Херсонська область

Курган № 10 поховання 5

Насип кургану неправильної форми сформувався в різні часи в результаті здійснення досипок. У ньому розчищено 19 поховань: 2 енеоліту, 1 ямної культури, 2 катакомбної культури, 11 зрубної, 1 скіфського часу, 2 торко-печенізьких, 1 – половецьких, а також жертвну яму.

Поховання № 5 – впускне, половецьке. У ньому зафіксовано кінські кістки – скелет в анатомічному порядку на виступі, а окремі фрагменти в решті заповнення. У фондовій колекції наявні рештки корови, хоч у звіті про них не згадано (Кубышев 1985, с. 22-31).

Рік розкопок: 1985

Експедиція: Херсонська археологічна експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: А. Ш. Амірханов, В. В. Дорофєєв

Період, культура, датування: Половці

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Кубышев А. И., Дорофеев В. В., Симоненко А. В., Куприй С. А., Ковалев Н. В. 1985. *Отчет о работах Херсонской археологической экспедиции в Херсонской обл. в 1985 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/7. 103 с.

Інвентарний номер, шифр ХАЕ-80 Курган № 10 поховання 5 у с. Чорнянка			
Загальна кількість кісток			10
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1*	3	4
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	6	6

ШИРОКА БАЛКА

Розташування: с. Широка Балка,
Херсонський район, Херсонська
область

Поселення Широка Балка розташовувалося за 2,5 км на південь від Північних воріт Ольвії. Перші розкопки на ньому проведено в 1949 році Б. М. Рабичкіним, а в 1980 році здійснено розвідкові роботи. Матеріали, знайдені на пам'ятці, датуються другою половиною VII ст. до н. е. – II ст. н. е. У бірці до матеріалів зазначено, що на зберіганні перебувають цілі кістки.

Рік розкопок: 1980

Експедиція: Ольвійська археологічна експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: А. С. Русяєва, С. Н. Мазарати

Період, культура, датування: Античність, друга половина VII ст. до н. е. – II ст. н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Русяєва А. С., Мазарати С. Н. 1980. *Отчет о раскопках в Ольвии поселения Широкая Балка в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/27в. 23 с.

Інвентарний номер, шифр Широка Балка 1980			
Загальна кількість кісток			124
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	5*	39	44
Кінь <i>Equus caballus</i>	17	62	79

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСТЬ

ВЕЛИКА СЛОБІДКА

Розташування: с. Велика Слобідка,
Кам'янець-Подільський район, Хмельницька
область

Поселення кінця середнього етапу
трипільської культури розташоване на
північний захід від села Велика Слобідка в
урочищі Хрещатому. Пам'ятка займає мис між
ярами, по дну одного з яких протікає ліва
притока Дністра – річка Мукша. Пункт
відкрито в 1945 році, в 1960 році на ньому
проведено розвідкові роботи, які продовжено в
1974, 1977 і 1979 роках. У 1979 році
продовжувалися розкопки, де було відкрито
житло, яке датувалося періодом петренської
локальної групи, яка у свою чергу відноситься
до середнього і початку пізнього етапів
Трипілля. Культурний шар майже повністю
знищений оранкою.

Рік розкопок: 1977, 1979

Експедиції: Трипільський загін Дністровської
комплексної новобудовної експедиції
ранньозалізного віку ІА АН УРСР (1977), Пізньотрипільський загін Дністровської
комплексної новобудовної експедиції ІА АН УРСР (1979)

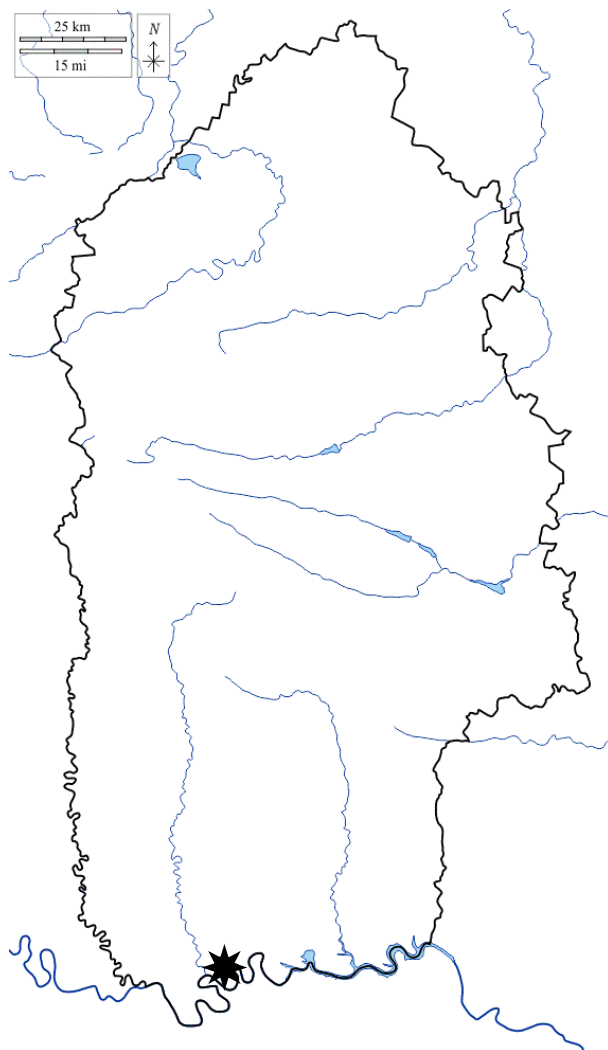
Керівники розкопок: Т. Г. Мовша, Л. І. Крушельницька

Період, культура, датування: Трипільська культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Мовша Т. Г. 1977. *О работе трипольского отряда Днепровской комплексной
новостроечной экспедиции раннежелезного века в 1977 году*. Науковий архів Інституту
археології НАН України, 1977/256. 22 с.

Мовша Т. Г. 1979. *Отчет о работе Позднетрипольского отряда Днестровско-
Трипольской новостроечной экспедиции в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН
України, 1979/27в. 22 с.

Інвентарний номер, шифр Велика Слобідка-77 ур. Хрещате			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	2	2

Інвентарний номер, шифр Велика Слобідка Хмельницька область Кам'янець-Подільський район пізньотрипільська культура			
Загальна кількість кісток			46
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i> /тип <i>Bos primigenius</i>	0	37	37
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	1	1
Коза <i>Capra hircus</i>	2	0	2
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	5	5
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	1	1

ЖВАНЕЦЬ, УР. ЩОВБ

Розташування: с. Жванець, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька область

Пам'ятка, розташована неподалік від попередньої, міститься в урочищі Щовб у південно-західному напрямку від села Жванець. Матеріали пізнього етапу трипільської культури виявлено в 1959 році, у 1961 році тут було проведено розвідкові роботи, а від 1962 року виконувалися стаціонарні розкопки, які тривали в 1978-1980 роках.

Роки розкопок: 1978, 1980

Експедиції: Пізньотрипільський загін Дністровської комплексної новобудовної експедиції

Керівники розкопок: Т. Г. Мовша, Л. І. Крушельницька

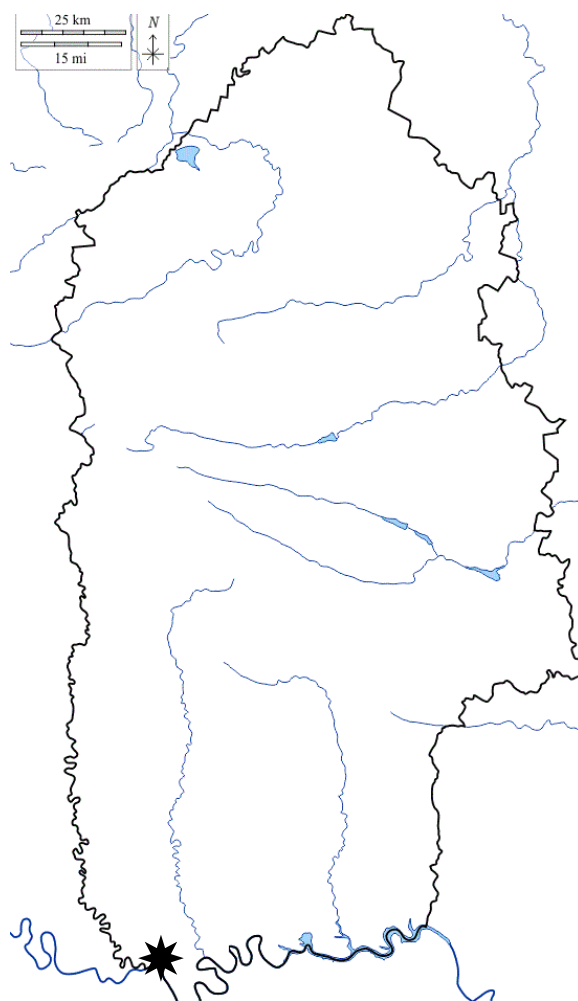
Період, культура, датування: Пізній етап трипільської культури

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Мовша Т. Г. 1978. *Отчет о работе*

Позднетрипольского отряда Трипольской

экспедиции в 1978 г. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/30з. 24 с.

Інвентарний номер, шифр Жванець-78 Ур Щовб Кам-Под Хм обл пізньотрипільське поселення			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Заєць <i>Lepus sp.</i>	1	1	2

Інвентарний номер, шифр Щовб-80 Трипілля			
Загальна кількість кісток			3
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Собака <i>Canis familiaris</i>	2	0	2
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	1	0	1

ЛУКА-КАВЕТЧИНСЬКА

Розташування: с. Каветчина, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька область

Поселення розташоване в урочищі Лука на південний захід від села Каветчина на першій надзаплавній терасі лівого берега Дністра. Пам'ятка відноситься до раннього середньовіччя. Її дослідження проводилися в 1974-1977 роках.

Роки розкопок: 1974, 1976

Експедиція: Каветчинський загін Середньодністровської Давньоруської новобудовної експедиції ІА АН УРСР

Керівник розкопок: О. М. Приходнюк

Період, культура, датування: Празька культура, V-VI ст.; Слов'яни VI-VIII ст.

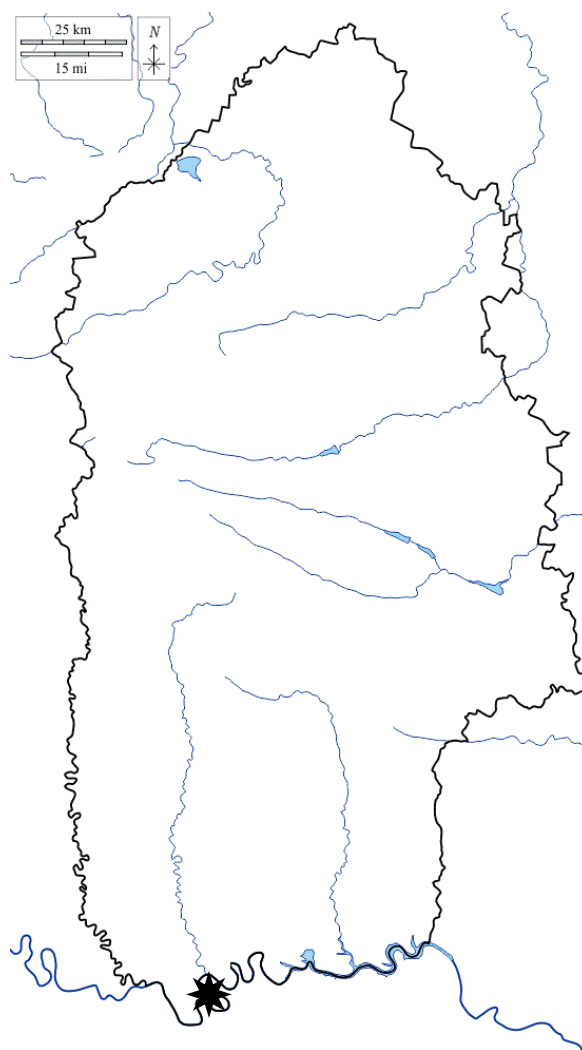
Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Журавлев О. П. 2005.

Животноводство и охота поселений Сокол и Лука-Каветчинская на Среднем Днестре. *Stratum plus*, 4. Санкт-Петербург-Кишинев-Одесса-Бухарест. С. 397-413.

Приходнюк О. М. 1974. *Звіт про роботу Каветчинського загону Середньодністровської давньоруської новобудовної експедиції в 1974 році*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/бв. 19 с.

Приходнюк О. М. 1976. *Звіт про роботу Каветчинського загону Середньодністровської давньоруської новобудовної експедиції в 1976 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1976/16а. 13 с.

Інвентарний номер, шифр Каветчина-74			
Загальна кількість кісток			16
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	8	9
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>		3	3
? Ведмідь <i>Ursus arctos</i>		1	1
Хижі	1	2	3

Інвентарний номер, шифр Каветчина-76 VI-VII ст.			
Загальна кількість кісток			15
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2*	7	9

Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	3	3
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	2	2
Бобер <i>Castor fiber</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр Каветчина-76 VI-VIII ст.			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1	1	2

Інвентарний номер, шифр Лука-Каветчинська празький комплекс V-VI ст.			
Загальна кількість кісток			41
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	4	8	12
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	3	0	3
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1
Олень <i>Cervus elaphus</i>	6*	11	17
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	1	1	2
Собака <i>Canis familiaris</i> / вовк <i>Canis lupus</i>	0	2	2
Борсук <i>Meles meles</i>	0	1	1
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	3	3

ПОЛОННЕ

Розташування: м. Полонне, Шепетівський район, Хмельницька область

На території міста І. С. Винокур виокремив три городища. Досліджувалося оточене валами й розташоване на природному підвищенні городище № 1 (Нечитайло 2023, с. 294-303). Виявлені в ході робіт різночасові об'єкти датуються райковецькою культурою VIII-X ст., добою Київської Русі, а також пізнішим часом. Кістки отримано з давньоруських шарів з об'єктів №№ 1, 4.

Рік розкопок: 2021

Експедиція: Загін Кам'янець-Подільської Архітектурно-археологічної експедиції ДП «НДЦ «ОАСУ»»

Керівник розкопок: П. О. Нечитайло

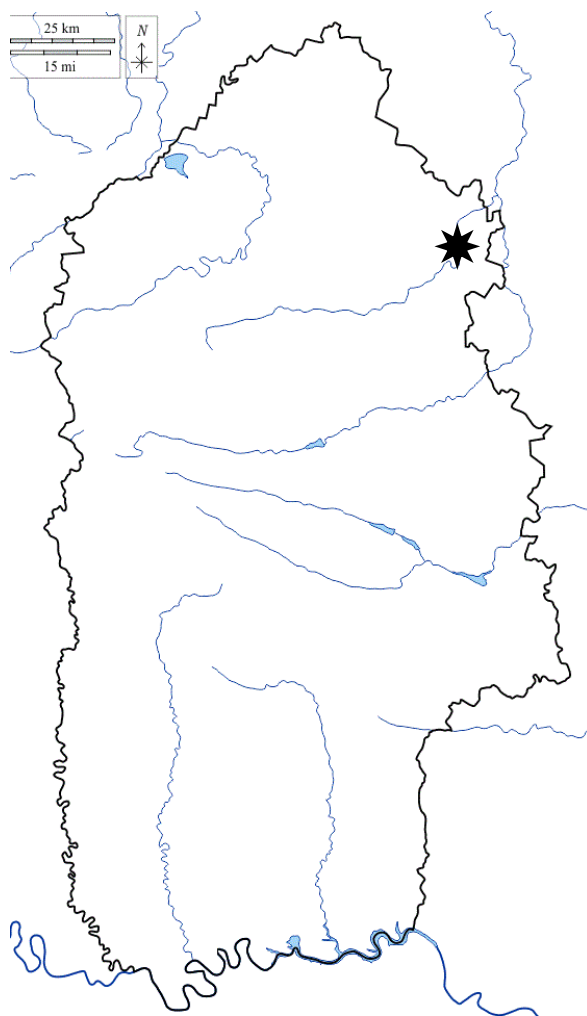
Період, культура, датування: Русь, XII-XIII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Кублій М. В. 2023. Археозоологічні дослідження пам'ятки Полонне. В: Болтрик Ю. В. (ред.).

Археологічні дослідження в Україні 2022. Київ: ІА НАН України. С. 366-367.

Нечитайло П., Тимчук Д., Омельченко О., Корвін-Піотровський А., Бобровський Т., Бардецький А., Голуб В., Мегей В. 2023. Дослідження в Полонному в 2021 р. та знахідки свинцевої грамоти XII ст. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 294-303.

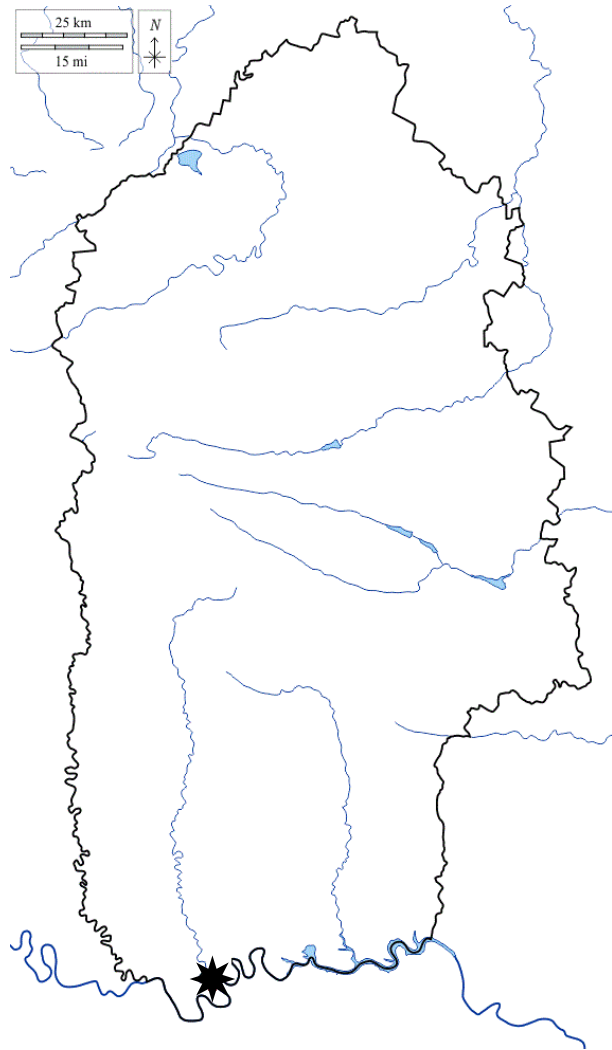

Інвентарний номер, шифр Полонне 2021			
Загальна кількість кісток			167
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	3	22	25
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	5	42	47
Свиня <i>Sus domestica</i>	17	39	56
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	3	3
Собака <i>Canis familiaris</i>	1	0	1
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	1	2	3
Заєць <i>Lepus sp.</i>	1	1	2
Невизначені			30

СОКІЛ

Розташування: с. Сокіл, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька область

Пам'ятка розташовується за 3-4 км на південь від села на першій надзаплавній терасі на лівому березі Дністра. Пам'ятка частково оточена ярами. Загальна площа поселення 5 га. Поселення відкрито в 1969 році, тоді ж проведено перші дослідження. Пам'ятка багатошарова. На ній відкрито об'єкти скіфського часу, рубежу ер, і черняхівські другої чверті і середини I тис. У 1977 році розкопано об'єкти скіфського, пізньолатенського, пізньоримського, ранньосередньовічного слов'янського і руського часу. У 1978 році знайдено руські об'єкти XII-XIII ст., ранньосередньовічної Луки-Райковецької VIII-IX ст., черняхівські III-IV ст. н. е., рубежу ер і скіфські VI ст. до н. е. У 1979 році завершено розкопки і підведено підсумки роботи.

Роки розкопок: 1974, 1975, 1977-1979

Експедиція: Соکیلський загін Середньодністровської новобудовної експедиції ІА АН УРСР

Керівники розкопок: Л. В. Вакуленко, О. М. Приходнюк

Період, культура, датування: Черняхівська культура; слов'яни VII-VIII ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Вакуленко Л. В. 1979. *Отчет о работе Сокальского отряда Днестровской комплексной экспедиции (новостроечной) в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/34а. 12 с.

Вакуленко Л. В. 1974. *Отчет о работе Сокольского отряда Днестровской новостроечной экспедиции в 1974 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/5а. 14 с.

Вакуленко Л. В. 1975. *Отчет о раскопках в с. Сокол Каменец-Подольского района Хмельницкой области в 1975 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/10з.

Вакуленко Л. В. 1977. *Отчет о работе Сокульского отряда Днестровской новостроечной экспедиции в 1977 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/25ж. 12 с.

Журавлев О. П. 2005. Животноводство и охота поселений Сокол и Лука-Каветчиннская на Среднем Днестре. *Stratum plus*, 4. Санкт-Петербург-Кишинев-Одесса-Бухарест. С. 397-413.

Приходнюк О. М., Вакуленко Л. В. 1978. *Отчет о работе Сокольского отряда Среднеднестровской новостроечной экспедиции в 1978 г. (Хотинський р-н).* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/30а. 62 с.

Інвентарний номер, шифр Сокіл-74 III-IV ст. черняхівська культура			
Загальна кількість кісток			3
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	2*	1	3

Інвентарний номер, шифр Сокіл-77 VII-VIII ст. слов'янське поселення			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр Сокіл-78 III-V ст. черняхівська культура			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1*	0	1

Інвентарний номер, шифр Сокіл-74-78 Кам'янець-Подільський район Черняхівський шар III-V ст.			
Загальна кількість кісток			18
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	5	8	13
Вівця <i>Ovis aries</i>	0	1	1
Собака <i>Canis familiaris</i>	1*	0	1
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	1	1
Крупний хижак	0	1	1
Бобер <i>Castor fiber</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр СДРЕ Сокіл-79			
Загальна кількість кісток			12
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1*	3	4
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1*	1	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	1	2
Свиня <i>Sus domestica</i>	2*	1	3
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1*	0	1

ТЕРЕМЦІ

Розташування: с. Бакота – с. Теремці,
Кам'янець-Подільський район, Хмельницька
область

Пам'ятка розташовувалася на першій
надзаплавній терасі лівого берега Дністра в
урочищі Кучкарівка. Територія розкопувалася
перед затопленням Могилів-Подільською ГЕС.
У ході робіт 1979 року виявлено культурні
шари раннього залізного часу, кінця III – IV ст.
н. е. (черняхівської культури) і кінця IV – V ст.
н. е. Під час розкопок 1980 року датування
пункту було підтверджено. У шифрі до кісток
зазначено дату V ст.

Роки розкопок: 1979, 1980

Експедиція: Слов'яно-руська Дністровська
новобудовна експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: В. Д. Баран

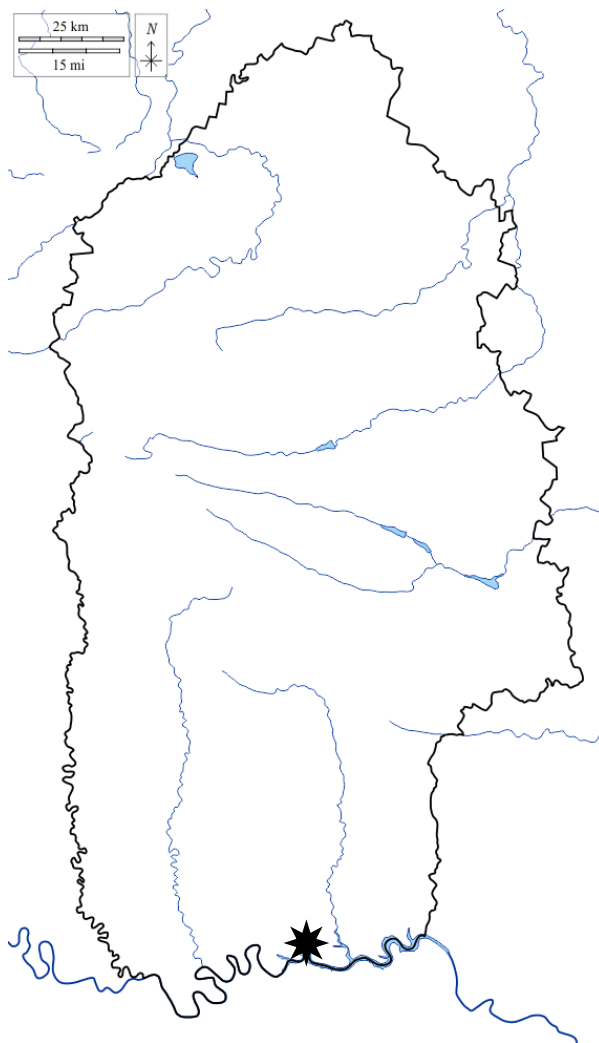
Період, культура, датування: Слов'яни, V ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Баран В. Д. 1979. *Звіт про розкопки
ранньослов'янського поселення кінця I-V ст.. н.
е. біля с. Теремці за 1979 р.* Науковий архів

Інституту археології НАН України, 1979/34. 42 с.

Баран В. Д., Некрасова Г. М. 1980. *Звіт про розкопки ранньо слов'янського поселення 4-
6 ст. н. е. біля с. Теремці за 1980 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України,
1980/20. 27 с.

Інвентарний номер, шифр Теремці 1979-1980			
Загальна кількість кісток			258
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	10	33	43
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	4	7	11
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	3	3
Собака <i>Canis familiaris</i>	17	149	166
Олень <i>Cervus elaphus</i>	3*	12	15
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	1*	1	2
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1*	11	12
Невизначені			6

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ

ГОЛОВКІВКА

Розташування: с. Головкивка,
Звенигородський район, Черкаська
область

Рік розкопок: 1990

Експедиція: Кіровоградська
експедиція НПК «Археолог»

Керівник розкопок:

М. П. Тупчієнко

Визначення матеріалів:

О. П. Журавльов

Джерела: Полин С. В.,

Тупчиєнко Н. П., Дорофеев В. В.,

Николова А. В. 1990. *Отчет о*

работах Кировоградской экспедиции в 1990 г. Раскопки курганов у села Горловка и села Протопоповка Александрийского района. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/246.

Курганна група IV, Курган № 7 поховання 6

Курган № 7 входив до групи з двох насипів, мав висоту 0,9 м і діаметр близько 30 м. Він містив 7 поховань. Зведений у ямну добу над похованням 4. Поховання 6 – впускне, зрубної культури. Перед черепом похованого лежали кістки тварини.

Період, культура, датування: Зрубна культура

Інвентарний номер, шифр С. Головкивка 90 KE-90 7.6			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	4	4

Курганна група VIII, Курган № 27

Курган входив у групу, яка також складалася з двох насипів, № 27 – скіфського часу, № 26 – бронзового періоду. Об'єкт, який містив остеологічні рештки, розораний, висота його 0,8 м і діаметр – 34 м. У ньому виявлено єдине поховання. Довкола кургану виявлено рів із залишками тризни. Заповнення містило рештки коня і трубчасті кістки собаки або вовка. У похованні поруч із небіжчиком зафіксовано остеологічні матеріали дрібної рогатої худоби.

Період, культура, датування: Скіфи

Інвентарний номер, шифр КЕ-90 Головкивка к. 27			
Загальна кількість кісток			18
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	1*	15	16
? Собака <i>Canis familiaris</i>	0	2	2

ГРЕБЕНЮКІВ ЯР (МАЙДАНЕЦЬКЕ-II)

Розташування: с. Майданецьке,
Звенигородський (тоді –
Тальнівський) район, Черкаська
область

Поселення Гребенюків Яр
ранньотрипільського часу відкрито
в 1981 році. Розташовується на
західній околиці села Майданецьке
на пологому плато. Пам'ятку
утворюють сім скупчень
культурних решток. Скупчення
репрезентують залишки наземних і заглиблених споруд.

Рік розкопок: 1982

Експедиція: Майданецький загін Трипільської експедиції ІА АН УРСР

Керівники розкопок: М. М. Шмаглій, М. Ю. Відейко

Період, культура, датування: Раннє трипільля

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Шмаглій Н. М., Відейко М. Ю. 1982. *Отчет о работе Майданецкого отряда Трипольской экспедиции ИА АН УССР за 1982 год.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/216. 18 с.

Інвентарний номер, шифр Майданецьке-II Гребенюків Яр 1982			
Загальна кількість кісток			69
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	3*	29	32
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	3*	0	3
Свиня <i>Sus domestica</i>	0	1	1
Тур <i>Bos primigenius</i>	4	8	12
Кабан <i>Sus scrofa</i>	3*	14	17
Вовк <i>Canis lupus</i>	1*	0	1
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	2	2
Невизначені			1

ЗАВАДІВКА-I

Розташування: с. Завадівка,
Звенигородський (тоді – Корсунь-
Шевченківський) район, Черкаська
область

Поселення належить до
черняхівської культури, хоч на
пам'ятці також трапляються об'єкти
інших періодів – скіфські ями і
житла пеньківської культури.

Дослідження пам'ятки почалися в

1977 році. Серед об'єктів

черняхівського часу відкрито

комплекс гончарної майстерні. Кістки

з розкопу визначив О. П. Журавльов. Матеріали черняхівської культури датовано II-IV ст.

н. е., пеньківської – V-VI ст. н. е. У звіті не згадується про житло з ямами, яке б датувалося
рубежем ер, як про це зазначено в підписі до кісток в одній із колекцій.

Роки розкопок: 1977-1978

Експедиція: Історико-технічна експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: В. І. Бідзіля

Період, культура, датування: Скіфський час; рубіж ер; черняхівська культура,
II-IV ст. н. е.; Пеньківська культура, V-VI ст. н. е.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Бидзіля В. И. 1977. *Отчет о работе историко-технической экспедиции за 1978 г.*
Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/7. 17 с.

Бидзіля В. И., Недопако А. П., Воляник В. К. 1978. *Отчет о работе Историко-технической экспедиции за 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України,
1978/22.

Інвентарний номер, шифр Завадівка-78 Скіфський час			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	2	2

Інвентарний номер, шифр ІТЕ-78 Завадівка житло з ямами рубіж н. е.			
Загальна кількість кісток			56
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	4*	6	10
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	1	1
Невизначені			45

Інвентарний номер, шифр Завадівка-I-77 Черкаська область черняхівська культура III-IV ст. н. е.			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	3	1	4

Інвентарний номер, шифр Завадівка-77-78 черняхівська культура II-IV ст. н. е.			
Загальна кількість кісток			4
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	3	3
Невизначені			1

Інвентарний номер, шифр Завадівка-78 черняхівська культура II-IV ст.			
Загальна кількість кісток			249
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	29*	8	37
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	2	2
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1	0	1
Мустелові <i>Mustelidae</i>	1*	0	1
Заєць <i>Lepus sp.</i>	3*	205	208

Інвентарний номер, шифр Завадівка-78 пенківська культура V-VI ст.			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Свиня <i>Sus domestica</i>	2	0	2

МЕДОВУХА

Розташування: с. Бучак,
Черкаський (тоді – Канівський)
район, Черкаська область

Пам'ятка, обмежена з півдня і південного сходу глибокими ярами, розташовується на південно-західній околиці села Бучак. Виявлено у травні 2009 року Е. Кравченко під час розвідок у зоні, яка відводиться під будівництво Канівської ГАЕС. У 2020-х роках на пам'ятці проведено стаціонарні дослідження. До фондів передано матеріали 2021 року. Пункт багатошаровий. Нижній шар належить до раннього залізного віку і датується кінцем VI – першою половиною V ст. до н. е. Також виявлено уламки амфор другої половини V – IV ст. до н. е. У нашаруваннях пам'ятки трапляються монети пізньоримського часу, XVII ст. та періоду Другої світової війни (Кармазіна 2022, с. 166).

Рік розкопок: 2021

Експедиція: Канівська археологічна експедиція ІА НАН України

Керівники розкопок: Ю. В. Болтрик, Л. В. Кармазіна

Період, культура, датування: Скіфський час (абсолютна більшість матеріалу);

Пізньоримський час; Невизначені

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Кармазіна Л., Очеретний С., Болтрик Ю., Корж А. 2022. Дослідження поселення Медовуха. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2021*. С. 166-169

Кублій М. В. 2023. Визначення кісток тварин із поселення в уроч. Медовуха 2021 р. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НА України. С. 368-369.

Кублій М. В. 2023. Додаток 1. Визначення кісток тварин із пам'ятки «Багатошарове поселення біля висоти 198,3» 2021 року розкопу. В: Болтрик Ю. В., Кармазіна Л. В., Очеретний С. В. *Науковий звіт про розкопки та нагляд за земляними роботами на багатошаровому поселенні біля висоти «198,3» на території Черкаського району Черкаської області*. С. 295-300.

Інвентарний номер, шифр КАЕ-198,3 Скіфський час			
Загальна кількість кісток			455
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	16	39	55
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1	28	29
Свиня <i>Sus domestica</i>	16*	8	24

Кінь <i>Equus caballus</i>	75*	15	90
Собака <i>Canis familiaris</i>	8*	32	40
Олень <i>Cervus elaphus</i>	4*	0	4
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	1	0	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1	1	2
Заєць <i>Lepus sp.</i>	1	59	60
Сліпак <i>Spalax sp.</i>	12	0	12
Невизначені			138

Інвентарний номер, шифр КАЕ-198,3 Пізньоримський час			
Загальна кількість кісток			6
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1*	3	4
Невизначені			2

Інвентарний номер, шифр КАЕ-198,3 Невизначені			
Загальна кількість кісток			45
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2*	5	7
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1*	2	3
Свиня <i>Sus domestica</i>	1	0	1
Кінь <i>Equus caballus</i>	15*	1	16
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	1	1
Невизначені			17

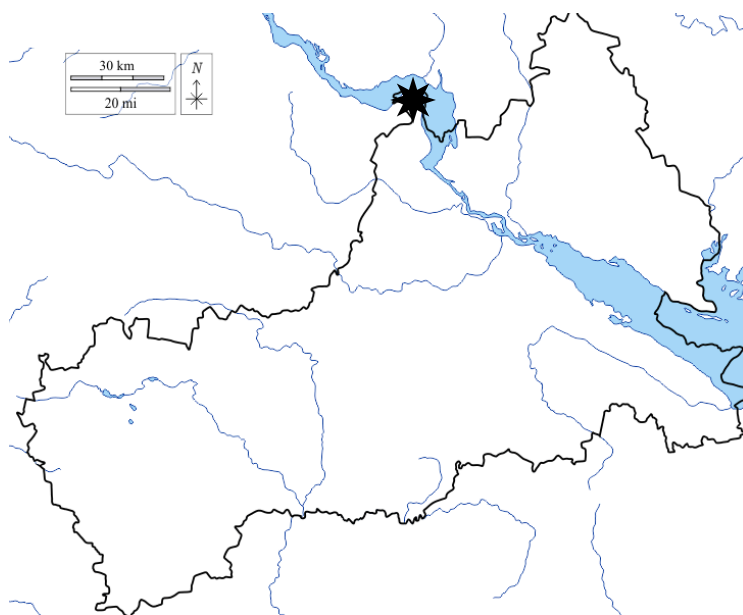
Інвентарний номер, шифр КАЕ-198,3 Шар			
Загальна кількість кісток			26
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	6*	2	8
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	1	1
Свиня <i>Sus domestica</i>	1*	0	1
Кінь <i>Equus caballus</i>	3*	2	5
Невизначені			11

МОНАСТИРОК

Розташування: с. Трахтемирів – с. Луковиця, Черкаський (тоді – Канівський) район, Черкаська область

Датоване VIII-X ст. городище Монастирок складається з двох майданчиків – західного і східного, площею 1,7 і 1 га відповідно. Поруч виявлено два селища. Дослідження пам'ятки розпочато в 1974 році. У давнину пам'ятка неодноразово переплановувалася, тому її культурний шар залягає нерівномірно.

Під час розкопок виявлено житла і ями зарубинецької культури, VIII- X ст. і XI-XIII ст. У фондах зберігаються кістки з шару VIII-X ст.

Роки розкопок: 1979-1983

Експедиції: Монастирецький загін Середньодніпровської слов'яноноруської експедиції ІА АН УРСР, (по 1980 рік), Канівська експедиція ІА АН УРСР (1982-1983 роки)

Керівники розкопок: Є. В. Максимов, В. А. Петрашенко, І. Б. Зеленецька

Період, культура, датування: Слов'яни, VIII-X ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Максимов Е. В. 1979. *Отчет о раскопках городища Монастырек Монастырекского отряда Среднеднепровской славянонорусской экспедиции*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/26а. 17 с.

Максимов Е. В., Зеленецкая И. Б. 1983. *Отчет о работе Каневской экспедиции в 1983 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/17. 27 с.

Максимов Е. В., Петрашенко В. А. 1980. *Отчет Среднепровской славяно-русской экспедиции*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/32. 35 с.

Максимов Е. В., Петрашенко В. А., Зеленецкая И. Б. 1982. *Отчет Каневской экспедиции о раскопках городища Монастырек в 1982 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/12. 41 с.

Інвентарний номер, шифр Монастирок			
Загальна кількість кісток			27
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	2	3
Лось <i>Alces alces</i>	2*	1	3
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1	4	5
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	0	5	5
Кабан <i>Sus scrofa</i>	1*	7	8
Бобер <i>Castor fiber</i>	0	2	2
Невизначені			1

ПАСТИРСЬКЕ ГОРОДИЩЕ

Розташування: с. Пастирське,
Черкаський (тоді – Смілянський)
район, Черкаська область

Городище розташовується за 3 км на схід від села на обох берегах річки Сухий Ташлик. Воно має площу близько 25 га, грушоподібної форми, обнесене 3-метровим валом і ровом глибиною 2 м. Пам'ятку відкрив В. В. Хвойка і досліджував її в 1898 і в 1901 роках. Подальші роботи здійснювалися в середині ХХ ст. Відновилися знову дослідження в

1990 році М. Ю. Брайчевським, а з 1991 року їх продовжив О. М. Приходнюк і тривали вони до 1998 року. У 2010-х роках дослідження продовжили А. В. Скиба і Є. В. Синиця. Пункт має два шари – скіфський (VII-III ст. до н. е.) і ранньосередньовічний (VII-VIII ст. н. е.). Визначення тваринних кісток проводив О. П. Журавльов. Матеріали, щоправда, без зазначення року розкопок, які зберігаються у фондах, датуються VIII ст.

Рік розкопок: Не зазначено

Експедиція: Пастирська експедиція ІА НАН України

Керівники розкопок: М. Ю. Брайчевський (1990), О. М. Приходнюк (1990-1993, 1995, 1997-1998)

Період, культура, датування: Слов'яни, VIII ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Брайчевський М. Ю., Приходнюк О. М. 1990. *Звіт про роботу Пастирської експедиції в 1990 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/15.

Горбаненко С. А., Журавльов О. П., Пашкевич Г. О. 2008. *Сільське господарство жителів Пастирського городища.* К.: Академперіодика. 188 с.

Журавльов О. П. 1998. Свійські та дикі ссавці з давньоруського Пастирського городища. *Археологія*, 3. С. 31-40.

Приходнюк О. М. 1991. *Звіт про роботу Пастирської експедиції в 1991 році.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/21. 15 с.

Приходнюк О. М. 1998. *Звіт про роботу Пастирської експедиції у 1998 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1998/110.

Приходнюк О. М., Вакуленко Л. В. 1992. *Звіт про роботу Пастирської експедиції в 1992 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1992/18. 22 с.

Приходнюк О. М., Вакуленко Л. В. 1997. *Звіт про роботу Пастирської експедиції в 1995 і 1997 рр.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1997/107.

Приходнюк О. М., Вакуленко Л. В., Петраускас О. В. 1993. *Звіт про роботи Пастирської експедиції в 1993 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1993/7. 17 с.

Інвентарний номер, шифр Пастирське городище Черкаська область VIII ст.			
Загальна кількість кісток			12
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2	7	9
Собака <i>Canis familiaris</i>	1*	0	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	2	2

СИНИЦЯ-І

Розташування: с. Синиця,
Уманський (тоді – Христинівський)
район, Черкаська область

Поселення Синиця-І розташоване на плато лівого берега річки Синиці, презентує металургійний центр черняхівської культури. У 1970-х роках і в 1988 році на пам'ятці проведено шурфування. У 1990 році при дослідженнях виявлено вугільні ями, рештки металургійних горнів і ями з відходами виробництва. Також розчищено господарчі ями, у заповненні яких, крім іншого, знайдено і кістки тварин.

Рік розкопок: 1990

Експедиція: Історико-технічна експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: С. В. Паньков

Період, культура, датування: Черняхівська культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Паньков С. В., Недопако Д. П. 1990. *Отчет о работе историко-технической экспедиции в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/31.

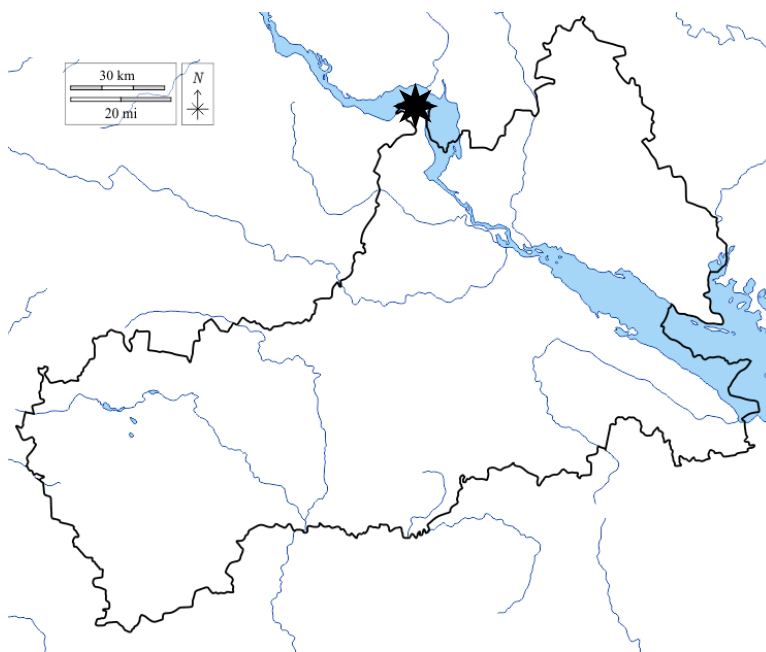
Інвентарний номер, шифр Синиця-І 1990			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

ТРАХТЕМИРІВСЬКЕ ГОРОДИЩЕ (ВЕЛИКІ ВАЛИ)

Розташування: с. Луковиця,
Черкаський (тоді – Канівський)
район, Черкаська область

Трахтемирівське городище входить до числа городищ-гігантів українського лісостепу ранньозалізного періоду. Завдяки розташуванню над Дніпром воно посідає центральне місце в локальній групі навколишніх поселенських структур, зокрема й укріплених. Пам'ятка займає високі

кручі, з трьох боків захищена Дніпром, а з напольного боку оточена земляним валом заввишки 3-6 м і ровом завглибшки 54 м. У межах оточеної укріпленої території виявлено близько 50 археологічних пам'яток. У 2000 році досліджувалася ділянка валу, розташована за 1,2 км від висоти «222,7». Протягом польового сезону здійснено чотири перетини валу і два перетини рову. У результаті робіт на різних локаціях знайдено 42 фрагменти кісток. У фондах перебуває більша кількість тваринних решток, хоч видовий склад збігається з зазначеним у звіті. Ймовірно, це пов'язано з їхнім подальшим подрібненням, викликаним умовами зберігання.

Рік розкопок: 2000

Експедиція: Скіфський загін Трахтемирівської експедиції ІА НАН України

Керівник розкопок: Ю. В. Болтрик

Період, культура, датування: Скіфський час

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Болтрик Ю. В., Фіалко О. Є., Тимошук В. М. 2000. *Звіт про роботу Скіфського загону Трахтемирівської експедиції в 2000 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2000/83.

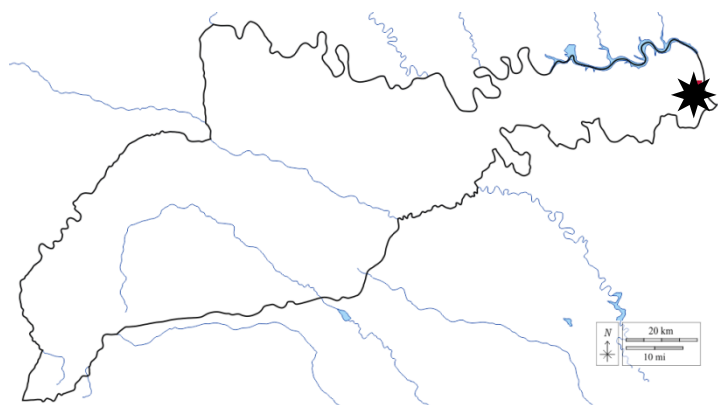
Інвентарний номер, шифр Трахтемирівське городище 2000			
Загальна кількість кісток			65
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	8	8
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1*	1	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	21*	4	25
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	1	1
Невизначені			29

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

ВАСИЛІВКА

Розташування: с. Василівка,
Дністровський район, Чернівецька
область

Скельно-печерна пам'ятка розташовується на схилі правого берега Дністра, з обох боків обмежена ярами. Обстеження як самого печерного комплексу, так і довколишньої території дало можливість зафіксувати матеріал від доби енеоліту до другої половини XVII ст., включаючи ранній залізний вік, XIII-XV ст.

Рік розкопок: 2023

Експедиція: Дністровська археологічна експедиція ДП «НДЦ «ОАСУ»»

Керівник розкопок: П. О. Нечитайло

Період, культура, датування: Різноманітні, III тис. до н. е. – друга половина XVII ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Кублій М. В. 2024. Археозоологічні дослідження пам'ятки Василівка за матеріалами розкопок 2023 р. В: Корвін-Піотровський А. О., Нечитайло П. О., Омельченко О. В., Кублій М. В. *Звіт про археологічні дослідження скельно-печерного комплексу біля с. Василівка Сокирянського району Чернівецької області у 2023 році*. С. 333-338.

Нечитайло П., Тимчук Д., Долженко Ю., Калашник Є., Рідуш Б. 2020. Роботи на скельно-печерному комплексі в с. Василівка Сокирянського району. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2018*. С. 248-250.

Інвентарний номер, шифр Василівка-2023			
Загальна кількість кісток			699
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	38*	96	134
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	10*	51	61
Свиня <i>Sus domestica</i>	2*	51	53
Собака <i>Canis familiaris</i>	2*	3	5
Кіт <i>Felis catus</i>	0	1	1
Олень <i>Cervus elaphus</i>	6*	3	9
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	0	1	1
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	8	8
Невизначені			427

РАШКІВ-I

Розташування: с. Рашків,
Дністровський (тоді – Хотинський)
район, Чернівецька область

Пам'ятка розташовується на правому
березі Дністра. Спочатку вона
називалася Рашків, але в результаті
подальших досліджень отримала

найменування Рашків-I на противагу розташованим поруч Рашків-II і Рашків-III.

Досліджувалася в 1973-1975, 1977 роках. У результаті вона схарактеризована як двошарова, де верхній горизонт містив матеріали XIII-XIV ст., а нижній – за даними 1973 року – VII-VIII ст, за роботами 1974 року – VII-IX ст. У фондах зберігається матеріал, як загалом з поселення, так і з обладнаного піччю-кам'янкою заглибленого підквадратного Житла 10 розміром 3,25 м × 3,50 м. Знахідки 1974 року, найімовірніше, відносяться саме до цього пункту, хоч у зазначений сезон проводилися дослідження сусіднього поселення Рашків-II, схарактеризованого в звіті за наступний рік.

Роки розкопок: 1973, 1974, 1975, 1977

Експедиція: Слов'янська археологічна експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: В. Д. Баран, Д. Н. Козак, Г. М. Некрасова

Період, культура, датування: VII-IX ст.; XIII-XIV ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Баран В. Д., Козак Д. Н. 1973. *Звіт про дослідження слов'янської археологічної експедиції поселення біля с. Рашкова Хотинського р-ну в 1973 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1973/17а. 150 с.

Баран В. Д., Козак Д. Н. 1974. *Звіт про розкопки слов'янського поселення в с. Рашків Хотинського району, Чернівецької обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/5. 33 с.

Баран В. Д., Магомедов Б. В., Карчина Л. Я. 1975. *Звіт про розкопки ранньослов'янських поселень Рашків I, Рашків II, Рашків III.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/10в. 29 с.

Баран В. Д., Некрасова А. Н. 1977. *Звіт про розкопки ранньослов'янського поселення Рашків I у 1977 році.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/25д. 22 с.

Інвентарний номер, шифр Рашків-73			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1

Інвентарний номер, шифр Рашків-73 житло 10,7			
Загальна кількість кісток			3
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	3	3

Інвентарний номер, шифр Рашків-74			
Загальна кількість кісток			6
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	6	6

Інвентарний номер, шифр Рашків-I-75, 77			
Загальна кількість кісток			8
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1*	7	8

Інвентарний номер, шифр Рашків I VII-IX ст. 1977 р.			
Загальна кількість кісток			90
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	3	5	8
Собака <i>Canis familiaris</i>	3*	0	3
Лось <i>Alces alces</i>	1*	1	2
Олень <i>Cervus elaphus</i>	3*	22	25
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	2*	2	4
Кабан <i>Sus scrofa</i>	5*	6	11
Вовк	1	1	2
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	2*	0	2
Бобер <i>Castor fiber</i>	2*	23	25
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	7	7

РАШКІВ-III

Розташування: с. Рашків,
Дністровський (тоді – Хотинський)
район, Чернівецька область

Поселення виявлено на північ від села
Рашків, витягнуте вздовж першої
надзаплавної тераси річки Дністер в
урочищі Під Щовбом. Дослідження

пам'ятки розпочалося в 1975 році, а в 1978 році поселення було розкопано повністю. Загалом на пам'ятці зафіксовано 91 житло і 51 яму. На поселенні виявлено слов'янські матеріали VI-VII ст., датування яких після завершення розкопок уточнено до кінця V ст. Знайдені на селищі уламки трипільської кераміки і шматки кременю дослідники пов'язують з розташованою топографічно вище пам'яткою трипільського часу.

Роки розкопок: 1976, 1978

Експедиція: Дністровська ранньослов'янська експедиція ІА АН УРСР

Керівники розкопок: В. Д Баран, Л. Я. Карчина (1976), Г. М. Некрасова (1978)

Період, культура, датування: Слов'яни, V-VII ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Баран В. Д. 1976. *Звіт про розкопки ранньослов'янського поселення Рашків 3 в 1976 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1976/13. 23 с.

Баран В. Д., Некрасова Г. М. 1978. *Звіт про розкопки ранньослов'янського поселення Рашків-3 за 1978 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/30. 23 с.

Інвентарний номер, шифр Рашків III-76			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	0	2	2

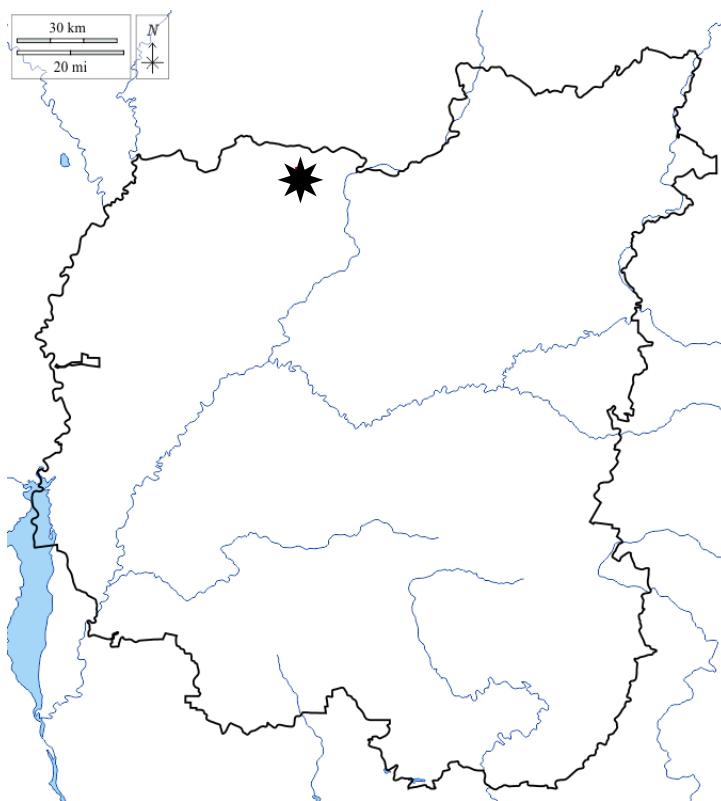
Інвентарний номер, шифр Рашків III-78			
Загальна кількість кісток			11
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	1	7	8
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	2	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ

АВТУНИЧІ

Розташування: с. Автуничі,
Чернігівський (тоді – Городнянський)
район, Чернігівська область

Поселення давньоруського часу датується Х-ХІІІ ст. Розташовується на схилах пологого лівого берега річки Вербча в урочищі Космовка. Пам'ятку відкрито в 1984 році, дослідження на ній проводилися в 1987-1996, 1998 роках. Культурний шар пошкоджений оранкою. На поселенні простежені сліди розвитку різноманітних ремесел і промислів (гончарна справа, смолокуріння, вигонка дьогтю, обробка чорних і кольорових металів). На пам'ятці виділено 5 будівельних періодів від рубежу Х-ХІ ст. до початку ХІІІ ст.

Роки розкопок: 1991, 1992

Експедиція: Поліський загін Дніпровської Давньоруської експедиції ІА АН України

Керівник розкопок: О. П. Моця

Період, культура, датування: Русь, Х-ХІІІ ст.

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Моця А. П., Коваленко В. П., Томашевский А. П. и др. 1991. *Отчет об исследованиях поселения Х-ХІІІ вв. у села Автуничи в 1991 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/25. 99 с.

Моця О. П. 1992. *Звіт про роботи Поліського загону Дніпровської давньоруської експедиції в 1992 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1992/3. 180 с.

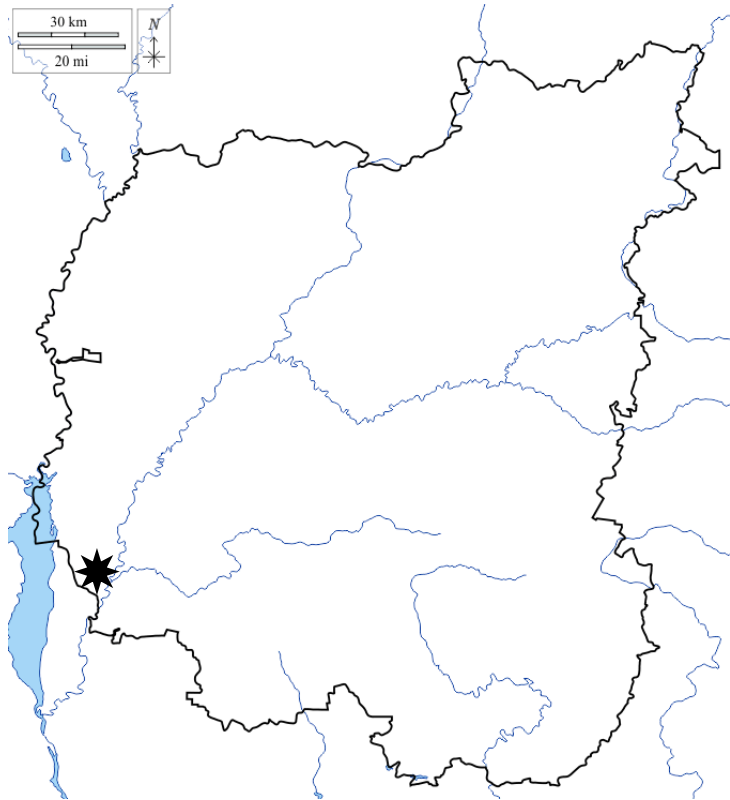
Інвентарний номер, шифр Автуничі-91			
Загальна кількість кісток			1
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Свиня <i>Sus domestica</i>	1*	0	1

Інвентарний номер, шифр Автуничі-92			
Загальна кількість кісток			38
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Кінь <i>Equus caballus</i>	32*	2	34
Свиня <i>Sus domestica</i>	4*	0	4

ВИПОВЗІВ

Розташування: с. Виповзів,
Чернігівський район, Чернігівська
область

Городище Виповзів розміщується на правому березі старого русла Десни – Кримці. До його складу, крім укріпленого майданчика, розташованого на підвищенні, належав поділ. Пам'ятка досліджується експедицією Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка й Інституту археології НАН України під керівництвом В. М. Скорохода і О. П. Моці (Скороход, Капустін, Терещенко 2018; Скороход, Моця, Жигола 2018). Кістковий матеріал, отриманий під час розкопок у 2016 році, походить в основному з фортифікованої частини осередку зі споруди 11, датованої Х ст. (Скороход, Моця, Жигола 2018, с. 328) і з ям № 36, 37, 39, 40 з подолу, датованих кінцем IX – Х ст. (Скороход, Капустін, Терещенко 2018, с. 326).

Рік розкопок: 2016

Експедиція: Експедиція ЧНПУ імені Тараса Шевченка, ІА НАН України

Керівники розкопок: В. М. Скороход, О. П. Моця

Період, культура, датування: Русь, кінець IX–Х ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Скороход В. М., Капустін К. М., Терещенко О. В. 2018. Дослідження посаду Виповзівського городища. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 325–327.

Скороход В. М., Моця О. П., Жигола В. С. 2018. Роботи на Виповзівському городищі В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 327–328.

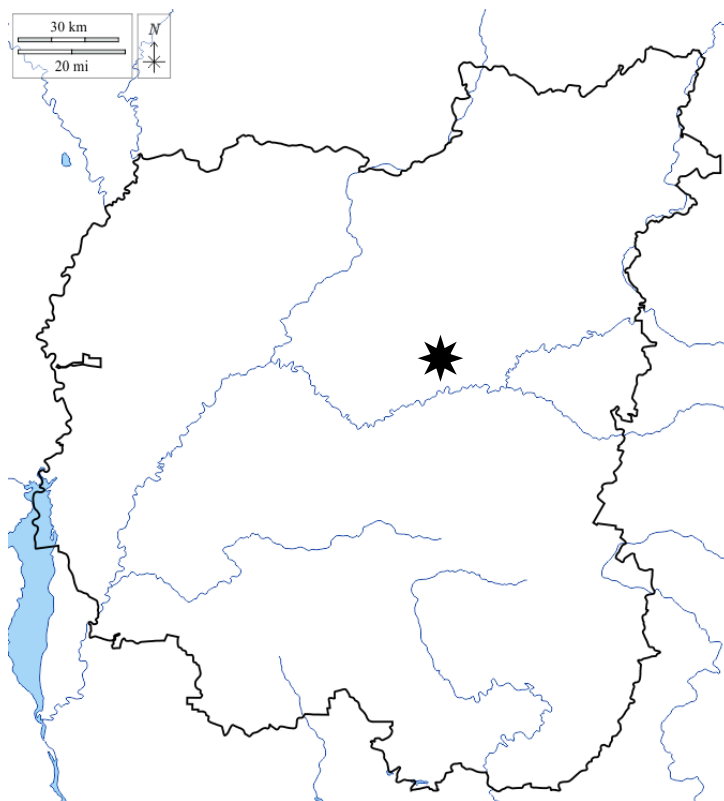
Інвентарний номер, шифр Виповзів 2016			
Загальна кількість кісток			598
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	15*	67	82
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	11*	26	37
Вівця <i>Ovis aries</i>	0	1	1
Свиня <i>Sus domestica</i>	19*	22	41

Кінь <i>Equus caballus</i>	3*	18	21
Лось <i>Alces alces</i>	6*	0	6
Олень <i>Cervus elaphus</i>	9*	4	13
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	0	1	1
Невизначені			396

МЕНА-5

Розташування: м. Мена,
Корюківський (тоді – Менський)
район, Чернігівська область

На пам'ятці, розташованій на березі річки Мени, з місцями повністю розораним культурним шаром проводилися розкопки в 1981-1982 роках. У 1982 році закладено 3 розкопи, де явивлені рештки господарських ям і жител. На поселенні зібрані матеріали від пізньозарубинецького часу II-III ст. н. е. до VIII-IX ст. У підписі до кісток значиться, що вони походять із шарів зарубинецької, київської і волинцівської культур.

Рік розкопок: 1982

Експедиція: Менський загін Новгород-Сіверської експедиції ІА СРСР

Керівники розкопок: О. М. Кухарська, А. М. Обломський

Період, культура, датування: Зарубинецька, київська, волинцівська культури

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

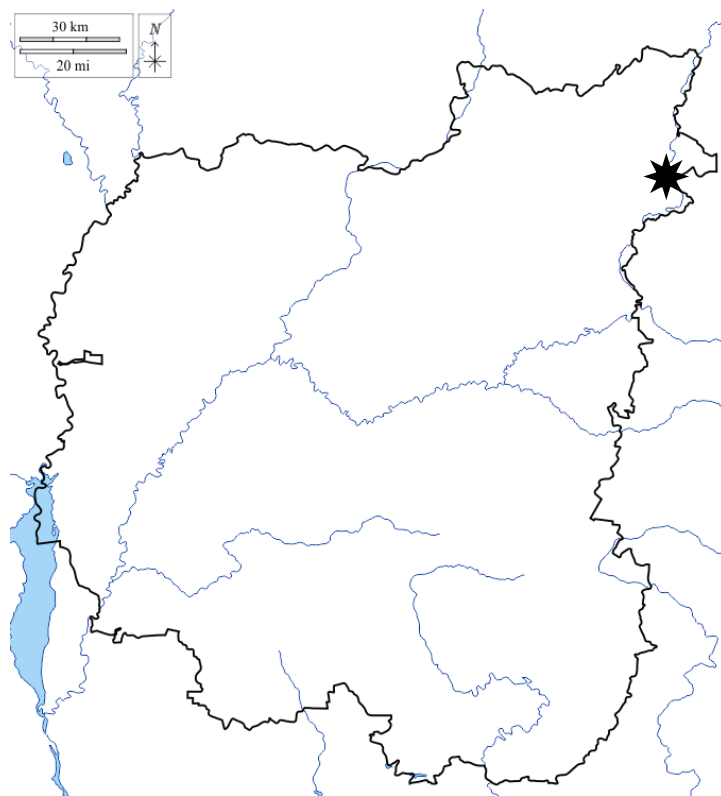
Джерела: Обломский А. М., Кухарская Е. М. 1982. *Отчет о работах Менского отряда Новгород-Северской экспедиции в 1982 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/31а. 22 с.

Інвентарний номер, шифр Мена-5 1982			
Загальна кількість кісток			42
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2*	11	13
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	2*	0	2
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	1	1
Кабан <i>Sus scrofa</i>	0	2	2
Невизначені			24

НОВГОРОД-СІВЕРСЬКИЙ

Розташування: м. Новгород-Сіверський, Новгород-Сіверський район, Чернігівська область

У період Київської Русі Новгород-Сіверський був одним з найбільших міст регіону і складався з дитинця й посаду. Під час його розкопок виявлено матеріали і рештки споруд, починаючи від другої половини X ст., а також об'єкти значно пізніших часів. 31 кістку з розкопок в урочищі Городок опрацьовано О. П. Журавльовим з підготовкою відповідного додатку до звіту. Судячи з підписів до знахідок, матеріали належать до шару XI ст.

Рік розкопок: 1979

Експедиція: Новгород-Сіверська експедиція ІА АН УРСР

Керівник розкопок: Р. С. Орлов

Період, культура, датування: Русь

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Орлов Р. С. 1979. *Отчет о раскопках в г. Новгород-Северске и разведке в Черниговской обл. в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/37. 74 с.

Інвентарний номер, шифр Новгород-Сіверський 1979			
Загальна кількість кісток			12
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2*	1	3
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	6	6
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1*	1	2
Лось <i>Alces alces</i> /тип <i>Bos primigenius</i> / Корова <i>Bos taurus</i>	0	1	1

РОЇЩЕ

Розташування: с. Роїще,
Чернігівський район, Чернігівська
область

Пам'ятка на утвореному рукавами
правої притоки Десни – річки
Стрижня – острові, розташована в
урочищі Логи на терасі лівого берега.
Дослідження поселення розпочато в
1975 році. У результаті встановлено,
що пам'ятка існувала в IV ст.,
належала до київської культури,
містила окремі знахідки
черняхівського поселу.

Роки розкопок: 1976-1979

Експедиція: Середньодніпровська
ранньослов'янська експедиція ІА АН УРСР

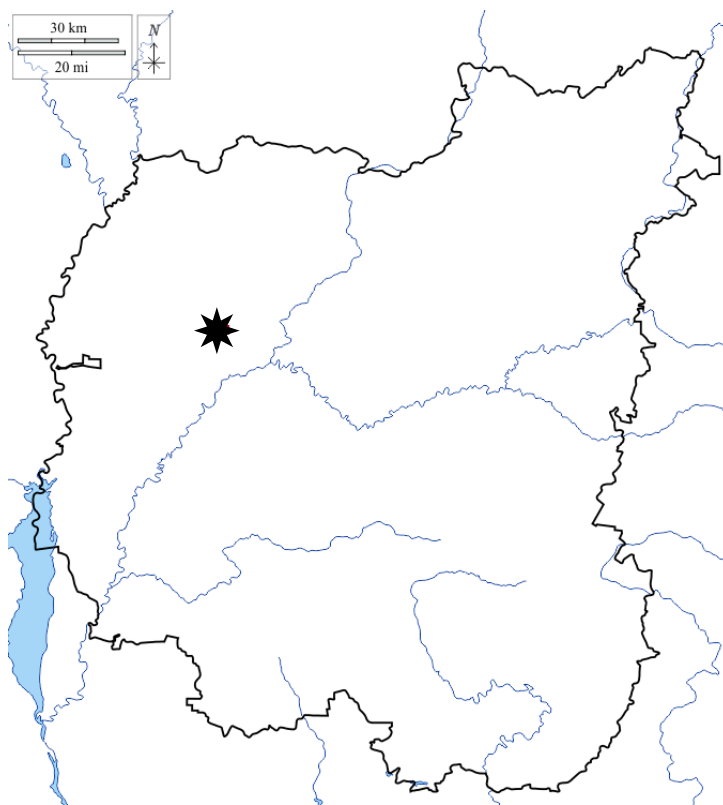
Керівники розкопок: Є. В. Максимов, Р. В. Терпиловський

Період, культура, датування: Київська культура

Визначення матеріалів: О. П. Журавльов

Джерела: Максимов Е. В. 1976. *Отчет о работе Среднеднестровской раннеславянской экспедиции в 1976 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1976/21. 25 с.

Максимов Е. В., Терпиловский Р. В. 1977. *Отчет о работах Среднеднепровской раннеславянской экспедиции ИА АН УССР в 1977 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/4. 29 с.

Інвентарний номер, шифр Роїще-76-78			
Загальна кількість кісток			153
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	15*	45	60
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	1*	2	3
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	3	3
Свиня <i>Sus domestica</i>	9*	12	21
Тур <i>Bos primigenius</i>	0	1	1
Олень <i>Cervus elaphus</i>	1 (з обробкою)		1
Собака <i>Canis familiaris</i> /Борсук <i>Meles meles</i>	0	1	1
Невизначені			63

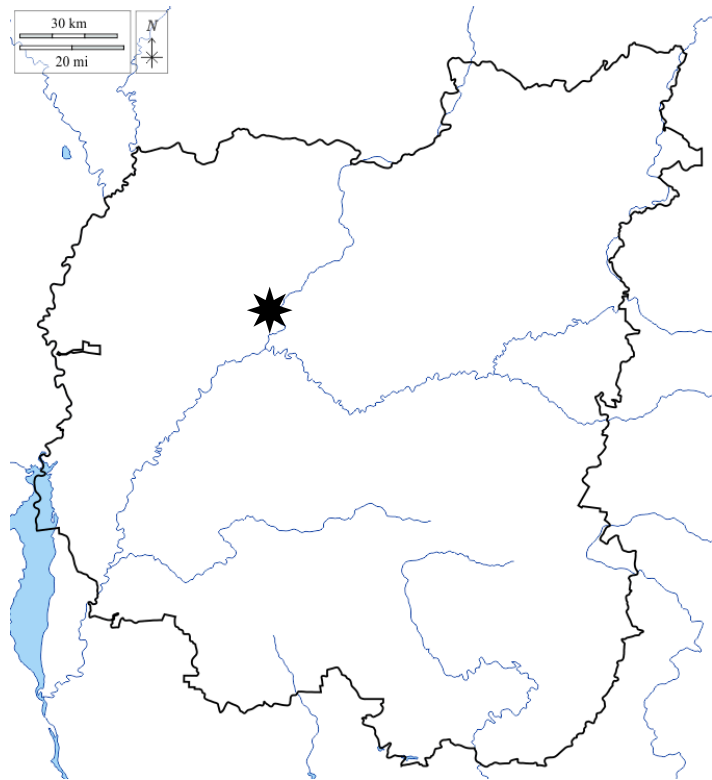
Інвентарний номер, шифр Роїще-79 культура київського типу			
Загальна кількість кісток			2
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Заєць <i>Lepus sp.</i>	0	2	2

Інвентарний номер, шифр Роїще Чернігівська обл черняхівська культура			
Загальна кількість кісток			196
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	2	2	4
Корова <i>Bos taurus</i> (одна молода особина)	2	121	123
Коза <i>Capra hircus</i>	1	0	1
Свиня <i>Sus domestica</i>	17*	9	26
Собака <i>Canis familiaris</i>	7	27	34
Лось <i>Alces alces</i>	0	2	2
Олень <i>Cervus elaphus</i>	0	3	3
Козуля <i>Capreolus capreolus</i>	2*	0	2
Лисиця <i>Vulpes vulpes</i>	0	1	1

СЕДНІВ

Розташування: с. Седнів,
Чернігівський район, Чернігівська
область

У селищі Седнів розташоване городище літописного Сновська. Його досліджувала експедиція Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Розкопки проводилися на Батисовому Валу і Лизогубовій садибі (Моця, Капустін, Сита 2018). У результаті виявлено матеріали, представлені X-XI та XVII-XVIII ст. Вони включають рештки оборонних і господарських споруд, а також артефакти вказаних періодів.

Рік розкопок: 2016

Експедиція: Експедиція ЧНПУ імені Тараса Шевченка

Керівник розкопок: О. П. Моця

Період, культура, датування: Русь, X-XI ст.

Визначення матеріалів: М. В. Кублій

Джерела: Моця О. П., Капустін К. М., Сита Л. Ф. 2018. Дослідження в смт Седнів. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 319-321.

Інвентарний номер, шифр Седнів 2016			
Загальна кількість кісток			136
Вид	Краніальний скелет	Посткраніальний скелет	Разом
Корова <i>Bos taurus</i>	8*	21	29
Дрібна рогата худоба <i>Capra vel Ovis</i>	0	14	14
Свиня <i>Sus domestica</i>	5	1	6
Кінь <i>Equus caballus</i>	0	3	3
Собака <i>Canis familiaris</i>	0	12	12
Кабан <i>Sus scrofa</i>	3*	0	3
Невизначені			69

ПІДСУМКИ

Опрацювання кісткового матеріалу має комплексний характер. Роботи з кістковими колекціями починаються ще з моменту їхнього виявлення під час археологічних досліджень і можуть тривати впродовж усього часу їхнього зберігання, що пов'язано з появою новіших методів дослідження. Через це збереження, впорядкування і каталогізація всіх знахідок є надзвичайно важливою. Як показує історія розвитку археозоологічних досліджень за майже півтори сотні років, підходи і методи вивчення тваринних кісток з археологічних пам'яток кардинально змінилися і продовжують динамічно змінюватися. У перспективі новітні методи й засоби археозоологічної і суміжних наук дадуть можливість отримувати новішу інформацію, проте її інтерпретацію можна буде здійснити саме для тих пам'яток, з яких матеріал буде збережено. Частина пам'яток, опис матеріалу з яких міститься в каталозі, зруйновані через будівельні роботи, сільськогосподарську діяльність, зсуви ґрунту. Частина пам'яток розташовані на території, де проходили або проходять бойові дії, частина зруйновані, частина перебувають на тимчасово окупованих територіях. Саме на основі збережених матеріалів з таких пам'яток, у тому числі й кісток тварин, існує перспектива їхнього подальшого вивчення.

У цьому каталозі міститься інформація про 107 колекцій, які сумарно налічують 33 786 тваринних кісток або їхніх фрагментів. Ці кістки розкопані впродовж 1972-2023 років. Вони датуються від мезоліту до модерного часу (X тис. до н. е. – XIX ст. н. е.). Цей каталог є першим археозоологічним каталогом – раніше подібна каталогізація решток тварин в Інституті археології НАН України не проводилася.

У перспективі археозоологічний каталог буде поновлюватися, оскільки постійне надходження нових колекцій кісток тварин з археологічних пам'яток спонукатиме до необхідності його розширення.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ПАМ'ЯТОК

- Автуничі, 171
Басівське городище, 126
Башмачка, 37
Бейкуш, 91
Битиця-I, 126
Більськ, урочище Царина, 17
Боромля-II, 128
Бузьке-I, 93
Василівка, 167
Велика Слобідка, 146
Великі Вали (Трахтемирівське городище), 165
Верхньорогачинський могильник, 135
Виноградний Сад, 94
Виповзів, 172
Вишневе, 109
Відножине, 48
Вінниця (вул. Мури, 7), 30
Віта-Поштова, 68
Вовчанське, 50
Володимирівка, 55
Гірка Полонка, 35
Глибока Пристань (Софіївка 2), 136
Глинськ, 119
Головківка, 155
Городище-I, 132
Городок, 36
Гребені, 69
Гребенюків Яр (Майданецьке-II), 157
Громівка, 138
Десятинний провулок, 66
Дорогобуж, 122
Жванець, ур. Щовб, 148
Завадівка-I, 158
Завадські могили, 38
Завалля, 64
Залісся, 133
Зелений Гай, 129
Кам'янка, 96
Кам'янка-Дніпровська, 57
Кам'янська Січ, 139
Канфарка, 58
Козирка I, 97
Козлів-3, 31
Кочкувате, 110
Куропатники, 65
Лиса Гора, 59
Лісники-Безодня, 70
Лісники-Козин, 72
Лісовичі, 73
Лука-Каветчинська, 149
Любимівка, 140
Майданецьке-II (Гребенюків Яр), 157
Манжелія, 120
Медовуха, 160
Мена-5, 174
Миколаївка, 39
Монастирок, 162
Нищаха, 130
Новгород-Сіверський, 175
Новоселиця, 113
Огрінь-8, 40
Окопи, 134
Ольвія, 98
Пастирське городище, 163
Перебійне-I, 85
Пересопниця, 124
Перещепинський могильник, 121
Петрівське (Юшків Ріг), 82
Петухівка-II, 102
Підгорівка-I, 86
Полонне, 151
Пришиб, 62
Рашків-I, 168
Рашків-III, 170
Роїще, 176
Рябівка-3, 131
Садиба Литвиненка, 141
Сватове, 87
Северинівка, 32
Седнів, 178
Семенки-I, 34
Сивашівка, 142
Синиця-I, 165
Скелька, 143
Сокіл, 152
Соснова, 74

Софіївка 2 (Глибока Пристань), 136	Ходосівка-Снігурове, 80
Софіївська Борщагівка, 76	Ходосівка-Фіалки, 81
Стара Богданівка-II, 103	Холмське, 116
Теремці, 154	Хрінники, ур. Шанків Яр, 125
Тіра, 114	Червоне, 63
Трапівка, 115	Чорноморка-II, 104
Трахтемирівське городище (Великі Вали), 165	Чорнянка, 144
Туба-I, 90	Чортомлик, 43
Успенка, 83	Чортувате-VII, 106
Фортеця Святої Єлизавети, 84	Широка Балка, 145
Хлопків-I, 77	Щуцьке-I, 108
Ходосівка-Козаків Яр, 78	Юшків Ріг (Петрівське), 82

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК КЕРІВНИКІВ РОЗКОПОК

- Амірханов А. Ш., 144
Балушкін А. М., 94
Баран В. Д., 65, 77, 154, 168, 170
Бессонова С. С., 73, 82
Билкова В. П., 136, 141
Бідзіля В. І., 158
Болтрик Ю. В., 32, 160, 166
Брайчевський М. Ю., 163
Братченко С. Н., 87
Бузян Г. М., 74
Буйських А. В., 98
Буйських С. Б., 91, 98, 106, 136, 143
Бураков А. В., 102, 143
Вакуленко Л. В., 64, 152
Відейко Ю. М., 157
Волков А. В., 139
Гаврилюк Н. А., 59
Ганіна О. Д., 133
Герц В., 117
Готун І. А., 68, 69, 70, 72, 76, 79, 80, 81
Гудкова О. В., 116
Дворянінов С. А., 115
Дорофєєв В. В., 50, 51, 53, 54, 144
Євдокимов Г. Л., 135
Залізник Л. Л., 40
Збенович В. Г., 134
Зеленецька І. Б., 162
Зубар В. М., 140
Казимір О. М., 76
Кармазіна Л. В., 160
Карчина Л. Я., 170
Клейман І. Б., 114
Ковпаненко Г. Т., 73, 82
Козак Д. Н., 35, 36, 125, 168
Козленко Р. О., 96, 97
Козловський А. О., 66
Колосов Ю. Г., 62
Корж А. А., 30, 126
Крапівіна В. В., 98
Крижицький С. Д., 98
Крушельницька Л. І., 146, 148
Кубишев А. І., 50, 51, 52, 53, 138, 142
Купрій Н. М., 135
Кухарська О. М., 174
Лейпунська Н. А., 98
Магомєдов Б. В., 31
Мазараті С. Н., 145
Максимов Є. В., 162, 176
Марченко І. Л., 55
Марченко К. К., 103
Махно Є. В., 74
Мовша Т. Г., 146, 148
Мозолєвський Б. М., 38
Моця О. П., 171, 172, 178
Мурзін В. Ю., 43, 121
Некрасова Г. М., 77, 128, 168, 170
Нечитайло П. О., 151, 167
Никоненко Д. Д., 58
Обломський А. М., 131, 174,
Орлов Р. С., 175
Отрешко В. М., 104
Отрощенко В. В., 48, 57
Паньков С. В., 165
Петрашенко В. О., 78, 162
Покас П. М., 129
Полін С. В., 53, 83
Приходнюк О. М., 149, 152, 163
Прищепа Б. А., 122, 124
Пуголовок Ю. О., 119
Рассамакін Ю. Я., 48, 57, 61, 62
Ролле Р., 117, 121
Ромашко В. А., 39
Рубан В. В., 106
Русяєва А. С., 98, 145
Сердюков В. В., 51, 56
Сікорський М. І., 74
Скороход В. М., 172
Сміленко А. Т., 37
Солтис О. Б., 52
Станко В. Н., 91
Субботін Л. В., 109, 110, 113, 115
Сухобоков О. В., 127, 130
Телегін Д. Я., 40
Теліженко С. А., 85, 90
Терпиловський Р. В., 128, 176
Тупчієнко М. П., 84, 155

Фоменко В. М., 93, 94, 108
Хавлюк П. І., 34
Черненко Є. В., 117
Черних Л. А., 52
Шарафутдінова І. М., 94

Шевченко Н. П., 63, 94, 142
Шерстюк В. В., 120
Шмаглій М. М., 157
Ягодинська М. О., 132
Якунов С. А., 138

ЛІТЕРАТУРА Й АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Андреева Е. Г. 1933. О строении костей некоторых диких и домашних животных. В: Вавилов Н. И. и др. (ред.). *Проблема происхождения домашних животных*. Труды совещания по происхождению домашних животных, состоявшегося при Лаборатории генетики АН СССР 23-25 марта 1932 г. Москва: Издательство АН СССР. С. 263-311.

Баран В. Д. 1976. *Звіт про розкопки ранньослов'янського поселення Рашків 3 в 1976 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1976/13. 23 с.

Баран В. Д. 1979. *Звіт про розкопки ранньослов'янського поселення кінця I-V ст. н. е. біля с. Теремці за 1979 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/34. 42 с.

Баран В. Д., Гороховский Е. Л., Зеленецкая И. Б., Бобровская О. В. 1989. *Отчет о работе Славянской Правобержной экспедиции Института археологии АН УССР в 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/2. 19 с.

Баран В. Д., Козак Д. Н. 1973. *Звіт про дослідження слов'янської археологічної експедиції поселення біля с. Рашкова Хотинського р-ну в 1973 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1973/17а. 150 с.

Баран В. Д., Козак Д. Н. 1974. *Звіт про розкопки слов'янського поселення в с. Рашків Хотинського району, Чернівецької обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/5. 33 с.

Баран В. Д., Магомедов Б. В., Карчина Л. Я. 1975. *Звіт про розкопки ранньослов'янських поселень Рашків I, Рашків II, Рашків III.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/10в. 29 с.

Баран В. Д., Некрасова А. Н. 1977. *Звіт про розкопки ранньослов'янського поселення Рашків I у 1977 році.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/25д. 22 с.

Баран В. Д., Некрасова А. Н. 1983. *Отчет о раскопках Среднеднепровской славянской экспедицией поселения черняховской культуры у с. Хлопков (Хлопков-1) Барышевского р-ні Киевской обл. в 1983 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/35.

Баран В. Д., Некрасова А. Н. 1984. *Отчет о раскопках Среднеднепровской экспедиции 1984 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/26. 9 с.

Баран В. Д., Некрасова Г. М. 1978. *Звіт про розкопки ранньослов'янського поселення Рашків-3 за 1978 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/30. 23 с.

Баран В. Д., Некрасова Г. М. 1980. *Звіт про розкопки ранньо слов'янського поселення 4-6 ст. н. е. біля с. Теремці за 1980 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/20. 27 с.

Белан Н. Г., Журавльов О. П. 1992. Фауна городища Башмачка. В: Смиленко А. Т. *Городище Башмачка III-IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка. С. 123-130.

Библикова В. И. 1950. Домашние и дикие животные из поселения Лука-Врублевская. *Краткие сообщения института истории материальной культуры имени Н. Я. Марра*, 32. С. 57-61.

Библикова В. И. 1963. Из истории голоценовой фауны позвоночных в Восточной Европе. В: Пидопличко И. Г. (ред.). *Природная обстановка и фауны прошлого*. Выпуск 1. Киев: Издательство Академии наук Украинской ССР. С. 119-146.

Библикова В. И. 1967 К изучению древнейших домашних лошадей Восточной Европы. *Бюллетень Московского общества испытателей природы, Отдел биологический*, 72(3). С. 106-118.

- Бидзиля В. И. 1977. *Отчет о работе историко-технической экспедиции за 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/7. 17 с.
- Бидзиля В. И., Недопако А. П., Воляник В. К. 1978. *Отчет о работе Историко-технической экспедиции за 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/22.
- Болтрик Ю. В., Фіалко О. Є., Тимошук В. М. 2000. *Звіт про роботу Скіфського загону Трахтемирівської експедиції в 2000 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2000/83.
- Болтрик Ю. В., Горбаненко С. А., Кублій М. В., Сергєєва М. С., Яніш Є. Ю. 2015. Северинівське городище скіфського часу: біогосподарський аспект досліджень. *Археологія і простір. Археологія і давня історія України*, 4 (17). С. 155-192.
- Брайчевський М. Ю., Приходнюк О. М. 1990. *Звіт про роботу Пастирської експедиції в 1990 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/15.
- Браунер А. А. 1916а. Материалы к познанию домашних животных России. 1. Лошадь курганных погребений Тираспольского уезда Херсонской губернии (*Equus Goschkewitschi, mih*). *Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России*, 86 (1). С. 49-185.
- Браунер А. А. 1916б. О необходимости естественно-исторического изучения домашних животных России. *Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России*, 86 (1). С.33-49.
- Браунер А. А. 1919. Материалы к познанию домашних животных России. 2. О сером степном скоте. *Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России*, 88-89 (1). С. 145-213.
- Браунер А. А. 1923. *Сельскохозяйственная зоология*. Харьков: Государственное издательство Украины.
- Буйских С. Б. 1983. *Отчет о раскопках поселения Чертоватое-VII в 1983 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/31д. 32 с.
- Буйских С. Б. 1984. *Отчет о работах Приморского отряда Периферийной экспедиции. Раскопки поселений Чертоватое VII*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/29в. 70+10+37 с.
- Буйских С. Б. 1985. *Отчет о работах Северо-Причерноморской экспедиции в 1985 г. (раскопки Бейкушского поселения)*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/26. 65 с.
- Буйських С. Б. 1986. *Отчет о работах Северо-Причерноморского отряда Ольвийской комплексной экспедиции в 1986 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/5д. 56 с.
- Бураков А. В. 1975. *Отчет о раскопках городища Петуховка II в 1975 году*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/21е. 21 с.
- Бураков С. Б., Буйских С. Б. 1978. *Отчет о раскопках городища Скелька в 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/24а. 47 с.
- Былкова В. П. 1990. *Отчет о раскопках поселения «Усадьба Литвиненко» экспедицией Херсонского краеведческого музея в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/130.
- Былкова В. П., Буйских С. Б. 1991. *Отчет о раскопках городища Глубокая Пристань и Белозерского поселения экспедицией Херсонского краеведческого музея в 1991 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/115. 34 с.

- Вакуленко Л. В. 1974. *Отчет о работе Сокольского отряда Днестровской новостроечной экспедиции в 1974 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/5а. 14 с.
- Вакуленко Л. В. 1975. *Отчет о раскопках в с. Сокол Каменец-Подольского района Хмельницкой области в 1975 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/10з.
- Вакуленко Л. В. 1977. *Отчет о работе Сокульского отряда Днестровской новостроечной экспедиции в 1977 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/25ж. 12 с.
- Вакуленко Л. В. 1979. *Отчет о работе Сокальского отряда Днестровской комплексной экспедиции (новостроечной) в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/34а. 12 с.
- Вакуленко Л. В. 1980. *Отчет о работе Карпато-Волынской экспедиции в 1980 году.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/28. 18 с.
- Вейбер А. В., Кублій М. В. 2020. Археозоологічний аналіз фауністичних матеріалів поселення XI-XIII ст. Огрінь 8. *Археологія*, 3. С. 143-152.
- Витт В. О. 1952. Лошади Пазырыкских курганов. *Советская археология*, 16. С. 163-205.
- Волков А. В. 2022. *Звіт про проведення археологічної розвідки «Кам'янська Січ-2021».*
- Волох А. М. 2022. *Визначення віку мисливських звірів: науково-методичний посібник.* Одеса: Олді плюс. 374 с.
- Гаврилюк Н. А., Батуревич Е. Ю. 1990. *Отчет о раскопках поселения Лысая Гора у г. Васильевка Запорожской области и разведках, проведенных на участке Лысая Гора-Скельки в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/9.
- Гаврилюк Н. А., Кравченко С. Н. 1984. *Отчет о раскопках поселения Лысая Гора, Приазовской экспедиции за 1984 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/17а. 35 с.
- Гаврилюк Н. А., Кравченко С. Н. 1987. *Отчет о раскопках поселения Лысая Гора у г. Васильевка Запорожской обл. в 1987г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/7б. 7 с.
- Ганіна О. Д. 1979. *Звіт про роботу Надзбручанської археологічної експедиції в 1970-1972, 1974, 1979 рр.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/145. 7 с.
- Голубович Л. Л., Голубович П. Л., Голубович А. Л., Войченко В. В., Ольховський В. О. 2020. *Судово-медична ідентифікація спаленої особи за кістковими залишками: монографія.* Харків: ФОП Бровін О. В. 229 с.
- Горбаненко С. А., Журавлев О. П. 2021. Животноводство и охота у северян. *Stratum plus*, 5. С. 207-230.
- Горбаненко С. А., Журавльов О. П., Пашкевич Г. О. 2008. *Сільське господарство жителів Пастирського городища.* К.: Академперіодика. 188 с.
- Готун І., Івакін В., Зоценко І., Лавров В., Гунь М., Казимір О., Курзенков М., Кублій М. 2023. Науково-рятивні роботи на городищі у Віті-Поштовій. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні -2022.* Київ: ІА НАН України. С. 82-87.
- Готун І., Івакін В., Сухонос А., Гунь М., Казимір О. 2023. Обстеження ділянки унікального поселення в уроч. Безодня в Лісниках. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022.* С. 91-94.

Готун І., Казимір О., Чалий А., Гунь М., Курзенков М., Кублій М. Науково-рятивні розкопки селища в уроч. Фіалки в Ходосівці. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні -2022*, Київ: ІА НАН України. С. 98-100.

Готун І., Сорокін С., Казимір О., Гунь М., Лозниця Т., Іванова О., Кублій М. 2023. Життя слов'ян переддержавного періоду за новими розкопками поселення Ходосівка-Козаків Яр. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні -2022*. Київ: ІА НАН України. С. 100-105.

Готун І., Тишечко Т., Казимір О., Гунь М., Курзенков М., Кублій М. Стаціонарне вивчення поселення Лісники-Козин. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 106-112.

Громова, В. И. 1953. *Остеологические отличия родов Capra (козлы) и Ovis (бараны). Руководство для определения ископаемых остатков*. Труды комиссии по изучению четвертинного периода, 10 (1). Москва: Издательство Академии наук СССР.

Гудкова А. В., Алексеева И. Л., Тощев Г. Н., Фокеев М. М., Черняков И. Т. 1978. *Отчет Измаильской новостроечной экспедиции*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/15. 139 с.

Евдокимов Г. Л., Генинг В. В., Куприй Н. М., Солтыс О. Б. 1990. *Отчет о раскопках курганов Краснознаменской экспедицией в зоне строительства АС Херсонской обл. в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/12.

Журавлев О. П. 1975. Домашние овцы и козы эллинистического периода Ольвии. *Некоторые вопросы экологии и морфологии животных*. Киев: Наукова думка. С. 22-24.

Журавлев О. П. 1981. Остеологические исследования Ольвии в 1972-1979 гг. *Актуальные проблемы археологических исследований в Украине. Тезисы докладов республиканской конференции молодых ученых*. С. 83-84.

Журавлев О. П. 1981. Фауна поселения Черноморка-II (на материалах костных остатков). *Использование методов естественных наук в археологии*. Киев: Наукова думка. С. 130-161.

Журавлев О. П. 1982. О методике полевых определений костей скелета домашних овец и коз из археологических памятников. В: Генинг, В. Ф. (ред.). *Новые методы археологических исследований*. Киев: Наукова думка. С. 205-216.

Журавлев О. П. 1983. Животноводство, охота и ландшафтные особенности античного Ольвийского государства (по костным остаткам). *Морфологические особенности позвоночных животных Украины*. Киев: Наукова думка. С. 38-45.

Журавлев О. П. 1985. Животноводство Ольвии в первые века нашей эры. *Проблемы исследования Ольвии. Тезисы докладов семинара. Парутино, сентябрь 1985*. Парутино. С. 28.

Журавлев О. П. 1986. *Определение остеологического материала*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/5. 11 с.

Журавлев О. П. 1988. Животноводство у славянского населения восточноевропейской лесостепи во второй половине I тыс. нашей эры. *Вопросы истории славян*, 12. С. 34-43.

Журавлев О. П. 1989. Домашние и дикие животные из курганной группы Чертомлыка. *Тезисы докладов областной конференции «Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья», посвященной 90-летию со дня рождения профессора Б. Н. Гракова*. Запорожье: «Коммунар». С. 48-49.

Журавлев О. П. 1990. Животноводство и охота на античном поселении Глубокая Пристань (Софиевка-2). *Проблемы археологии Северного Причерноморья (К 100-летию основания Херсонского музея древностей)*. Тезисы докладов юбилейной конференции. Часть вторая. Октябрь 1990 г. Херсон. С. 69-70.

Журавлев О. П. 1991. Животноводство и охота у населения скифских городищ Нижнего Поднепровья. *Проблемы археологии Северного Причерноморья (к 100-летию основания Херсонского музея древностей)*. Херсон: ХГТ. С. 75-86.

Журавлев О. П. 1991. Костные остатки млекопитающих из курганной группы Чертомлыка. В: Алексеев А. Ю., Мурзин В. Ю., Ролле Р. *Чертомлык (Скифский царский курган IV в. до н. э.)*. – Киев: «Наукова думка». Приложение 10. С. 347-364.

Журавлев О. П. 1994. Особенности животноводства Ольвийского государства. *Ольвия-200. Тезисы докладов международной конференции, посвященной двухсотлетию археологического открытия Ольвии. 5-9 сентября 1994 г.* Николаев. С. 46-47.

Журавлев О. П. 1996. История археозоологических исследований в Ольвии. *Мир Ольвии. Памятник исследователю и исследование памятника*. Киев. С. 119-121.

Журавлев О. П. 1997. Животноводство и охота у античного и скифского населения Украины во второй половине I тыс. до н. э. *Никоний и античный мир Северного Причерноморья*. Одесса: Ветаком. С. 132-135.

Журавлев О. П. 1997. Животноводство и охота у античного и скифского населения Украины во второй половине I тыс. до н. э. *Никоний и античный мир Северного Причерноморья*. Одесса: Ветаком. С. 132-135.

Журавлев О. П. 2001. *Остеологические материалы из памятников эпохи бронзы лесостепной зоны Днепро-Донского междуречья*. Киев: ИА НАН Украины.

Журавлев О. П. 2003. Археозоологические исследования поселений Сабатиновской культуры Виноградный Сад и Щуцкое-I. *Археологічні відкриття в Україні 2001-2002 рр.* Київ: Інститут археології НАН України. С. 283-287.

Журавлев О. П. 2004. Остеологические материалы из зольников в урочище Царина скифского городища у с. Бельск. В: Черненко Е. В., Ролле Р. А., Скорый С. А., Махортых С. В., Герц В. Ю., Белозер В. П. *Исследования совместной украинско-немецкой археологической экспедиции у с. Бельск Котелевского района Полтавской области в 2003 году*. Киев: Институт археологии НАН Украины, Немецкое научно-исследовательское общество (DFG). С. 81-85.

Журавлев О. П. 2005. Животноводство и охота поселений Сокол и Лука-Каветчиннская на Среднем Днестре. *Stratum plus*, 4. Санкт-Петербург-Кишинев-Одесса-Бухарест. С. 397-413.

Журавлев О. П. 2005-2009. Животноводство и охота на раннеславянском поселении Семенки. *Stratum plus*, 5. С. 632-639.

Журавлев О. П. 2009. Животноводство и охота в Ольвийском государстве (заметки археозоолога). *Ольвийские древности*. Киев: КОРВИН ПРЕСС. С. 258-267.

Журавлев О. П., Котова Н. С. 2002. Каталог остеологических материалов неолитических памятников Украины. В: Котова Н. С. *Неолитизация Украины*. Луганск: «Шлях», 2002. Приложение 3. С. 111-119.

Журавльов О. П. 1980. Дрібна рогата худоба елліністичного періоду Ольвії. *Археологія*, 34. С. 92-101.

Журавльов О. П. 1983. Кісткові рештки ссавців в Ольвії та на Березані (дослідження 1972-1976 рр.). *Археологія*, 42. С. 80-84.

Журавльов О. П. 1992. Дрібна рогата худоба Ольвії. *Стародавнє виробництво на території України*. Київ: Наукова думка. С. 154-179.

Журавльов О. П. 1998. Свійські та дикі ссавці з давньоруського Пастирського городища. *Археологія*, 3. С. 31-40.

- Журавльов О. П. 2000. Мисливство і тваринництво античної Ольвійської держави. *Пульсар*, 4. С. 20-28.
- Журавльов О. П. 2001. Археологічні дослідження в Ольвії. *Чумацький шлях*, 3. С. 27-28.
- Журавльов О. П. 2002. З історії археозоологічних досліджень Ольвії. *Археологія*, 1. С. 127-131.
- Журавльов О. П. 2003. Археозоологические исследования поселений Сабатиновской культуры Виноградный Сад и Щуцкое-I. *Археологічні відкриття в Україні 2001-2002 рр.* Київ: Інститут археології НАН України. С. 283-287.
- Журавльов О. П. 2003. Свійський кінь в Ольвії. *Археологія*, 4. С. 87-103.
- Журавльов О. П. 2008. Остеологічні матеріали з давньоруського Звягеля. В: Козак Д. Н. (ред.). *Літописний Возв'язь*. Київ: ІА НАН України. С. 79-109.
- Журавльов О. П. 2010. Дослідження остеологічних матеріалів з Давньоруських пам'яток на території України. *Археологія і давня історія України*, 1. С. 484-489.
- Журавльов О. П., Ієвлев М. М. 2020. *Тваринництво, мисливство та природне середовище Ольвійської держави в архайчні часи*. Київ: Видавництво Олега Філюка. 286 с.
- Журавльов О. П., Маркова О. В. 1995. Остеологічні матеріали з культових комплексів Ольвії. *Археологія*, 2. С. 72-79.
- Залізняк Л. Л., Кублій М. В., Вейбер А. В., Хлистун Є. В. 2018. *Звіт про розкопки багатощарового поселення Огринь 8 в гирлі р. Самара 2018 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2018/114-18. 57 с.
- Залізняк Л. Л., Кублій М. В., Вейбер А. В., Хлистун Є. В. 2019. Руське поселення Огринь 8 в гирлі р. Самара та проблема локалізації літописного міста Пересічень. В: Чабай, В. П. (гол. ред.). *І Всеукраїнський археологічний з'їзд*. Матеріали роботи. Київ: ІА НАН України. С. 471-487.
- Залізняк Л., Кублій М., Вейбер А., Хлистун Є. 2020. Розкопки багатощарового поселення Огринь 8. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2018*, Київ: ІА НАН України. С. 19-22.
- Збеневич В. Г. 1979. *Отчет о работе Раннетрипольского отряда Трипольской Днестровской экспедиции в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/27. 17 с.
- Зубар В. М., Болдин Я. І., Абикулова М. І., Литвинова Л. В. 1978. *Отчет об археологических разведках и охранных раскопках в зоне разлива берегов Каховского водохранилища в пределах Херсонской обл. в 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/6. 69 с.
- Кармазіна Л., Очеретний С., Болтрик Ю., Корж А. 2022. Дослідження поселення Медовуха. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2021*. С. 166-169
- Клейман И. Б. 1979. *Отчет о раскопках античной Тире и средневекового Белгорода Белгород-Тирской экспедицией Одесского археологического музея и Тирским отрядом ИА АН УССР в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/91. 84 с.
- Ковпаненко Г. Т., Мурзин В. Ю., Бессонова С. С., Бунятян Е. Н., Ричков Н. А. 1982. *Отчет о работе Лесостепной Правобережной Экспедиции ИА АН УССР за 1982 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/17. 46 с.
- Козак Д. Н. 1984. *Звіт про розкопки поселення рубежу нашої ери у с. Гірка Полонка-II на Волині у 1984 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/26г. 22 с.
- Козак Д. Н. 1991. *Звіт про дослідження поселення перших століть нашої ери в селі Городок на Волині в 1991 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/23. 17 с.

- Козак Д. Н. 1997. *Науковий звіт про дослідження багаточарового поселення біля с. Хрінники на Рівненщині у 1997 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1997/72.
- Козленко Р. 2020. Хора Ольвії: дослідження пам'яток римського часу. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2018*. С. 138-140.
- Козленко Р. 2022. Дослідження поселення Козирка І. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2020*. С. 174-178.
- Козловський А. О., Ієвлев М. М., Крижановський В. О. 2013. *Науковий звіт про археологічні дослідження по провулку Десятинному, 3 літ. А, Б та 5 літ. Д («Західний палац князя Володимира») у Шевченківському району м. Києва в 2008-2009, 2012 та 2013 рр.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2008, 09, 12, 13/165. 124 с.
- Корж А. 2023. Дослідження Басівського городища у 2021-2022 рр. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. С. 235-238.
- Корж А., Короленко Я., Кармазіна Л., Очеретний С. 2023. Рятівні дослідження у м. Вінниця на вул. Мури, 7. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. С. 14-15.
- Крапивина В. В. 1980. *Отчет о раскопках в Ольвии - участка Р-19 в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/27а. 44 с.
- Крапивина В. В. 1981. *Отчет о раскопках участка Р-19 в 1981 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/176. 27 с.
- Крапивина В. В. 1982. *Отчет Ольвийской экспедиции 1982 г. Участок Р-25.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/236. 32 с.
- Крапивина В. В. 1983. *Участок Р-25.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/31а. 41 с.
- Крапивина В. В. 1985. *Отчет о раскопках на участке Р-25.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/25в.
- Крапивина В. В., Назаров В. В. 1988. *Отчет о раскопках на участке Р- 25 в Ольвии в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/7а. 70 с.
- Красильников К. И., Гурин О. Г. 1984. *Отчет о работах на стоянке у с. Подгоровка Старобельского р-на Ворошиловградской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/188. 16 с.
- Крижицький С. Д. 1981. *Матеріали про роботу Ольвійської експедиції в 1981 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/17. 3 с.
- Крыжицкий С. Д. 1972. *Общие задачи и итоги Ольвийской экспедиции.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1972/26.
- Крыжицкий С. Д. 1975. *Отчет Ольвийской экспедиции о работах в 1975 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/21. 3 с.
- Крыжицкий С. Д. 1976. *Отчет Ольвийской экспедиции.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1976/1. 14 с.
- Крыжицкий С. Д. 1978. *Отчет Ольвийской экспедиции за 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/24. 6 с.
- Крыжицкий С. Д. 1980. *Отчет о работе Ольвийской экспедиции в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/27. 2 с.
- Крыжицкий С. Д. 1982. *Отчет о работах Ольвийской экспедиции в 1982 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/23. 5 с.
- Крыжицкий С. Д. 1984. *Отчет Ольвийской экспедиции ИА АН УССР о работах в 1984 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/29. 160 с.

- Крыжицкий С. Д. 1986. *Отчет о раскопках в Ольвии в 1986 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/5. 5 с.
- Крыжицкий С. Д. 1987. *К отчету о работах Ольвийской экспедиции в 1987 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/8. 5 с.
- Крыжицкий С. Д., Буйских С. Б., Бураков А. В., Диамант Э. И., Лейпунская Н. А., Мазарати С. Н., Отрешко В. М., Охотников С. Б., Русяева А. С. 1973. *Отчет о работе Ольвийской экспедиции в 1973 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1973/13. 158 с.
- Крыжицкий С. Д., Бураков А. В., Буйских С. Б., Лейпунская Н. А., Мазарати С. Н., Русяева А. С., Отрешко В. М. 1974. *Отчет Ольвийской экспедиции за 1974 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/26. 168 с.
- Крыжицкий С. Д., Крапивина В. В., Кудренко А. И., Лейпунская Н. А., Мазарати С. Н., Рубан В. В., Шилик К. К. 1977. *Отчет Ольвийской экспедиции о работах в 1977 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/1. 120 с.
- Крыжицкий С. Д., Назарчук В. П. 1985. *Отчет о раскопках на участке Т-2.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/25а. 15 с.
- Кублій М. В. 2021. Исследование состояния животноводства периода Киевской Руси по материалам раскопок памятника Игрень-8. *Stratum Plus*, 5. С. 231-238
- Кублій М. В. 2019. Osteologічні дослідження давньоруського шару пам'ятки Огрінь-8, В: Залізник Л. Л., Потехіна І. Д. (ред.). *Від палеоліту до Козацької України*. Анотації Міжнародної конференції до 100-літнього ювілею Дмитра Яковича Телегіна. Київ, 21-23 листопада 2019 року. Київ: Видавець Олег Філюк. С. 69-70.
- Кублій М. В. 2020. Археозоологічний комплекс періоду Київської Русі з пам'ятки Огрінь 8. В: Потехіна І. Д. (ред.). *Історична антропологія та біоархеологія України*, 2. С. 103-107.
- Кублій М. В. 2023. Аналіз кісток коней з льоху XI-XII століття біля Західного палацу в Києві. *Археологія*, 1. С. 53-57
- Кублій М. В. 2023. Археозоологічні дослідження Басівського городища за матеріалами розкопок 2022 р. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 373-374.
- Кублій М. В. 2023. Археозоологічні дослідження пам'ятки Вінниці (вул. Мури, 7). В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. С. 364-366.
- Кублій М. В. 2023. Археозоологічні дослідження пам'ятки Городище-І за матеріалами розкопок 2023 року. В: Ягодинська М. О. *Звіт про проведення археологічних досліджень (розкопок) давньоруського городища Городище І (XII-XIII ст.) біля с. Городище, уроч. Бозок Тернопільського району Тернопільської області у 2023 році*. С. 212-226.
- Кублій М. В. 2023. Археозоологічні дослідження пам'ятки Полонне. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 366-367.
- Кублій М. В. 2023. Визначення кісток тварин із поселення в уроч. Медовуха 2021 р. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 68-69.
- Кублій М. В. 2023. Додаток 1. Визначення кісток тварин із пам'ятки «Багатошарове поселення біля висоти 198,3» 2021 року розкопу. В: Болтрик Ю. В., Кармазіна Л. В., Очеретний С. В. *Науковий звіт про розкопки та нагляд за земляними роботами на багатошаровому поселенні біля висоти «198,3» на території Черкаського району Черкаської області*. С. 295-300.

Кублій М. В. 2023. Огляд археозоологічних матеріалів Северинівського городища. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 70-371.

Кублій М. В. 2023. Розділ 5. Археозоологічні дослідження. В: Шейко І. М. *Звіт про Грант НАН України дослідницьким лабораторіям / групам молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки 2022-2023 рр. за Договором від 02.01.2023 р. №37/03-2023(4). Суспільні та природничі чинники ранніх урбанізаційних процесів у Північно-Західному Причорномор'ї (на прикладі античних центрів)*. С. 196-200.

Кублій М. В. 2024. Археозоологічні дослідження пам'ятки Василівка за матеріалами розкопок 2023 р. В: Корвін-Піотровський А. О., Нечитайло П. О., Омельченко О. В., Кублій М. В. *Звіт про археологічні дослідження скельно-печерного комплексу біля с. Василівка Сокирянського району Чернівецької області у 2023 році*. С. 333-338.

Кубышев А. И. 1979. *Отчет о раскопках ХАЭ в зоне строительства орошаемых участков Каховской оросительной системы в Херсонской области в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/32.

Кубышев А. И., Дорофеев В. В., Симоненко А. В., Куприй С. А., Ковалев Н. В. 1985. *Отчет о работах Херсонской археологической экспедиции в Херсонской обл. в 1985 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/7. 103 с.

Кубышев А. И., Дорофеев В. В., Шилов Ю. А., Полин С. В., Шевченко Н. П., Черных Л. А., Марченко И. Л., Солтыс О. Б., Сердюков В., Якунов С. А. 1980. *Отчет о работах Херсонской экспедиции у сс. Громовка, Сивашовка Новотроицкого р-на Херсонской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/15. 237 с.

Кубышев А. И., Дорофеев В. В., Шилов Ю. А., Полин С. В., Шевченко Н. П., Черных Л. А., Марченко И. Л., Солтыс О. Б., Сердюков В., Якунов С. А. 1980. *Отчет о работах Херсонской археологической экспедиции ИА АН УССР с. Волчанск, Владимировка, Красное Акимовского р-на Запорожской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/15.

Лейпунская Н. А. 1980. *Отчет на участке «Западные ворота» в Ольвии в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/276. 27 с.

Лейпунская Н. А. 1981. *Отчет о раскопках участка «Западные ворота» в 1981 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/17в. 26 с.

Лейпунская Н. А., Диатропов П. Д. 1988. *Отчет о работе на участке НГС в Ольвии в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/76. 56 с.

Магомедов Б. В. 1987. *Отчет о раскопках поселения черняховской культуры Козлов-3 в 1987 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/236. 17 с.

Мазарати С. Н. 1981. *Отчет о раскопках на участке «Северо-запад» в 1981 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/17г. 13 с.

Максимов Е. В. 1976. *Отчет о работе Среднеднепровской раннеславянской экспедиции в 1976 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1976/21. 25 с.

Максимов Е. В. 1979. *Отчет о раскопках городища Монастырек Монастырекского отряда Среднеднепровской славянорусской экспедиции.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/26а. 17 с.

Максимов Е. В., Зеленецкая И. Б. 1983. *Отчет о работе Каневской экспедиции в 1983 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/17. 27 с.

Максимов Е. В., Петрашенко В. А. 1980. *Отчет Среднепровской славяно-русской экспедиции.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/32. 35 с.

- Максимов Е. В., Петрашенко В. А., Зеленецкая И. Б. 1982. *Отчет Каневской экспедиции о раскопках городища Монастырек в 1982 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/12. 41 с.
- Максимов Е. В., Терпиловский Р. В. 1977. *Отчет о работах Среднеднепровской раннеславянской экспедиции ИА АН УССР в 1977 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/4. 29 с.
- Маркевич, О. П., Підоплічко І. Г. 1956. Співдружність російських і українських зоологів у вивченні фауни України. *Збірник праць зоологічного музею*, 27. С. 3-13.
- Марченко К. К. 1983. *Отчет о работе Нижнеднепровской античной экспедиции ЛОИА АН СССР в 1983 г. (поселение Старая Богдановка).* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/149. 12 с.
- Махно Е. В., Сикорский М. И., Бузян Г. Н. 1980. *Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/109. 46 с.
- Мовша Т. Г. 1977. *О работе трипольского отряда Днепровской комплексной новостроечной экспедиции раннежелезного века в 1977 году.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/256. 22 с.
- Мовша Т. Г. 1978. *Отчет о работе Позднетрипольского отряда Трипольской экспедиции в 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/30з. 24 с.
- Мовша Т. Г. 1979. *Отчет о работе Позднетрипольского отряда Днестровско-Трипольской новостроечной экспедиции в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/27в. 22 с.
- Моця А. П., Коваленко В. П., Томашевский А. П. и др. 1991. *Отчет об исследованиях поселения X-XIII вв. у села Автуничи в 1991 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/25. 99 с.
- Моця О. П. 1992. *Звіт про роботи Поліського загону Дніпровської давньоруської експедиції в 1992 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1992/3. 180 с.
- Моця, О. П., Капустін, К. М., Сита, Л. Ф. 2018. Дослідження в смт Седнів. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 319-321.
- Мурзин В. Ю., Ролле В., Бессонова С. С., Рябова В. А. 1983. *Отчет о работе Чертомлыкской экспедиции в 1983 году.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/40. 57 с.
- Мурзин В. Ю., Ролле Р., Герц В., Скорый С. Н., Махортых С. В., Белозор В. П. 1999. *Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 1999 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1999/88.
- Мурзин В. Ю., Ролле Р., Полин С. В., Николова А. В., Махортых С. В. 1985. *Отчет о работе Чертомлыкской экспедиции в 1985 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/24. 33 с.
- Нечитайло П., Тимчук Д., Долженко Ю., Калашник Є., Рідуш Б. 2020. Роботи на скельно-печерному комплексі в с. Василівка Сокирянського району. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2018*. С. 248-250.
- Нечитайло П., Тимчук Д., Омельченко О., Корвін-Піотровський А., Бобровський Т., Бардецький А., Голуб В., Мегей В. 2023. Дослідження в Полонному в 2021 р. та знахідки свинцевої грамоти XII ст. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: ІА НАН України. С. 294-303.

- Николова А. В. 1993. Курган эпохи энеолита-бронзы у г. Орджоникидзе. *Археологічні дослідження в Україні 1991*. С. 78-80.
- Обломский А. М., Кухарская Е. Н. 1982. *Отчет о работах Менского отряда Новгород-Северской экспедиции в 1982 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/31а. 22 с.
- Обломский А. М., Терпиловский Р. В., Кухарская Е. Н. 1990. *Отчет о работе Левобережной ранне-славянской экспедиции на территории Сумской области в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/240.
- Орлик О., Тупчієнко М., Собчук В., Шатковський В.. 2022. Розкопки на території фортеці Святої Єлисавети. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2021*. С. 67-69.
- Орлов Р. С. 1979. *Отчет о раскопках в г. Новгород-Северске и разведке в Черниговской обл. в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/37. 74 с.
- Отрешко В. М. 1975. *Отчет о раскопках поселения Большая Черноморка II в 1975 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1975/21и. 11 с.
- Отрощенко В. В., Ляшко С. Н., Пустовалов С. Ж., Рассемакин Ю. Я., Черних Л. А. 1987. *Отчет о раскопках Запорожской экспедиции в 1987 г. на территории Михайловского и Васильевского р-нов Запорожской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/18. 100 с.
- Отрощенко В. В., Рассемакин Ю. Я., Ляшко С. М., Пустовалов С. Ж., Черних Л. А., Кудрявцева О. В. 1986. *Отчет о раскопках Запорожской экспедиции в 1986 году.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/11. 132 с.
- Отчетъ императорской археологической комисіи за 1882-1888 годы.* 1891. Санктпетербургъ: Типографія императорской академіи наукъ.
- Паавер К. 1973. *Изменчивость остеонной организации млекопитающих.* Таллин: Валгус.
- Паньков С. В., Недопако Д. П. 1990. *Отчет о работе историко-технической экспедиции в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/31.
- Петрашенко В. А. 1985. *Отчет Днепровской древнерусской экспедиции о раскопках поселения у с. Ходосовка Киево-Святошинского района Киевской области в 1985 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/20. 22 с.
- Петрашенко В. А. 1988. *Отчет Днепровской Древнерусской экспедиции о раскопках словянского населения у с. Ходосова Киево-Святошинского р-на Киевской обл. в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/14в. 17 с.
- Петрашенко В. А., Виноградская Л. И., Тригубова А. В. 1989. *Отчет Приднепровского отряда Днепровской древнерусской экспедиции о раскопках поселения у с. Ходосовка Киевской обл. и поселения у с. Григоровка Черкасской обл. за 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/196. 53 с.
- Петрашенко В. А., Томашевский А. П. 1987. *Отчет об охранно-спасательных работах на поселении VIII-IX вв. н. э. у с. Ходосовка Киево-Святошинского р-на Киевской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/14а. 10 с.
- Підоплічко, І. Г. 1930а. Гризуни та хижаки з розкопин у с. Журавці Прилуцької округи. *Антропологія*, 3. С. 133-147.
- Підоплічко І. Г. 1930б. До вивчення вимерлих і реліктових гризунів Лісостепу і Полісся. *Труди природничо-технічного відділу ВУАН*, 1-2 (10). С. 153-165.

Підоплічко І. Г. 1937а. Основні риси розвитку ландшафту сучасного трипільського плато В: Ячменьов М. І. (ред.). *Наукові записки Інституту історії матеріальної культури Української Академії наук*, 2, Київ: Видавництво УАН. С. 97-110.

Підоплічко І. Г. 1937б. До питання про свійські тварини трипільських поселень Халеп'я, Андріївка, Усатове. В: Ячменьов, М. І. (ред.). *Наукові записки Інституту історії матеріальної культури Української Академії наук*, 2, Київ: Видавництво УАН. С. 111-120.

Підоплічко І. Г. 1938. *Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР*. Київ: Видавництво АН УРСР. 176 с.

Підоплічко І. Г. 1956. *Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР*. 2-е вид. Київ: Видавництво АН УРСР. 236 с.

Покас П. М., Стародуб А. В. 1991. *Отчет об исследованиях комплекса археологических памятников у с. Зеленый Гай Сумского р-на Сумской обл. в 1991 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/246.

Полин С. В., Ніколова А. В. 1989. *Отчет Кировоградской экспедиции о раскопках курганов у с. Успенка Онуфриевского р-на Кировоградской обл. в 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/67. 12 с.

Полин С. В., Тупчиенко Н. П., Дорофеев В. В., Ніколова А. В. 1990. *Отчет о работах Кировоградской экспедиции в 1990 г. Раскопки курганов у села Горловка и села Протопоповка Александрийского района.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/246.

Приходнюк О. М. 1974. *Звіт про роботу Каветчинського загону Середньодністровської давньоруської новобудовної експедиції в 1974 році.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/6в. 19 с.

Приходнюк О. М. 1976. *Звіт про роботу Кавечинського загону Середньо-Дністровської Давньоруської новобудовної експедиції в 1976 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1976/16а. 13 с.

Приходнюк О. М. 1991. *Звіт про роботу Пастирської експедиції в 1991 році.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/21. 15 с.

Приходнюк О. М. 1998. *Звіт про роботу Пастирської експедиції у 1998 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1998/110.

Приходнюк О. М., Вакуленко Л. В. 1978. *Отчет о работе Сокольского отряда Среднеднестровской новостроечной экспедиции в 1978 г. (Хотинський р-н).* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/30а. 62 с.

Приходнюк О. М., Вакуленко Л. В. 1992. *Звіт про роботу Пастирської експедиції в 1992 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1992/18. 22 с.

Приходнюк О. М., Вакуленко Л. В. 1997. *Звіт про роботу Пастирської експедиції в 1995 і 1997 рр.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1997/107.

Приходнюк О. М., Вакуленко Л. В., Петраускас О. В. 1993. *Звіт про роботи Пастирської експедиції в 1993 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1993/7. 17 с.

Прищепа Б. А. 1984. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1984/171. 37 с.

Прищепа Б. А. 1985. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенской обл. краеведческого музея в 1985 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/47. 39 с.

Прищепа Б. А. 1986. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/37. 18 с.

Прищеп Б. А. 1988. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/216. 36 с.

Прищеп Б. А. 1989. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея в 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/173. 24 с.

Прищеп Б. А. 1990. *Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/219.

Прищеп Б. А. 1991. *Звіт про роботу археологічної експедиції Рівненського краєзнавчого музею у 1991 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1991/82. 31 с.

Прищеп Б. А. 2012. Археологічні дослідження садиб епохи Київської Русі на посаді княжої Пересопниці. *Волино-Подільські археологічні студії*, 3. С. 61-75.

Прищеп Б. А., Войтюк О. П., Чекурков В. С. 2016. *Звіт про археологічні роботи в селі Пересопниця Рівненської області*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 2016/75. 156 с.

Прищеп Б. А., Войтюк О. П., Чекурков В. С. 2018. Розкопки в урочищі Пастівник у Пересопниці. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 223-226.

Пуголов Ю. О. 2014. *Звіт про роботи на Глинському археологічному комплексі поблизу с. Глинське Зінківського р-ну Полтавської області в 2014 році*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 2014/50. 68 с.

Пуголов Ю. О., Володарець-Урбанович Я. В. 2018. Дослідження Глинського археологічного комплексу. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 187-189.

Рассамакин Ю. Я., Колосов Ю. Г. 1988. *Отчет о работе Запорожской экспедиции в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/21. 32 с.

Рассамакин Ю. Я., Колосов Ю. Г., Сердюкова И. Л., Черных Л. А. 1989. *Отчет о работе Запорожской археологической экспедиции в 1989 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1989/23. 30 с.

Ромашко В. А., Марина З. П., Тесленко Д. Л., Ярошкевич О. Н. 2004. *Отчет о раскопках поселения эпохи бронзы в зоне проектируемого расширения карьера ОАО «ИНГОК» в окрестностях с. Николаевка Широковского р-на Днепропетровской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2004/13.

Русяева А. С. 1981. *Отчет о раскопках в Ольвии на участке АГД в 1981 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1981/17а. 20 с.

Русяева А. С. 1982. *Отчет о раскопках в Ольвии на участке АГД*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/23г. 20 с.

Русяева А. С., Ганжа А. И., Диатропов П. Д. 1985. *Отчет о раскопках на участке АГД*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1985/25а. 27 с.

Русяева А. С., Мазарати С. Н. 1980. *Отчет о раскопках в Ольвии поселения Широкая Балка в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/27в. 23 с.

Сергєєва М. С. 2011. *Косторізна справа у Стародавньому Києві*. Київ: КНТ. 256 с.

Сикорский М. И. 1979. *Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1979 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/119. 72 с.

Сикорский М. И., Махно Е. В., Бузян Г. Н., 1983. *Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1983 г.* (раннеславянский могильник у

с. Сосновы и древнерусский курганный могильник у с. Сомкова Долина). Науковий архів Інституту археології НАН України, 1983/157. 65 с. + 6 с.

Скороход В. М., Капустін К. М., Терещенко О. В. 2018. Дослідження посаду Виповзівського городища. В: Болтрик, Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 325-327.

Скороход В. М., Моця О. П., Жигола В. С. 2018. Роботи на Виповзівському городищі В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 327-328.

Смиленко А. Т. 1978. *Отчет о работе Славянской Днепровской экспедиции 1978 г. Раскопки городища и посада в с. Башичка*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/5. 14 с.

Станко В. Н.; Пиструил И. В.; Старкин А. В. 1995. *Отчет о работе Причерноморской экспедиции в 1995 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1995/93.

Субботин Л. В. 1977. *Отчет о раскопках курганов Дунай-Днестровской новостроечной археологической экспедиции в 1977 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1977/131. 65 с.

Субботин Л. В., Дворянинов С. А. 1978. *Отчет о работе Дунай-Днестровской новостроечной экспедиции ИА АН УССР 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/14. 89 с.

Субботин Л. В., Дворянинов С. А. 1979. *Отчет о работе Дунай-Днестровской новостроечной экспедиции в 1979 году.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1979/2. 48 с.

Субботин Л. В., Дворянинов С. А. 1980. *Отчет о работе Дунай-Днестровской новостроечной экспедиции в 1980 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1980/2. 70 с.

Сухобоков О. В., Юренко С. П., Белинская Л. И. 1990. *Отчет о работах Левобережной славяно-русской экспедиции ИА АН УССР в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/36.

Сухобоков О. В., Юренко С. П., Белинская Л. И., Милованова Н. А. 1988. *Отчет о стационарных полевых исследованиях раннеславянского городища волинцевской культуры у с. Битица и роменско-древнерусского комплекса памятников у с. Ницаха Сумской обл. в 1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/32. 50 с.

Сухобоков О. В., Юренко С. П., Белинская Л. И., Пархоменко О. В., Покас П. М. и др. 1987. *Отчет о полевых исследованиях 1987 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/13. 64 с.

Телегин Д. Я. 1978. *Отчет о раскопках и разведках экспедиции «Славутич-2» в Надпорожье в 1978 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1978/7. 114 с.

Телегин Д. Я., Щербина Л. М. 1990. *Отчет о раскопках мезолитического жилища и землянок Киево-русского времени на поселении Игрень-8 в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/1.

Теліженко С. А., Іваницький В. Р. 2018. *Звіт про проведення археологічних досліджень на території Луганської області у 2018 році (Попаснянський, Кремінський, Новоайдарський, Сватівський та Міловський райони) (2 томи - 645 арк.)*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 2018/121. 645 с.

Теліженко, С.А., Іваницький, В.Р. 2019. Дослідження східноукраїнської археологічної експедиції на території Луганщини у 2018 році (попередня інформація). *І Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали роботи*. Київ: ІА НАН України, с. 293-301

Теліженко С., Іваницький В. 2020. Роботи в зоні зведення електроопор Донбаська-Донська та Кремінська-Ювілейна. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2018*. С. 106-108.

Теліженко С., Мордас С., Іваницький В., Алексеева А., Скурідін М. 2022. Розвідки поблизу смт. Борівське на Луганщині. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2021*. С. 75-78.

Терпиловский Р. В., Некрасова А. Н. 1990. *Отчет о работах Левобережного раннеславянского отряда ИА АН УССР на поселении и могильнике у с. Боромля Тростянецкого района Сумской области в 1990 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1990/26 г.

Тимченко Н. Г. 1972. *К истории охоты и животноводства в Киевской Руси (Среднее Поднепровье)*. Київ: Наукова думка.

Топачевський В. О. 1956. Фауна Ольвії. *Збірник праць зоологічного музею*, 27. С. 61-130.

Топачевський, В. О. 1961. Нові матеріали до антропогенної історії фауни ссавців Середнього Придніпров'я. *Збірник праць зоологічного музею*, 30. С. 9-20.

Фоменко В. Н., Елисеев В. Ф., Шевченко Н. П. 1993. *Отчет об исследовании Шуцкого отряда Николаевской экспедиции в зоне водохранилищ Южноукраинской АЭС в 1992-1993 гг.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1993/21. 67 с.

Фоменко В. Н., Шевченко Н. П., Балуський А. М. 2001. *Отчет о работе Николаевской экспедиции в 2001 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2001/199.

Фоменко В. Н., Шевченко Н. П., Балуський А. М., Елисеев В. Ф., Черниченко Ю. А., Товкайло М. Т. 2002. *Отчет о работе Николаевской экспедиции в 2002 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2002/198.

Фоменко В. Н., Шевченко Н. П., Елисеев В. Ф. 1998. *Отчет о работе Николаевской экспедиции за 1998 год.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1998/126.

Хавлюк П. И. 1961. *Научный отчет о работе раннеславянского археологического отряда Бугской экспедиции по исследованию антского поселения Семенки I на Юж. Буге в 1961 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1960-61/7-ж.

Хавлюк П. И. 1962. *Отчет о раскопках антского поселения VI- VII веков н. э. Семенок I на Южном Буге.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1962/1. 8 с.

Хамайко Н. В., Яніш Я. Є. 2018 Археозоологічні матеріали Шестовицького могильника в колекціях Інституту археології. *Археологія і давня історія України*, 3 (28). С. 192-204.

Хвойка В. В. 1913. *Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена*. Киев: Типография Т-ва Е. А. Синькевич.

Цалкин В. И. 1960. Изменчивость метаподий и ее значение для изучения крупного рогатого скота древности. *Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отдел биологический*, 65 (1). С. 109-126.

Цалкин В. И. 1961. Изменчивость метаподий у овец. *Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отдел биологический*, 66 (5). С. 115-132.

Цалкин В. И. 1966. *Животноводство и охота племен восточноевропейской лесостепи в раннем железном веке*. Материалы и исследования по археологии СССР, 135. Москва: Наука.

Черненко Е. В., Ролле Р., Герц В., Скорый С., Махортых С., Белозор В. 2003. *Отчет о работах совместной Украинско-немецкой археологической экспедиции у с. Бельск Котелевского р-на Полтавской обл.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 2003/65.

- Черных Л. А., Гаврилюк Н. А., Кравченко С. Н. 1988. *Отчет о раскопках курганов у г. Васильевка Запорожской обл. (урочище Лысая Гора) в 1987-1988 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1988/6а. 20 с.
- Шарафутдинова И. М., Балущкин А. М. 1987. *Отчет Богдановского отряда Николаевской экспедиции о раскопках поселения Сабатиновской культуры у с. Виноградный Сад в 1987 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України, 1987/21а. 26 с.
- Шарлемань, М. В. 1938. Фауна та мисливство навкруги Києва 900 років тому. *Біологію в маси*, 3, 28-40.
- Шарлемань, Н. В. 2014. *Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка*. Київ: Видавничий дім «Простір».
- Шерстюк В. В. 2018. Розкопки на території Манжеліївського городища на Полтавщині. В: Болтрик Ю. В. (ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України. С. 205-207.
- Шмаглий Н. М., Видейко М. Ю. 1982. *Отчет о работе Майданецкого отряда Трипольской экспедиции ИА АН УССР за 1982 год*. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1982/21б. 18 с.
- Barone R., Tagand R. 1954. *Anatomie des Equides Domestiques*. Т. 2. Splanchnologie et Angeiologie. Lyon: Laboratoire d'Anatomie Ecole Nationale Veterinaire.
- Berteaux D., Guintard C. 1995. Osteometrie study of the metapodials of Amsterdam Island feral cattle. *Acta Theriologica*, 40(1). P. 97-110.
- Boltryk Y. 2009. Pontic trade routes – Baltic sea areas as map of Scythian expansion. *Baltik-Pontik studies*, 14. P. 402-414.
- Chaplin, R. E. 1971. *The study of animal bones from archaeological sites*. London; New York: Seminar Press.
- Cornevin C., Lesbre X. 1894. *Traite de l'Age des Animaux Domestique d'apres les Dents et les Productions Epidermiques*. Paris: Libraire J.-B. Bailliere et fils.
- Davis S. J. M. 1987. *The archaeology of animals*. London: Routledge.
- Fernandez H., Monchot H. 2006. Sexual Dimorphism in Limb Bones of Ibex (Capra ibex L.): Mixture Analysis Applied to Modern and Fossil Data. *International Journal of Osteoarchaeology*, 17 (5). P. 479-491. <https://doi.org/10.1002/oa.876>.
- Greenfield H. J., Arnold E. R. 2008. Absolute age and tooth eruption and wear sequences in sheep and goat: determining age-at-death in zooarchaeology using a modern control sample. *Journal of Archaeological Science*, 35. P. 836-849.
- Grigson C. 1982. Sex and age determination of some bones and teeth of domestic cattle: A review of the literature. In: Wilson, R., Grigson, C., Payne, S. (eds.). *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*. Oxford: BAR. P. 7-23.
- Godynicki S. 1965. Okreslanie wysokosci jeleni na podstawie kosci srodrecza I srodstopia. *Roczniki WSR w Poznaniu*, 25. S.39-51.
- Haak, D. 1965. *Metrische Untersuchungen an Röhrenknochen bei deutschen Merinolandschafen und Heidschnucken*. München: Oiss.
- Kiesewalter L. 1889. *Skelett Messungen am Pferde als Beitrag zur theoretischen Grundlage der Beurteilungslehre des Pferdes*. Inaug. Dissert. Leipzig.
- Knecht G. 1966. Mittelalterlich-frühneuzeitliche Tierknochenfunde aus Oberösterreich (Linz und Enns). *Naturkundliches Jahrbuch der Stadt Linz*, 12. S.11-72.
- Koudelka F. 1885. Das Verhältniss der Ossa longa zur Skeletthöhe bei den Säugetieren. *Verhandlungen des Naturforschenden Vereins Brünn*, 24 (1). S. 127-153.

- Lasota-Moskalewska A. 2008. *Archeozoologia Ssaki*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski Wydawnictwa. 321 s.
- Levine M. A. 1982. The use of crown height measurements and eruption wear sequences to age horse teeth. In: Wilson, B., Grigson, C., Payne, S. (eds.) *Ageing and sexing animal bones from archaeological sites*. Oxford: BAR. P. 223-250.
- Lubbock J. 1865. *Prehistoric times as illustrated by ancient remains and the manners and customs of modern savages*. London: Williams and Norgate.
- Lubbock J. 1913. *Prehistoric times as illustrated by ancient remains and the manners and customs of modern savages*. 7 ed. London: Williams and Norgate.
- Lutnicki W. 1972. *Uzębienie zwierząt domowych*. Warszawa; Krakow: PWN.
- Matolcsi J. 1970. Historische Erforschung der Körpergrösse des Rindes auf Grund von ungarischem Knochenmaterial. *Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie*, 87 (1-4). S. 89-137.
- Nehring A. 1884. *Fossile Pferde aus deutschen Diluvial-Ablagerungen und ihre Beziehungen zu den lebenden Pferden*. Berlin: Parey.
- Noddle B. A. 1974. Ages of epiphyseal closure in feral and domestic goats and ages of dental eruption. *Journal of Archaeological Science*, 1(2). P. 195-204.
- O'Connor T. 2000. *The archaeology of animal bones*. Texas A&M University Press: College Station.
- Reitz E. J., Wing E. S. 2008. *Zooarchaeology*. 2 ed. New York: Cambridge University Press.
- Rutimeyer L. 1861. *Die Fauna der Pfahlbauten der Schweiz*. Basel: Schweighauser.
- Schramm Z. 1967. Kosci długie a wysokosc w klebie u kozy. *Roczniki WSR w Poznaniu*, 36. S. 89-105.
- Silver I. A. 1969. The ageing of domestic animals. In: Brothwell, D. R., Higgs, E. S. (eds.). *Science in archaeology*. London: Thames. P. 283-302.
- Sten S. 1991. A method of age determination on archaeological and modern cattle (*Bos taurus*) by counting of tooth annuli in the cementum. In: Arrehuis, B. (ed.). *Laborativ Arkeologi*, 5. 5th Nordic Conference on the Application of Scientific Methods in Archaeology, Stockholm. Stockholm: Arkeologiska Forshningslaboratoriet Stockholms Universitet. P. 195-199.
- Teichert M. 1969. Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei biver und frühgeschichtlichen Schweinen. *Kühn-Archiv*, 83 (3). S. 237-292.
- Teichert M. 1975. Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei Schafen. In: Clason, A. T. (ed.). *Archäozoological studies*. Amsterdam: North Holland Publ. Comp. S. 51-69.
- Teichert M. 2005. Vergleich zwischen gemessener und berechneter Widerristhöhe bei einem Deutschen Schwarzbunten (Holstein) Milchrind. *Munibe Antropologia – Arkeologia*, 57. S. 483-486.
- Zedda M., Palombo M. R., Brits D., Carcupino M., Sathe V., Cacchioli A., Farina V. 2017. Differences in femoral morphology between sheep (*Ovis aries*) and goat (*Capra hircus*): macroscopic and microscopic observations. *Zoomorphology*, 136. P. 145-158.
- Zhuravlov O. 1997. Bestimmungen an Knochenüberresten von des Certomlyk-Kurgans. Beilagenteil. Beilage Nr. 11. In: Rolle Renata, Mursin Vjactslav Ju., Alekseev Andrej Ju. *Könidskurgan Certomlyk/ Ein skythischer Grabhügel des 4. Vorchristlichen Jahrhunderts*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern. Gegründet 1785. Band 1. Teilband III. S. 137-152.

Публікація підготовлена в рамках стипендіальної програми «Documenting, Recording and Saving Ukrainian Archaeological Heritage», запровадженої Німецьким археологічним інститутом (Берлін, Німеччина).

Щира вдячність

редакційному колективові збірника;

колегам з відділу біоархеології Інні Потехиній, Олександрі Козак, Юлії Ушковій, Тетяні Слободян за сприяння і наукові рекомендації щодо видання збірника;

колегам-археологам Ігореві Готуну, Юрієві Болтрику, Віталієві Отрощенко, Леонідові Залізняка, Олегові Тубольцеву, Сергієві Теліженку, Андрієві Скибі, Марині Ягодинській, Павлові Нечитайлу, Артемові Борисову, Олені Фіалко, Віталієві Рудю, Дмитрові Каравайку, Ірині Шейко, Андрієві Івченку, Анатолієві Волкову, Владиславові Шатковському, Людмилі Кармазіній та іншим, хто надавав наукову консультацію;

співробітникам Наукового архіву ІА НАН України Олександрі Бузько, Галині Станиціній і Дарині Романенко за всебічне сприяння в роботі з археологічними звітами;

студентам кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія», які проходили студентську археологічну практику в 2022 і 2023 роках, студентам Історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які проходили археологічну практику в 2023 році, за допомогу в переміщенні, упорядкуванні та облікові археозоологічних колекцій;

Антонові Панікарському за створення обкладинки;

Сергієві Горбаненку та Ірині Черновол за технічну консультацію;

Інні Потехиній, Ігореві Готуну і Ларисі Кублій за наукову, редакторську і коректорську вчитку;

Олегові Журавльову за зберігання матеріалу в той час, коли цього ніхто не вимагав.

Наукове видання

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

КУБЛІЙ Михайло Васильович

**БІОАРХЕОЛОГІЧНІ КОЛЕКЦІЇ
ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ.
КАТАЛОГ АРХЕОЗООЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ**

Надруковано в авторській редакції

Основа карт взята з сайту d-maps.com

Оформлення обкладинки А. В. Панікарського

Верстка М. В. Кублія

Літературне редагування і корекція Л. І. Кублій

Підписано до друку 28.12.2024.

Формат 60 × 84/8. Гарн. Times New Roman. Ум.-друк. арк. 23,25

Обл.-вид. арк. 20,2 Тираж 50 прим.

Інститут археології Національної академії наук України;
04210, м. Київ, проспект Володимира Івасюка, 12;
www.iananu.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6290 від 09.07.2018 р.

Тираж надруковано ФОП О. В. Дишлюк, 09100 м. Біла Церква,
вул. Некрасова, 95, тел.: 0976572480,
email: mail@printexpress.com.ua

ІНСТИТУТ
АРХЕОЛОГІЇ
НАН УКРАЇНИ

ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ
ТА
БІОАРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ

Випуск IV

Михайло КУБЛІЙ

БІОАРХЕОЛОГІЧНІ КОЛЕКЦІЇ
ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
КАТАЛОГ АРХЕОЗООЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ
ТА БІОАРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ

Випуск IV

БІОАРХЕОЛОГІЧНІ КОЛЕКЦІЇ
ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

2024

